

A SZEMÉLYI JELLEGŰ ADATOK MEGSZERZÉSE ÉS A NYOMOZÁSNÁL SZEREPLŐ SZEMÉLYEK.

A)

Személyi jellegű adatok megszerzése, bírálata és értékelése.

I. A személyi jellegű adatok (személyi bizonyítékok) fogalma, jelentősége és megszerzésük módja.

1. A személyi jellegű adatokról általában.

Az a tény, hogy a modern bűnperben a tárgyi bizonyítékok, mint megbízhatóbb bizonyító eszközök, mindjobban teret hódítanak, korántsem jelenti azt, hogy a nyomozás és bizonyítás a személyi bizonyító eszközöket sutba dobhatná.

A nyomozás rendszerint a sértett vagy más feljelentésére — tehát személy-szolgáltatta adatra — indul meg. Gyakran a sértett az egyedüli forrás, amelyből a nyomozás az elkövetés módjára és a tettes kilétére vonatkozólag adatokat meríthet: pl erőszakos nemi közöselésnél vagy rabló-támadásnál, ha tanú nem volt jelen, a helyszínen nyomok vagy tárgyak nem maradtak, sértett adja támadója és az elrablott ingóságok leírását és ő az is, aki a gyanúsítható személy kikutatása esetén a szembesítésnél felismeréssel bizonyítékot szolgáltathat.

A tettesség kérdésének eldöntése szempontjából annyira fontos alibi tisztázása majdnem kizárólagosan személyi bizonyítékokra építhető fel. Tárgyi bizonyítékok ennek a kérdésnek tisztázásánál csupán a legritkább esetekben állanak rendelkezésre.

Sokszor valamely elhangzott szónak, kijelentésnek perdöntő jelentősége lehet. Az ilyenekről szintén csak személy (fültanú) számolhat be, aki azokat hallotta.

Vannak esetek, midőn az elkövetett bűncselekmény minden részletére csupán a gyanúsított beismerése deríthet fényt.

Ha a személyi és tárgyi bizonyítékok egymáshoz való viszonyát vizsgáljuk, úgy rájövünk, hogy a tárgyi bizonyítékok rendszerint csupán személyi bizonyítékokkal kiegészítve, nyernek jelentőséget és bizonyító erőt. A tárgyi bizonyítékok némák és önállótlanak. A helyszínen felejtett pipa vajmi keveset jelent a nyomozás és bizonyítás számára, ha nincsen olyan tanú, aki a pipát felismeri és tulajdonosát meg tudja jelölni. Máskor a tárgyi bizonyítékok csupán a szakértő — tehát személy — vizsgálata és véleménynyilvánítása révén válnak értékké.

Ha mindezekben felül figyelembe vesszük, hogy vannak olyan bűncselekmények is, pl szóbeli becsületsértés, szóval elkövetett izgatás, rágalmazás, zsarolás kísérlete, veszélyes fenyegetés stb., amelyeknél tárgyi bizonyítékok egyáltalán nem léteznek és így mind a nyomozás, mind a bizonyítás kizárólag személyektől nyert adatok alapján épülhet fel, arra a megállá-

pítésra kell jutnunk, hogy a személyi jellegű adatok a nyomozás gerincét képezik, a bizonyító eljárásnál pedig szintén jelentős szerepet játszanak.

Azok a tudományos kutatások és gyakorlati tapasztalatok, amelyek a személyi bizonyítékok megbízhatatlanságát mutatták ki, nem a személyi bizonyítékok mellőzésére, hanem csupán a gyűjtésüknél, elbírálásuknál és értékelésüknél való szakszerűbb és óvatosabb eljárásra intenek.

A csendőr nyomozómunkája a gyakorlatban túlnyomórésztben a sértett, feljelentő, tanúk és gyanúsított kikérdezéséből áll és így indokolt, hogy ezen az eddig kevésbé felkarolt területen beható ismeretekre tegyen szert.

2. A személyi jellegű adatokat szolgáltató, továbbá elbírálásuknál és értékelésüknél tekintetbe jövő személyek.

A személyi bizonyítékokat — mint nevük is mondja — személyek szolgáltatták. Az elkövetett bűncselekmény elmerül a multban. Abból — a kívülvilágban előidézett maradandó elváltozásokon (nyomokon, bűnjeleken), kívül — csupán annyi marad fenn, amennyi azoknak a személyeknek emlékezetében él, akik a bűncselekményt átélték (sértett, gyanúsított), továbbá, akik magán a bűncselekményen kívülállanak ugyan, de azzal közvetve vagy közvetlenül valamiképpen kapcsolatba jutottak (tanúk).

A nyomozó csendőr ritkán (tettenérés esetén) kerül abba a helyzetbe, hogy a bűncselekmény elkövetésére vonatkozó saját észleleteit értékesítse a nyomozásnál. A multba elmerült tényálladék felelevenítésénél (rekonstruálásánál) rendszerint mások élményeire, megfigyeléseire és tapasztalataira van utalva. A csendőrnek tehát a tényálladék felderítése érdekében olyan személyi jellegű adatokat kell megszereznie, amelyek más személyek birtokában vannak, emlékezetükben élnek.

A személyi bizonyítékok szolgáltatása, elbírálása és értékelése terén a nyomozásnál szereplő személyek valamennyien tekintetbe jönnek. Ezek:

- a) a sértett (feljelentő),
- b) a gyanúsított ,
- c) a tanú,
- d) a csendőr (kriminalista),¹⁾
- e) a szakértő.

A sértett (feljelentő), a gyanúsított és a tanú, mint személyi adat-szolgáltató, a szakértő pedig mint vizsgáló, értelmező és magyarázó működik közre a személyi bizonyítékok termelésében. A csendőr az adat-szolgáltatás kivételes eseteitől (tettenérés) eltekintve, mint adatszerző, továbbá mint a beszerzett adatok elbírálója és értékelője szerepel.

3. A személyi jellegű adatgyűjtés ténykedései.

A személyi jellegű adatgyűjtés munkája a következő ténykedéseket öleli fel:

megállapítani azokat a személyeket, akik olyan adatok birtokában vannak, amelyek a való tényálladék felderítéséhez hozzájárulhatnak, ezeket az adatokat birtokosuktól megszerezni,

¹⁾ A kriminalisztika tanai egyaránt szólnak mindenkinek, akinek a bűnvádi eljárásban, a nyomozás, vizsgálat stb. során szerep jut. A csendőr kifejezés itt csupán azért szerepel, mert a könyv elsősorban a csendőrség számára készült.

a megszerzett adatokat szavahihetőség szempontjából elbírálni és ezen az alapon értékelni, végül szükség esetén szakértőket igénybe venni.

4. A kikérdezés és a vallomás.

A személyi bizonyítékok megszerzésének eszköze a kikérdezés.

A kikérdezés célja az, hogy a kikérdező a kikérdezett egyénnek a felderítendő tényálladéokra vonatkozó legjobb tudását megismerje. A kikérdezettel szemben támasztott követelmény pedig az, hogy mindent elmondjon, amit az ügyre vonatkozólag tud és hogy az, amit elmond, az igazságnak meg is feleljen. Ez a cél akkor valósul meg:

ha a kikérdezett egyén hajlandó és képes is legjobb tudását közölni, továbbá,

ha a kikérdező ki tudja szedni a kikérdezett legjobb tudását és azt a maga részéről helyesen megérteni és felfogni is képes.

A kikérdezett személy közlését előadásnak vagy vallomásnak nevezzük.

A személyi bizonyítékok kikérdezés útján való megszerzése nem látszik nehéznek. A nehézségek csak akkor ötlenek szembe, ha figyelembe vesszük, hogy az olyan vallomások, amelyek tényleg felölelik a kikérdezett legjobb tudását és egyben az igazságot is fedik, a ritkaságok közé tartoznak, de annál számosabbak a hiányos, vagy a tárgyi igazságtól részeiben vagy egészében eltérő vallomások.

A kikérdezett szándékosan elhallgathat valamit, de a legjobb indulatú tanúnál is előfordulhat, hogy valamit elfelejt megemlíteni és így a vallomás hézagossá, hiányossá válik.

Más vallomások viszont részeikben vagy teljes egészükben egyenesen eltérnek az igazságtól, valótlan, hamis adatokat tartalmaznak. Az ilyen vallomások olyankor jönnek létre, ha a kikérdezett szándékosan valótlant állít, tehát hazudik, vagy pedig jóhiszemű, az igazat akarja és véli mondani, de nem tudja, mert téved. Az eddig felsorolt hibák a kikérdezettben rejlenek.

A legjobb szándékú és képességű tanú vallomása is értéktelenné válhat azonban akkor, ha a kikérdező

nem képes mindent kiszedni a kikérdezettből és így a vallomás hiányossá válik;

ha a vallomás a kikérdező helytelen befolyásolása folytán eltorzult, végül,

ha az eredetileg helyesen megtett vallomást a kikérdező nem helyesen fogja fel, félreérti, vagy pedig a vallomást bármi okból nem olyképpen rögzíti írásban, hogy az a vallomás hű tükrét képezze.

A vásár tehát kettőn áll. A kikérdezés és vallomástétel két fél lelki ténykedésének eredménye. Az eredményt egyaránt befolyásolják mind a kikérdezőben, mind a kikérdezettben rejlő hibák.

5. A szavahihetőség elbírálása.

A kikérdezőt a legnehezebb feladat elé a szavahihetőség elbírálása állítja. Láttuk, hogy a kikérdezett hazudhat vagy tévedhet. A kikérdező nem lát bele a kikérdezett lelkébe és gondolataiba és mégis képesnek kell lennie annak elbírálására, hogy a kikérdezett mikor, mire vonatkozólag hazudik, mit hallgat el és mikor, miben téved.

A szavahihetőség elbírálása a vallomás értékelésének alapja. Az értékelés állapítja meg, hogy a vallomás olyan megbízható adat-e, amelyre tovább építeni lehet, hogy kétséges-e, amely legfeljebb feltevés felállítására jogosít, vagy pedig megbízhatatlan és így hasznavehetetlen-e, amelyet ezért a további munkából ki kell kapcsolni.

Ha a gondos elbírálás és értékelés elmarad vagy hibás, úgy ez a nyomozás további sorsára káros, néha végzetes következményekkel járhat. Előfordulhat, hogy pl fontos tanúvallomásra — amelynek megbízhatósága nincsen tisztázva — a további következtetések egész sorát építjük fel. A nyomozás bizonyos irányba terelődik. A gondolat-palota már majdnem készen áll, csupán az utolsó simítások hiányoznak. Ekkor azonban váratlanul kiderül, hogy az alap — vagyis a vallomás, amelyre építettünk — hamis volt. A palota összeomlik, mert az alap kicsúszott alóla. A nyomozás helytelen irányban zajlott le, kárba veszett idő, fáradtság, kezdhetjük elől-ről. Nagy kérdés azonban, hogy az elveszített idő folytán a valódi nyom felvétele, követése és kidolgozása akkor még lehetséges-e. Bűnjelek, nyomok eltűnhetnek, tanúk széjjelszéledhetnek s így megtörténhetik, hogy az új irányban megindított nyomozás már nem vezet többé eredményre.

II. A vallomás (tanúzás) lélektana.

1.

A vallomás lélektanának jelentősége és területe.

Mielőtt a nyomozásnál szereplő egyes személyeket egyenként jellemeznénk és útmutatásokat adnánk a személyi bizonyítékok tőlük való megszerzésének módzataira, a bizonyítékok elbírálására, értékelésére és rögzítésére, meg kell közelebbről ismerkedni azokkal a lelki folyamatokkal, amelyek a kikérdezésnél és vallomástételnél mind a kikérdezettnél, mind a kikérdezőnél lejátszódnak. Ezzel a vallomás lélektana foglalkozik. Ennek a tudományágnak tárgya elsősorban a tanúvallomás. Emellett azonban számos olyan, általános érvényű ismeretet és tapasztalatot is közvetít, amelyek a nyomozásnál szereplő egyéb személyek lelki folyamatait is megvilágítják és amelyek egyben támpontokat nyújtanak a kikérdező csendőrrel szemben támasztott követelményekre, követendő magatartására és eljárási szabályaira.

A vallomás lélektana azoknak a lelki folyamatoknak feltárásán és boncolgatásán kívül, amelyeken a vallomás felépül, rámutat mindazokra a belső (az emberekben rejlő), valamint külső (a külvilágból ható) tényezőkre is, amelyek ezeket a lelkifolyamatokat előnyösen vagy hátrányosan befolyásolják. Ezáltal alapot teremt arra, hogy a vallomás igaz voltára vagy valótlanúságára következtethessünk.

A vallomás lélektana behatóan foglalkozik a tanútévedésekkel. Rámutat arra, hogy a tanúk (gyanúsított is) milyen mértékben, milyen irányokban tévedhetnek és a tévedéseket milyen körülmények okozhatják. Mindezek ismerete a kikérdezőt arra képesíti, hogy a tévedéseket egyrészt felderítse, napvilágra hozza, másrészt figyelmezteti mindannak kerülésére, ami tőle kiindulva tévedést idézhet elő s végül a vallomások elbírálásánál és mérlegelésénél a kikérdezőt óvatosságra inti. A „vallomás lélektana“ fejezetben tárgyaltak kizárólagosan a jóhiszemű, tehát az igazat legjobb szándékkal megmondani akaró tanúkra vonatkoznak.

A tanúzás lelki folyamatának felbontása.

a) A tanúvallomás útjának vázlatos ismertetése a vallomás tárgyára vonatkozó észrevételtől az írásbafoglalásig.

A vallomás lelki folyamatainak tagozása előtt, könnyebb megértés kedvéért, induljunk példából ki és vizsgáljuk meg azt az utat, amelyet egy tanúvallomás a vallomás tárgyára vonatkozó észrevételtől, megfigyeléstől megtesz addig, amíg írásba foglalva, a csendőri feljelentésbe vagy tényvázlatba jut.

Tegyük fel, hogy valamely bűnügyben fontos lenne annak megállapítása, hogy egy meghatározott napon láttak-e a községben olyan embert, aki a hátán piros-fehér, rojtosszélű abroszba burkolt batyut vitt. Jelentkezik egy borbély, aki négy nappal azelőtt délelőtt 11 órakor üzlete ajtajában állt és látta, hogy egy cigány, ilyen batyúval a hátán, az alvég felé haladt. A csendőr kikérdezi, mire a borbély részben saját kezdeményezéséből, részben a csendőr feltett részletkérdéseire a következő vallomást teszi. „Folyó hó 10-én délelőtt 11 órakor a Fő-utca 29. szám alatt levő üzletemnek a Fő-utcaára nyíló nyitott ajtajában álltam. A napot azért tudom olyan pontosan megjelölni, mert aznap feleségemnek gyermeke született. Az órára azért emlékszem pontosan, mert néhány perc előtt az inasomat a szomszédos dohánytözsédebe küldtem cigarettáért és késése miatt türelmetlenül, pontosan a rádióhoz igazított órámmal a kezemben az üzletajtóba léptem, hogy inasom után nézzek. Szokásom az órát fülemhez tartani, ha az időt megnézem. Az óra pontosan 11 órát mutatott. Ebben a pillanatban az utca közepén, tőlem 10 lépésnyi távolságban, megpillantottam egy cigány kinézésű, magas embert stb. (következik személyleírása), aki a templom felől sebes léptekkel az alvég felé tartott. Kifogástalan szemem van. A cigány hátán valami batyufélét láttam. Kíváncsi természetű vagyok, de ettől eltekintve a cigányokra mindig fokozott figyelmet fordítok, amióta tavaly cigányok meglóptak. Érdeklődésemet az is felkeltette, hogy a cigány idegen volt és nagyon sietősnek látszott a dolga. Miután üzletem előtt elhaladt, jól szemügyre vettem a batyuját. A batyú téglavörös, apró, fehérmintás, abroszba volt burkolva. Az abrosz szélein mintegy félárasznyi hosszúságú fehér rojtok lógtak. A batyú, terjedelemlere nézve, jól megtömött túrista hátizsákhoz hasonlított. Tartalmát nem láthattam, de nehéz valami lehetett, mert a cigány előrehajlott felsőtesttel haladt. A batyúból fent valamilyen arasznyi, sárga, hosszúkás tárgy kandikált ki, amelyen fekete fogantyúfélék voltak. Az egészet jól megjegyeztem magamnak és arra most is úgy emlékszem, mintha magam előtt látnám. Ez azért van, mert meggyőződésem szerint minden cigány tolvaj és megfigyelésemkor is arra gondoltam, hogy biztosan ez is lopott holmit cipel.“

A kikérdező csendőr a vallomást meghallgatja, arról jegyzetet készít, a jegyzet alapján a borbély vallomása belekerül a feljelentésbe.

Próbáljuk meg ezt az egyszerű tanúvallomást lélektani alkatelemeire széjjelboncolni:

A borbélynak elsősorban is látnia kellett a cigányt. Ha vak vagy rövidlátó vagy pedig nem néz oda, akkor a cigányt nem láthatta volna.

A szem itt úgy működött, mint a fényképezőgép lencséje. Míg azonban a fényképezőgép lencséje a készülékben elhelyezett lemezre vagy filmre vetíti a felfogott képet, addig a szem által érzékelt kép agyunkban, lelkünkben tükröződik vissza. Így volt ez a borbélynál is.

A borbély a látott képen gondolkozott, azt, amit látott, részben megértette, részben nem. Cigányt, batyút, abroszt már azelőtt is látott, ezek tehát ismerős dolgok voltak számára, megértette őket. A batyúból kikandikáló valamit nem ismerte, ilyet még nem látott, tehát nem tudta felismerni, meg-

határozni, hogy mi az — más szóval — megfigyelésének ezt a részét nem értette meg.

Eddig két folyamatot ismerhettünk meg: a látást, tehát öt érzékszervünk (látás, hallás, tapintás, szagolás, ízlés) egyikének működését, *érzékelését*, továbbá a *megértést*, vagyis azt, hogy az agy a szem által közvetített képet, benyomást a kép nyomán meginduló gondolatmunkával (összehasonlítás már ismert hasonló képekkel és azok azonosságának vagy különbözőségének felismerése) felfogta, megértette.

Ehhez a két tevékenységhez azonban egy harmadik is járult. A borbély nem mérte le a közte és a cigány között levő távolságot, valamint a batyúból kikandikáló tárgyat sem, vallomásában ennek dacára az egyiket „10 lépésnyinek“, a másikat „arasznyi“-nak jelölte meg. Ezeket a méreteket „becsülte.“ A legtöbb észrevételhez tehát rendszerint még valamely meg nem mért távolság, terjedelem, idő vagy mennyiség tapasztalati úton való meghatározása — a *becslés* — is járul.

Ezekkel a tevékenységekkel a tanúzási folyamatot alkotó lelkitevékenységek első csoportja lezárult. Az *érzékelés*, a *megértés* és a *becslés* adja együttesen az *észrevételt*.

A borbélyt a látottak, a vallomásában foglalt indokoknál fogva, érdekelték, tehát a cigányra nem csupán közömbös pillantást vetett, hanem azt érdeklődve figyelte. Ezért és mert egyidejűleg nem történt semmi olyan, ami a borbély figyelmét lekötötte, elterelte volna, a borbély észrevétele pontos és részletekbe is kiterjedő volt.

A borbélyt négy nap múltával kérdezte ki a csendőrség erre az észrevételre vonatkozólag, aki arról híven be is tudott számolni. Hogy lehetséges ez? Kísérjük meg ezt a teljesítményt alkatrészeire bontani.

Az észrevételt a borbélynak meg kellett jegyeznie, emlékezetébe kellett vésnie, különben négy nap múltán már nem tudott volna visszagondolni rá.

Mivel a látottak érdekelték és megfigyelése ezért éles, pontos volt, továbbá, mert a megfigyeléskor zavaró körülmények nem játszottak közre, az észrevételt jól *megjegyezte* és annak képe élesen vésődött be emlékezetébe. Négy napig talán nem is gondolt az eseményre, de az eseménynek emlékezetében — tudta nélkül is — tovább kellett élnie, mert kikérdezésekor eszébe jutott, vissza tudott rá emlékezni. A cigányra vonatkozó észrevételt mintegy raktárból előszedve pontosan fel tudta idézni, eleveníteni. Itt két újabb tényezőt találunk:

az észrevételeket, a benyomásokat tároló, megőrző *emlékezetet* és a felújítás, felelevenítés tevékenységét: az *emlékezést*.

Az emlékezés eredményét a borbély azonban kikérdezésekor közölte is a csendőrrel, vallomást tett, tehát emlékezésének *élszóval* kifejezést adott, azt elmondotta. Ez a tanúvallomás utolsó folyamata a visszaadás vagy élszóval való kifejezés.

A kikérdező a tanú élszóval eloadott vallomását,

meghallgatta, azt megértette, szellemileg feldolgozta (elbírálás, értékelés), megjegyezte és azután rögzítette, írásba (jegyzetbe) foglalta.

b) A tanúzásnál lejátszódó lelki folyamatok (mozzanatok) áttekintő összefoglalása.

A példa kapcsán megismert mozzanatok összefoglalva a következőképpen nyújtják:

A) Lelki folyamatok a vallomást-tevőnél.

1. *Észrevétel*, amely
  - a) az *érzéki észlelésből* (érzékelésből),
  - b) a *megértésből* vagy felfogásból és az esetenként hozzájáruló
  - c) *becslésből* tevődik össze.
2. Az *emlékezet*, amely
  - a) a *megjegyzésből* (emlékezetbevézésből) és az
  - b) *emlékezetbentartásból* áll.
3. Az *emlékezés*.
4. A *visszaadás* vagy előszóval kifejezés.

B) A kikérdezőnél.

1. Az *észrevétel* (a vallomásra vonatkozólag).
2. A *megjegyzés*.
3. Az *elbírálás és értékelés*.
4. A *vallomás írásba foglalása*.

A vallomástétel folyamatait, valamint az azokra előnyösen vagy hátrányosan ható belső (az emberben rejlő) és külső (a külvilágból ható) tényezőket a következő fejezetek ismertetik részletesebben.

3.

A tanúzásnál lejátszódó lelki folyamatok (mozzanatok) részletes megvilágítása.

A) Lelki folyamatok a vallomást-tevőnél.

1. Az észrevétel.

A tanúvallomás alapja az észrevétel, ennek minőségétől függ elsősorban a tanúvallomás értéke. Az észrevétel összetevői az érzékelés, a megértés vagy felfogás, amelyekhez gyakran az érzékelték becslése is járul.

a) Az érzékelés.

I. Az érzékelés fogalma.

A külvilágban kínálkozó befolyásokat (jelenségek, tünemények, folyamatok stb.) érzékszerveink segítségével, illetve közvetítésével vesszük tudomásul.

Ezt a folyamatot *érzékelésnek* nevezzük. Az érzékelőképesség minden embernél más és más. Vannak olyanok, akik inkább a látás útján, mások viszont a hallás útján stb. való érzékelésre vannak jobban beállítva.

Öt érzékünk van: a látó-, halló-, szagló-, ízlelő- és tapintóérvék, ezeknek mint érzékszervek: a szem, a fül, az orr, a nyelv és a bőrfelület — főleg ujjhegyeink — felelnek meg.

Ha előttünk áll valamilyen tárgy, akkor annak képét szemünk az idegszálak segítségével agyunkba közvetítik, hasonlóképpen mint a fényképezőgép lencséje a fényképezőlemezre vagy filmre vetíti a képet. Az illető tárgyat most már látjuk. A példánál maradva, a fényképezőgép munkája és az emberi érzékelés eredménye között lényeges különbség mutatkozik. A fényképezőgép a legcsekélyebb részletig, válogatás nélkül, híven megörökít

mindent, ami a gép lencséje előtt van. Az élő szervezet azonban nem gép és maga az érzékelés sem gépies folyamat. A fényképezésnél a felvételt a lencse és a fényérzékeny lemez közösen hozzák létre. A lencse mindent közvetít, ami előtte áll és mindezt a lemez, mint holt anyag, szolgálilag felveszi, nem módosít, nem vesz el belőle és nem tesz hozzá semmit. Az érzékelés, ha a látást vesszük példának, a szemnek, mint lencsének és az agynak, mint lemeznek az összmunkája. Az agy azonban nem holt, hanem érzékeny élő, működő szervezet, amely a felvételnél nem marad tétlenül, hanem arra befolyást gyakorol. Ha valami valamilyen okból nem tetszik neki, — pl mással van elfoglalva — figyelmen kívül hagyja és egyáltalán *nem készít felvételt*. Máskor válogat, vagy felületes hangulatban van, ilyenkor a közvetített képnek *csupán egyes részeiről* készít felvételt, a többit elhagyja. De az is előfordul, hogy ha a közvetített kép pontosságával nincsen megelégedve, akkor azt egyszerűen kedve szerint *kiegészíti*. (Mint minden hasonlat, természetesen ez is sántít. Azt, hogy az agy „felvételt“ készít, nem szószerint kell értelmezni. A „felvételnek“ az agynál a látott kép felfogása felel meg.)

Érzékszerveink ezek szerint nem fognak fel mindent, ami a külvilágban kínálkozik s amit felfognak, az sem teljes, nem ölel fel minden részletet. Viszont az érzékelésnél bizonyos irányban való kiegészítések is előfordulhatnak. Ha pl egy keférol pillanatfelvételt készítünk, akkor a felvétel híven megőrökíti a kefe serte- vagy szőrcomóinak számát. Szemünk a keférol csak összbnyomást, tehát egy olyan fadarabot közvetít, amelyből sok serte- vagy szőrcomó áll ki. A comók számát csak akkor tudjuk megmondani, ha azokat nem csak láttuk, hanem meg is számláltuk. De az is előfordul, hogy valamit egyáltalán nem látunk vagy nem hallunk meg. Hányszor megtörténik, hogy valakit, aki gondolataiba elmerülve halad az utcán, hangos szóval, kalapemeléssel üdvözlünk, anélkül, hogy bennünket észrevett volna. Talán ránk is nézett, még sem látta üdvözlésünket, köszöntő szavainkat nem hallotta, pedig szeme, füle ép. Miért? Mert gondolataival el volt foglalva, nem figyelt.

A háborúban gyakran előfordult, hogy a sebesült sérülésének csak akkor jött tudatára, midőn arra mások figyelmeztették. Megsebesülésekor a fájdalmat, az életveszély okozta nagy izgalmban, észre sem vette.

Se szeri, se száma azoknak a tapasztalatoknak, amelyek az emberi érzékelés hiányosságait és hibáit bizonyítják. A legmeggyőzőbbek azok a megfigyelések, amelyeket ilyen téren saját magunkon teszünk. Valószínűleg mindenkivel előfordult már, hogy érzékszervei alaposan becsapták.

II. Az érzékelést befolyásoló tényezők.

Vizsgáljuk meg azokat a tényezőket, amelyek az érzékelésre befolyást gyakorolnak. Ezek a tényezők két csoportra oszthatók és pedig olyanokra, amelyek magában az emberben rejlenek és olyanokra, amelyek a külvilágból hatnak.

aa) Belső tényezők.

Az érzékszervek (szem, fül, stb.) épsége és egészségi állapota.

Ez a pont nem szorul bővebb indoklásra. A vak nem lát, a színvak nem tudja a színeket megkülönböztetni, a süket nem hall. A rövidlátónak, szemgyulladásosnak a látás útján, a nagyot hallónak vagy fülbajosnak hallás útján, a náthásnak szaglász útján nyert érzékelései nem megbízhatóak.

A testi állapot.

Egészséges, kipihent test az érzékelést előnyösen befolyásolja. Álmatlanul töltött éjszaka, betegség, fájdalmak, testi fáradtság, kimerültség az érzékelésre hátrányosak. A portyázó csendőr figyelje meg önmagát: mennyire frissebben, könnyebben és pontosabban figyel meg környezetét és a körülötte történőket útja első szakaszában, mint akkor, amidőn pl egy háromnapos nyomonüldözés után, fáradtan baktat a laktanya felé.

Az alvás tekintetében kísérletekkel tudományosan is megállapították, hogy olyan egyének, akik keveset aludtak, az észrevételnél és a visszaadásnál gyakran tévednek és hogy mindazok a megfigyelések, amelyeket kimerült testi állapotban tettek, bizonytalanok és pontatlanok.

A lelki állapot.

Az érzékelésre a nyugodt, minden izgalomtól mentes — úgynevezett kiegyensúlyozott — lelki állapot a legelőnyösebb.

Izgalom, indulat, szenvedély, életveszély, rémület, ijedtség, félelem, undor, harag, düh, kétségbeesés felháborodás, féltékenység, a nemi ösztön okozta izgalmi állapot, stb. az érzékelést hátrányosan befolyásolják. A dühös, felindult emberre a köznyelv gyakran használja a találó kifejezést, hogy „dühében se látott, se hallott”. Az izgalom, ha nagyfokú, az érzékelést nemcsak hézagossá teheti, de gyakran egészben vagy részben meg is hamisíthatja.

Példák:

1. Egy vasúti szerencsétlenségnél a mozdony és több kocsis kiklott. Az egyik utas, egyébként nyugodt, ép idegzetű, javakorabeli férfi, a romok alól előkászálódva, vad futással nekieredt a mezőnek abban a hitben, hogy a kiklott mozdony üldözi. Egy másik utas azt adta elő, hogy abban a kocsiban, amelyben utazott, a szerencsétlenség megtörténte után három levágott fejet látott a töltésen legurulni. A valóság ezzel szemben az volt, hogy a vonat összes utasai közül mindössze egy ember halt meg, az is más kocsiban utazott és feje sem vált le a törzséről, mert halálát a mellkas bezúzása okozta.

2. Stuart Mária skót királynő pallossal történt kivégzéséről a korszerű iratokban a szemtanúk egész sora számol be. Midőn a királynő holttestét a múlt század elején kihantolták (exhumálták), a holttesten két palloscsapás félreismerhetetlen nyomait fedezték fel. Az iratokban erről egy szó sem esik, mindenki csak egy palloscsapást látott, a másikat a nagy izgalom következtében senki sem figyelte meg.

3. Carnot, a francia köztársaság elnöke, 1894-ben merényletnek esett áldozatul. Caseiro, a gyilkos, fellepett a kocsis felhágójára, amelyben az elnök ült, az elnök karját félrerántotta és törét altestébe döfte. A kocsiban még hárman ültek, hátul két lakáj állt, a kocsit lovagló tisztek vették körül, de a tördöfést senki sem vette észre. A gyilkos el is tűnhetett volna, ha futással és „éljen az anarchia” kiáltással nem vonja magára a figyelmet. (H. Gross.)

Az izgalom fokozódik, ha azt olyan esemény idézte elő, amely az érzékelőt magát érintette. Ezért nem tud pl a rablótámadás sértettje személyleírást adni támadójáról, ha pedig ilyenekkel szolgál, úgy azt csak kellő óvatossággal szabad fogadni.

Szerepe van a *hangulat kérdésének* is. Szélsőséges hangulat: kicsapongó jókedv vagy gondok miatti nyomott kedélyhangulat, különböző színekben látatja a dolgokat.

Az elmeállapot.

A megbízható érzékelés feltétele az egészséges, ép elme is.

Az elmebajosok érzékelése lehet jó és lehet teljesen hibás. Ez az elmebaj nemétől és attól függ, hogy az érzékelés mire vonatkozik. Vannak olyan elmebetegségek, amelyek az észrevételt, mások viszont csak a megjegyző vagy emlékezőképességet érintik, de vannak olyanok is pl az agylágyulás, amelynél már mindhárom képesség többé-kevésbbé kikapcsolódik. Előfordulhat az is, hogy az egyébként külsőleg is „bolond“-nak látszó elmebajos helyesen érzékel. Ez akkor történhetik meg, ha az érzékelés az agy olyan területeit érinti, amelyekre a betegség nem terjed ki. Az elmebajosok érzékelési képességének elbírálása nem a csendőr dolga, ez az elmeorvoszakértőkre tartozik.

Mérgezők is előidézhetnek ideiglenes elváltozásokat az elmeállapotban. Ezek az ember agyában öntudati és működési zavarokat okozhatnak s így természetesen az érzékelési képességet is befolyásolják. Ez a befolyás függ a mérgezés fokától. A becsípott ember (alkoholmérgezés), aki még csupán ott tart, hogy az egész világot rózsás színben látja, helyesen érzékelhet, de a részeg embernél már az érzékszervek sem működnek kifogástalanul. A részeg ember „duplán lát“, „forog körülötte a világ“ és ehhez hasonló megállapítások közismert kifejezői az alkoholmérgezett ember érzékesalódásainak.

A részegséghez hasonló, bódult állapot lép fel az *álmittasságnál*.

Félálomban tett észleletek sokszor tévesek. Ellenőrzésük igen nehéz, mert senki sem ítélné meg utólag saját álmának a mélységét. Orvosok és pszichológusok szerint az álom mélysége az első órában a legnagyobb, ezután fokozatosan csökken s legkisebb fokát az 5. és 6. órában éri el, míg azután reggel, a felébredés előtt, megint növekszik. Közvetlenül az ébredés utáni állapot igen veszélyes, mert az alvót még második énjének altudata uralja. A mélyen alvó, nehezen ébredő emberek, ha álmukból felriadnak, azt sem tudják, hogy hol vannak. Az ilyen állapotban tett érzékelések nem megbízhatók.

A képzelődés.

Az érzékelést a képzelődés is befolyásolhatja. Előfordul, hogy olyan dolgokat érzékelünk, amelyek a valóságban egyáltalán nem, vagy pedig csak részben léteznek.

A valóságban nem létező dolgok érzékelését, vagyis olyasminek látását vagy hallását stb., ami nincs — érzékesalódásnak, idegen szóval *hallucinációnak* nevezzük. Egészséges elméjű embernél csak kivételesen, magas fokú izgalmi állapotban (pl halálfélelemnél) fordulhat elő, de egyes elmebetegségeknel a kór jellemző tüneteikhez tartozik, pl üldözéses téves eszmében (mániában) szenvedők, súlyos hisztériások stb.

A képzelődés másik válfajánál, az *illuziónál* (képzelet játéka, káprázat), a külvilág nyújt ugyan valamennyi alapot az érzékelésre, de ezt a képzelődés — hallucinációs hozzáadásokkal — hamisítja meg. Ilyenek pl midőn a rémülten menekülő ember végsőkéig felcsigázott képzelete saját árnyékát üldözőjének tartja, midőn a vadászszenvedély okozta izgalmi állapotban a vadász a bokorból előlépő hajtót vaddisznónak nézi, vagy amikor a fülelő őr puskáját valamely száraz fatörzsre sűti, amelyet izgalomban, szorongásában ellenségnek nézett. Ez különösen olyan feszült idegállapotban szokott előfordulni, amidőn valamely esemény közvetlen bekövetkezésétől tartunk. Ilyenkor megláthatjuk, meghallhatjuk azt, mielőtt még bekövetkezett volna.

A figyelem és az érdeklődés.

Az érzékelést a figyelem és az érdeklődés emeli az alaposság és megbízhatóság legmagasabb fokára. Ezt a két fogalmat nem szabad összevetetni.

Előfordulhat, hogy valamit, ami érdekel bennünket, nem figyelünk meg, mert pillanatnyilag mással vagyunk elfoglalva s ez figyelmünket teljesen leköti. Pl a bűvészműtávján érdekel bennünket, de mégis rosszul figyeljük meg, nem jövünk rá fogásaira, mert elterelte figyelmünket mozdulatairól a bűvész bőbeszédűségével.

A figyelem az a képesség, amelynek segítségével azokat az érzéki benyomásokat választjuk ki, amelyeket megjegyzésre érdemesnek tartunk. Ha nincs olyan egyéb körülmény, amely figyelmünket lekötne, vagy más irányba terelné, tehát azt az érzékelés tárgyára tudjuk összpontosítani, akkor az érzékelések legjobbika jön létre. A figyelmet elterelheti valamely külvilági jelenség, pl valamely tárgy vagy folyamat, de elterelhetik azt gondolatok is. Ha mélyen elgondolkozunk, nem vesszük észre, hogy körülöttünk mi történik. Ez a szórakozottság magyarázata is.

Ha pl az utcán valaki mellett — arra csupán közömbös pillantást vetve — elhaladunk, úgy az illető kinézésére vonatkozó érzékelésünk vajmi szegényes. Nem látjuk meg, hogy milyen színű szeme, haja van, hogy fűzős, gombos, cugos vagy félcipőt viselt-e, hogy milyen színű volt a nyakkendője stb. Ha azonban az utcára nézve, megpillantunk valakit, aki valami okból felkeltette érdeklődésünket, mert valami különös volt a viselkedésében, gyanúsnak találtuk vagy első pillanatban egyik ismerősünknek néztük, de azután tévedésünkre rájövve, gondosan vizsgáltuk, hogy az illető kinézés, ruházat tekintetében miben hasonlít és miben különbözik ismerősünktől, akkor érzékelésünk sokkal jobb lesz. Ebben az esetben az illető egyénre összpontosítottuk figyelmünket, tehát őt alaposan megfigyeltük. Az érdektelen, odavetett pillantástól a szándékos, alapos megfigyelésig a figyelem különböző fokai szerepelhetnek. Az érzékelés jósága aszerint emelkedik, hogy a figyelem mennyire közelíti meg a szándékos, alapos megfigyelés fogalmát.

Az érzéki észleletek világossága, jósága, a jelenségekre fordított figyelem, az előző élmények és megszerzett tudás (ismeretek) befolyásától, továbbá az érzékelteikkel szemben tanúsított kevesebb vagy több megértéstől és egyéb tényezőktől függ. Ez érthetővé teszi, hogy az érzékelési folyamatoknak, intenzitás (erősség, mélység) és minőség szempontjából, a nem szándékos, futólagos észleléstől egészen a szándékos, tervszerű megfigyelésig, egész skálája képzelhető el. (Schrenck.)

A figyelem bizonyos irányban való összpontosítása természetesen azt eredményezi, hogy a figyelem viszont minden egyébről elterelődik. Ha feszült figyelemmel hallgatunk egy érdekes beszédet, akkor pl figyelmünk el van terelve arról, ami szemünknek kínálkozik. Arra csak kevesen képesek, hogy figyelmüket meg tudják osztani úgy, hogy egyidőben két érzékszervük is kifogástalanul működjék. Egyidőben jól látni és jól hallani nehéz dolog, ami az emberrel veleszületett képességétől és az ilyen irányú gyakorlattól függ. Jó gépkocsivezető pl nem nélkülözheti ezt a képességet. Vezetés közben figyelmének egyaránt ki kell terjednie az úttesten látható akadályokra, forgalmi jelekre és a kürtjelzésekre is.

Hozzáértés.

Nagyban hozzájárul az érzékelés jóságához és alaposságához a hozzáértés. A gyakorlott pillantás a figyelmet a lényeges pontokra fordítani és jelentőségüket méltányolni képes. Az autószakértő csupán egy pillantást vet a mellette elsuhanó gépkocsira és meglátja összes jellemző ismérveit (gyártmány, modell, kocsiszekrény alak, hűtő, podgyásztartó, világítási

berendezések, rendszámtábla stb.). A juhász birkákra, a tudós valamilyen tudományos eszközre, a lovas ember lovakra vonatkozólag — egyenlő egyéb tényezőket feltételezve — kétségtelenül minden más embernél jobban érzékel, mert mindezeket a szakértő, a hozzáértő szemével figyeli.

A következtetés.

A legveszélyesebb tényező az agynak az a hajlamossága, hogy az érzékelteket tudat alatt villámgyorsan következtetéssel, sőt néha a következtetések egész láncolatával kiegészíti.

Magyarázatra szorul a „tudat alatt“ kifejezés. Ha álmodunk, akkor agyunk működik anélkül, hogy arról tudnánk, gondolatainkat irányíthatnók, vagy azokat befolyásolhatnók. Az álmok tehát nem a tudatunkkal, hanem anélkül, tudatunk alatt játszódnak le. Mindenkiel előfordult már, hogy hirtelen eszébe jutott valami egészen jelentéktelen gyermekkori élménye, amire azóta sohasem gondolt. Hol élt ilyen hosszú ideig ez az emlék? Valahol bennünk kellett lennie, különben nem elevenedhetett volna fel. Azt mondjuk, hogy tudat alatt. A „tudat alatt“ fogalommal tehát agyunk működésének azt a részét jelöljük, amely tudtunkon kívül, akaratunk és irányításunk nélkül bonyolódik le. A gyermekkori emlékkép tehát hosszú ideig tudat alatt lappangott (azt sem tudtuk, hogy megvan), míg egy szép napon azáltal, hogy eszünkbe jutott, *tudatossá vált*.

A fényképezés és az érzékelés összehasonlításánál említettük, hogy az agy szeszélyes „lemez“. Figyelmen kívül hagy, csonkít, kiegészít. Az érzékelés rendszerint csak összbenyomást, a tárgyakra csupán főbb jellemvonásait közvetíti. Így az érzékelésnél hézagok mutatkoznak, amelyeket agyunk kiegészít. A kiegészítés eszköze az érzékeléssel egyidőben jelentkező *következtetés*, ami az érzékelés jóságára a legkárosabban ható tényező.

A logikai ismereteknél rámutattunk, hogy a következtetés veszélyes terület. Ahol következtetés van, oda rendszerint hibák is becsúsznak. Ezért kell következtetéseinket állandóan vizsgálni, ellenőrizni, visszafelé felgöngyöltetni, hogy így a hibák kiütközzenek és kiküszöbölhetőek legyenek. Az érzékelésnél jelentkező következtetéseknel erre — sajnos — nincsen mód, mert az agy nem tudtunkkal, hanem attól függetlenül, „*tudat alatt*“ végzi villámgyorsan a következtetés munkáját. Az érzékelésnél tehát az érzékszervek és az agy tudat alatt végzett összmunkájának eredményét kapjuk, ezt és nem azt vesszük tudomásul, ami az érzékszerveknek a külvilágban valóban kínálkozott. Más szóval agyunk most már nem csupán pl a tényleg látott tárgyat vagy folyamatot fogja fel és raktározza el, hanem a tudat alatti következtetéseket is, mégpedig úgy, mintha azokat úgy láttuk, tapasztaltuk volna.

Példák:

1. Valaki alkonyattájban az erdőszélen vörösés-barna mozgó testet pillant meg, felső részén valami ágas-bogas nyúlvánnyal. Ezek a főbb vonások, amelyeket az agy a látószerv közvetítésével érzékelt. Ezzel nem éri be és a hézagokat kitölti. Mi lehet az a vörös-barna test az erdőben, fején ágas-bogas nyúlványokkal? Szarvas. A tudatba tehát a szarvas képe kerül és az illető később mindenre megesküszik, hogy szarvast látott, pedig csupán vörösés-barnaruhás parasztasszony volt, aki a hátán száraz gallyakat cipelt.
2. Egy tanú azt állította, hogy a szobában, valami fiókos szekrényen, kerek számlapú óra állott, amely pont déli 12 órát mutatott. Kiderült, hogy a kérdéses helyen óra egyáltalán nem volt. A tanú a kerek számlapú aneroid-barométert nézte órának, amelynek mutatója történetesen a számlap legmagasabb — tehát a 12-es számnak meg-

felé — pontja felé mutatott. A hiányos érzékelés és a hézagokat kitölteni akaró következtetések itt is meghamisították az eredményt.

Minden tekintetben hitelt érdemlő egyén bocsátotta a következő megfigyeléseit rendelkezésünkre:

3. „Egy alkalommal a Hűvösvölgyben sétáltam. Mintegy 30 lépésre előttem igen jól öltözött, a művelt osztályhoz tartozó, középkorú férfi és nő haladt. A férfin világoszürke felöltő, a nőn sötét kabát volt. Megbotránkozva láttam (a sétány ugyanis tele volt játszadozó gyermekekkel), hogy a férfi a nőt bal vállától jobb csipője felé átkarolva tartja. Csak midőn jobban odanéztem, akkor jöttem rá, hogy amit a férfi karjának néztem, a nő boája volt, amelynek színe történetesen hasonlított a férfi felöltőjének színéhez. Ha másodszor sem nézek oda, első megfigyelésem helyességét hajlandó lettem volna esküvel megerősíteni.

4. Más alkalommal a villamoson utazva, az utcán egy bérház előtt vöröslobogós mentőautót láttam vesztegelni. Érdeklődve fordultam oda, megtudandó, hogy mi történt. Közben a villamos tovább vitt és akkor láttam, hogy felületes megfigyeléseim és tudtomon kívül végzett következtetésem becsaptak. Az autó közönséges fekete, csukott magángépkocsi volt és természetesen a mentőkocsikat jellemző piros zászlócska sem volt rajta, ellenben annak a háznak a falán, amely előtt a gépkocsi állt, pontosan abban az irányban, ahol a mentőkocsi zászlócskája szokott lenni, egy korcsma cégtáblája függött, rajta hatalmas vörösszínű söröskancsó képével. Ezt néztem én, mint felületes szemlélő, zászlónak. Ebből következtetett az agyam — tudtomon kívül — a mentőgépkocsira. Ha nem nézek még egyszer oda, vált igazságom mellett csökönyösen kirtartottam volna.

5. Egy este autóbuzson igyekeztem a pályaudvar felé. Kissé későn indultam és féltem, hogy lekésem a vonatot. Az ablakon keresztül aggodalmasan figyeltem a nyilvános órákat. Az autóbuzs gyéren világított utcába kanyarodott, midőn egy órásüzlet fölé cégéerként kifüggesztett, kívülágított órára esett pillantásom, amely $\frac{3}{4}$ 21 órát mutatott. Az idő megfelelt az akkori időpontnak, ezt tudtam, mert csupán néhány pillanat múlt el azóta, midőn az egyik téren felállított nyilvános órát megnéztem. Ekkor azután csodálatos dolog történt. Az autóbuzs elhaladt az én „órásboltom” előtt, de ott órásbolt egyáltalán nem volt, hanem borbélyműhely, felette a réztányérral, amelyre valamely tárgy arra a helyre vetette vékony, hosszúkás árnyékát, ahol az órák mutatói $\frac{3}{4}$ 21 órákor állanak. Ha az első, felületes, de következtetésekkel kitöltött érzékelésem után nem nézek többé az órára, mindenkivel összekülönböztem volna, aki megfigyelésem helyességét kétségbevonja.

Ezek a példák azt bizonyítják, hogy a külvilágból származó benyomásokat az agy tudat alatt megmunkálja, következtet, miközben az érzékszervek által közvetített képbe beleviszi az egyéniséget (szubjektivitás) is. Más szóval egy és ugyanazon esemény tanúinak megfigyelései között lényeges különbségek, eltérések mutatkozhatnak, mert egyéniségük szerint mindegyikük másképen érzékelheti az eseményt.

Azok a belső tényezők, amelyek az embert kor és nem szerint befolyásolják, a vallomás lélektanának végén vannak felsorolva.

bb) K ü l s ő t é n y e z ő k.

Az emberben rejlő tényezőkön felül az érzékelésre külső tényezők is gyakorolhatnak befolyást azért, hogy az érzékszervek zavartalan működését elősegítsék, vagy pedig ellenkezőleg: előnytelenül befolyásolják vagy gátolják. Ilyenek:

Az érzékelés tárgya.

Ezt részletesebben a később következő „d) Az észrevétel sajátosságai az egyes érzékszervek szerint” című fejezet tartalmazza. Itt csupán annyit, hogy az érzékelés szempontjából nem lényegtelen, hogy az valamely fel-

tűnő, vagy hétköznapi, megszokott, álló vagy mozgó tárgyra, folyamatra vagy pl egyes szavakra vagy hosszabb beszédre vonatkozik-e.

Tér- és időbeli körülmények.

Pl a *távolság*, amelyről az érzékelés történt. Nagyobb távolságokról látottak vagy hallottak kevésbé megbízható érzékelést eredményeznek.

Minél hosszabb a rendelkezésre álló idő, annál eredményesebb az érzékelés. Más az eredmény, ha egy tárgyat, egy folyamatot csupán egy pillanatra volt módunkban látni és más, ha megfigyelésükre huzamosabb időt fordíthattunk.

Időjárási viszonyok.

Sűrű eső, havazás, köd a látási viszonyokat befolyásolja. Páratelt levegő, szél, a hangjelenségek érzékelésére lehet befolyással. Nagy hideg, hőség a testi állapotra gyakorol előnytelen befolyást. Szokás mondani, hogy a nagy hőség pl egészen megbénítja a gondolkozást, butítólag hat.

A megvilágítási viszonyok

is nagy szerepet játszanak. Derült, napos, borult, felhős idő, alkonyat, holdvilág, csillagos, felhős éjszaka, különböző fényerejű, mesterséges világítóeszközök (gyertya, mécses, petróleumlámpa, acetilen-lámpa, izzókörték, izzólámpa stb.) szereplése és azok elhelyeződése, mind olyan körülmények, amelyek az érzékelés minőségére befolyást gyakorolnak.

A gyorsaság

mozgásoknál pl elhaladó jároműnél, futásnál, dulakodásnál stb. nagy szerepet játszik. A szem a kevésbé gyors mozgást jobban, hézagmentesebben érzékeli. Hasonló a különbség a hallásnál a hadart, gyors beszéd és a lassan, hangsúlyozottan kiejtett szavak között.

Egyéb kísérő körülmények és adottságok.

Ide tartoznak elsősorban azok, amelyek az érzékelés idejében (közvetlenül előtte is) fentforogtak és az érzékelő figyelmét a tárgyról elterelték, vagy pedig az érzékelőben izgalmat, indulatot keltettek. A belső tényezők felsorolásánál említés történt arról, hogy ezek az érzékelésre hátrányos befolyást gyakorolnak.

Vannak körülmények, amelyek az érzékelésre zavarólag hatnak, ilyenek pl látásnál, ha a megfigyelendő tárgy és annak háttére között csekély színkülönbség van. A feketeruhás embert a fehér havon élesen ki lehet venni, de a vöröses, száraz levelű bokrok előtt álló barnaruhás embert már alig lehet megkülönböztetni a háttértől. A hallás útján való érzékelésnél az erős hangjelenség a gyengébbet részben vagy egészben elnyomhatja, pl a fül égháború alatt nem érzékeli jól a beszédet vagy nem hallja meg az ugyanakkor eldördülő pisztoly hangját.

b) A megértés (felfogás).

Az észrevétel második folyamata a megértés. Azokat a külvilágbeli benyomásokat (alakok, hangok, szagok stb.), amelyeket az érzékszervek közvetítettek, az agynak fel kell fognia, meg kell értenie, vagyis meg kell határozni, hogy mi az, amit látunk, hallottunk stb.

Ezt úgy is kifejezhetjük, hogy az agynak a benyomást valamely fogalom, még pedig a legáltalóbb fogalom alá kell vonnia. Ez annál könnyebb, minél gazdagabb az emlékezetünk képzet-, illetve fogalomtára.

Az agynak ezt a munkáját rövid példa minden hosszadalmas magyarázatnál jobban szemlélteti. Locard francia kriminalista langyos nyári éjszakán egy parasztemberrel sétálgatott egy tó partján. A nagy csendben távolról valami hang hallatszott, mire a paraszt a következőket mondta: „Ez a kutya nem béka, hanem kenetlen kocsikerék zörgése.” A paraszt mindazt kimondta, ami agyában lejátszódott. A fül a hangot az agyba közvetítette. Ott megindult a munka és felvetődött a kérdés, hogy mi az, amit hallok? A kérdés nyomán az emlékezetben elraktározott különböző hangok képzetei merültek fel: először a kutyaugatásé, azután a béka brekegése, végül a kenetlen kocsikerék zörgésé-é. Az agy az újonnan hallott hangot összehasonlítgatta ezekkel a hangokkal. Egy pillanatig a kutya hangjához vélte hasonlónak, de azután ezt elvetette. Hasonló volt a sorsa a békabrekegés hangjának is, míg végül az újonnan hallott hangot a száraz kerék zörgésének hangjával azonosította. Az agy most már megértette, felfogta a fül által közvetített hangot, meghatározta, hogy az rosszul megkent szekérkerék zörgésének hangja. Ha olyan embert tételezünk fel, aki azelőtt még sohasem hallott szekérezörgést, úgy annak emlékezetében ennek a hangnak képzete sem volt elraktározva. Az ilyen ember agya a szekérezőrej hangját nem tudta volna felfogni, megérteni, mert nem volt olyan eszköze (képzet), amirehhez azt hasonlítsa, társítsa.

Az érzékelt megértésének jósága tehát elsősorban az emlékezetben elraktározott *képzetek* mennyiségétől és minőségétől függ.

Mint második tényező, ehhez az a képesség járul, amely az érzékeltek megfelelő fogalom alá vonását teszi lehetővé. Mindkettő együttesen az értelmességen (*intelligencián*) múlik.

„Az értelmesség (intelligencia) az ember gondolattevékenységének összfogalma, amely a következőket öleli fel:

1. Képzetek megszerzésére és azok összekapcsolására vonatkozó képesség.
2. Képzetek birtoklása, a fogalmak értelmének és okainak, továbbá másokkal való kapcsolatainak felismerése.
3. Képesség, amely a fogalmakkal való célszerű dolgozást teszi lehetővé.” (Rodenwaldt.)

A megértésnél nagy szerep jut a *hozzáértésnek, gyakorlatnak*. Az agy biztosabban fog fel olyan dolgokat, amelyekben jártas, más szóval olyan területekbe vágó benyomásokat, amelyekről gazdag képzettára van. Az erdész, vadász pl, aki élete javarészét az erdőben tölti, az ott látható nyomokat biztosabban tudja meghatározni, felismerni, mint a városi ember, aki legfeljebb kirándulás alkalmával látja az erdőt.

Végül döntő befolyása van az érzékelt benyomás élességének és részletességének is. Nehezebb valamit csupán néhány felületes ismertetőjel alapján meghatározni, mint ha az érzékelés több, a részletekre is kiterjedő ismerveket közvetít. Ezek szerint:

A *megértés és felfogás jósága* az értelmességtől (intelligenciától) és az érzékelés minőségétől függ.

Példák:

1. Ha egy gyermek, aki eddig görcsövet soha életében sem látott, és ilyenről nem is hallott, egy asztalon görcsövet pillant meg, úgy azt nem fogja megérteni, felfogni, mert emlékezetéből a görcső fogalma, képzete hiányzik és így az újonnan látott valamit nem tudja meghatározni, helyes fogalom alá vonni. A gyermek tehát vagy egyáltalán nem tudja megmondani, hogy mit látott, legfeljebb a látott tárgy hézagos leírásával szolgál, vagy pedig azt tévesen valami hasonló meglevő képzetével azonosítja, pl azt mondja, hogy kávémasinát látott.

2. Elmebajos, ebéd közben a szomszédja leveses tányérjába köp. Ha ennek okait kutatjuk, úgy a magyarázatot a megértés, felfogás hiányosságában találjuk. Az elmebajos agyában a leveses tányér láttára megindul a munka. Felmerül egy, a tányérhoz hasonló képzet, tehát kerek, mélyített, porcellánból készült tárgy képe. Ugyanezek a főbb

jellemvonásai a köpöcsészének is. Az agy most hivatva volna összehasonlítás alapján a friss benyomást a legmegfelelőbb fogalom (leveses tányér) alá vonni. A beteg agy azonban nem tud ennek a feladatnak tökéletesen megfelelni. A fogalmak értelmének és egymáshoz való kapcsolatainak felismerésére vonatkozó képesség hiányzik. Az elmebajos agya a tányért köpöcsészének határozza meg és ennek a meghatározásnak megfelelően cselekszik.

Hasonlóan működhet a részeg ember agya is.

c) A becslés,

I. A becslésről általában.

Gyakran előfordul, hogy az észrevételnél az érzékeléshez és a megértéshez harmadik tényező is járul: a becslés. Ez akkor történik, midőn a megfigyelő az érzékelttel kapcsolatban valamilyen térbeli méretről, időpontról, időtartamról, korról, hőfokról stb. véleményt, ítéletet alkot magának, még pedig anélkül, hogy ezekről a méretekről, mennyiségekről mérésről vagy megszámlálással, vagy más módon meggyőződést szerzett volna. A becslés azután az észrevétellel összeforr. Pl „a kertkapunál állva, kb. 100 lépésre egy nőt láttam az úton“, vagy „ebédközben hallottam, midőn a téglagyár dudája mintegy 5 percig megszakítás nélkül bűgött“, vagy „az idegen, aki az üzletbe lépett, 180—185 cm magas, 60 év körüli férfi lehetett“, vagy „a községháza előtt 200—250 főnyi tömeg gyűlt össze“.

A becslés *gyakorlat, tapasztalat* útján megszerzett ismeretek kérdése. Világos, hogy az az ember, aki a katonaságnál mestertávbecslő volt s így amellet, hogy a távbecslésben kiképzést nyert, e téren nagy gyakorlattal rendelkezik, szabadban lévő távolságokat jobban fog becsülni, mint pl egy városi ember, aki ilyenekkel még soha életében sem foglalkozott. Viszont lehet, hogy a mestertávbecslő tudománya zárt helyiségekben csütörtököt mond és ott a kőműves, a szobafestő vagy padlóburkoló ér el jobb eredményt a becslés terén. Épületek magasságát az építész, állványozó, gépkocsi sebességét a gyakorlott gépkocsizó fogja helyesebben becsülni stb.

A becslés értéke a gyakorlatilag megszerzett ismereteken felül az emberben rejlő ilyen irányú *képességektől* (hajlam, rátermettség) is függ. A távbecslésben minden katonát kiképeznek, de csak egyesek viszik sokra és válnak mestertávbecslőkké, nevezetesen azok, akikben a távbecslésre nagyobb képességek rejlenek.

A becslés fág teret nyújt a tévedéseknek. Helyessége számtalan tényezőtől függ. A becslés helyességének egyetlen ellenőrzési módja a kísérlet.

Ezért a becsléseket óvatosan kell fogadni, mindig meg kell kérdezni, hogy a becslés milyen módon történt és ha kell, kísérlettel is ellenőrizni kell.

Az észrevétellel egyidejűleg történő becslés rendszerint megbízhatóbb, mint az utólag, emlékezetből történő becslés.

A lélektan kísérletileg igyekezett megállapítani a becslésnél rendszerint előforduló hibákat. A tapasztalatok a következőkben foglalhatók össze.

II. A térbecslés.

A távolságbecslésre vonatkozó tudnivalókat a katonai Lőútasítás részletesen tartalmazza. A lélektani kísérletek általában azt eredményezték, hogy a függőleges méreteket, a magasságokat (pl fa, ház magassága) inkább túlbecsülik, mint a vízszintes méreteket (a távolságokat).

Legpontosabbak a becslések a 1 $\frac{1}{2}$ —4 méter közötti távolságoknál. Ezen alul rendszerint túlbecslés, 4 méteren felüli távolságoknál pedig

alábecslés fordul elő. Ezek a számok természetesen csak átlagos értéket jelentenek, mert a becslést számos tényező, mint megvilágítás, háttér, a terep minősége és alakulása stb. minden egyes esetben más és másként befolyásolják. Jegyezzünk meg annyit, hogy a magasságokat rendszerint túlbecsülik, a vízszintes távolságoknál a kis távolságokat túlbecsülik, a nagyokat pedig rövidebbre becslük.

A távolságnak *hallás útján* való becslése (pl valaki bizonyos hangot milyen távolságból hallott), valamint irányok megbecslése *hallás útján* (pl hang jobbról, balról, elülről, hátulról, felülről vagy alulról jött-e) teljesen megbízhatatlan. Ha valaki a kertben kapál és nagyobb távolságról nevéen szólítják, rendszerint felkapja a fejét, körülnéz és keresi azt, aki szólította. Ez bizonyíték arra, hogy a hangot hallotta, de irányát nem tudta meghatározni. Ülünk be egy nyitott ablakú szobába, állítsunk valakit az ablakhoz, aki kísérletünket ellenőrzi és azután bent a szobában próbáljuk meg az utcán közlekedő autók haladási irányát — a hang alapján — meghatározni. Majdnem mindig tévedni fogunk.

Ezek a kísérletek meggyőznek arról, hogy az olyan állításokat, amelyek arra vonatkoznak, hogy valamely hang vagy zöreje, pl kiáltás vagy lövés hangja egy bizonyos határozott irányból jött, mindig óvatosan kell fogadni.

Mozgás sebességének becslése, pl hogy egy gépkocsi milyen sebességgel haladt, kizárólag szakembereknél közelítheti meg a valóságot.

III. Az időbecslés.

Az időbecslés vonatkozhat valamely *időtartamra* (pl valamely út megélétele, vagy valamely folyamat, esemény meddig tartott), továbbá valamely múltban fekvő időpontra.

Az *időtartam* becslésére vonatkozó kísérletek a következőket állapították meg:

Rövid időtartamoknál (háromnegyed—egy perc) általában a túlbecslésre való hajlamosság gyakori. Ez az időtartam növekedésével fokozatosan csökken. 5 perc körül a becslés leginkább közelíti meg a valóságot; 5 percen feül alábecslés jelentkezik, amely 10 perc körül már kimondott és egész 75 percig tart. Középnagyságú időtartamoknál a becslési hibák 20—33%-ot tesznek ki. Ezek természetesen csak átlagértékek, a gyakorlatban már az is előfordult, hogy a tanú 10 másodpercnyi időtartamot 5 percesnek becsült. A kísérletek eredményét összefoglalva: rövid időtartamoknál általában túlbecslés, hosszabb időtartamoknál pedig alábecslés fordul elő.

Az időtartambecslések helyességét befolyásolja az, hogy a becslő az időtartamot milyen körülmények között töltötte el. Kellemesen eltöltött idő rövidebbnek, kellemetlenül eltöltött idő hosszabbnak tűnik fel. Aki fél, valakiért aggódik, vagy pl feje, foga fáj, annak néhány perc is örökkévalóságnak tűnik.

Időpontok becslése nem tartozik ugyan szorosan ide, mert ez a becslés nem az észrevétellel egyidejűleg, hanem később, a vallomástételnél emlékezetből történik. Ilyenkor a vallomást tevőnek emlékezetből meg kell jelölnie, hogy valamely esemény melyik naptári napon (a hó és hét mely napján, tehát „november 15-e” vagy „vasárnap”), továbbá a nap mely órájában történt. A tapasztalatok szerint a hét napjára (hétfő, kedd stb.) való emlékezés könnyebb a dátumra (hó és hányadika) való emlékezésnél. Aránylag legkönnyebb és legmegbízhatóbb a napszakra, esetleg az órára való emlékezés.

Az emlékezés serkentésére és alátámasztására szolgáló eszközöket az „emlékezés” című későbbi fejezet ismerteti.

IV. A mennyiségbecslés.

Ez rendszerint taláalomra („hasból“) történik, tehát teljesen megbízhatatlan. (Pl embertömeg, juhnyáj, anyagmennyiségek stb.) Kivételt képeznek azok az esetek, ahol a becslésre bizonyos támpontok, összehasonlítási lehetőségek állanak rendelkezésre és ezek felhasználásával tervszerűen becslünk. Pl azt kellene megállapítani, hogy délelőtt 10 órától 12 óráig egy bizonyos réven, többszöri átkeléssel, milyen tömeg kelt át a folyón. Ha a megfigyelő megszámlálta egy telt komp utasait, megfigyelte, hogy hány tele komp kelt át és az első rakomány számát megszorozta az átkelt kompok számával, akkor becslése megközelítheti a valóságot. Hasonlóképpen jobbak azok a becslések is, amelyeknél a becslő szakértelmének, hozzáértésének szerep jutott (pl ha a juhász juhnyáját, a mezőgazda szénamennyiséget stb. becsült).

A taláalomra, minden támpont és hozzáértés nélkül történő becslésnél a tévedés a valóság fele és 100-szorosa között mozoghat.

Ha a megfigyelőnek valamely különös oka van a mennyiségbecslésre, pl hiúság, érdeklődés, szenvedélyek, akkor a becslési tévedés hihetetlen arányokat ölthet. Politikai pártgyűlésnél a pártvezér a beszédét hallgató tömeget többszörösen túl fogja becsülni, a politikai ellenfél szerint viszont ott alig lézengett néhány ember. Ha valakit több ember megrohan, úgy a megtámadott ijedtében támadói számát túlbecsüli.

d) Az észrevétel sajátosságai az egyes érzékszervek szerint.

I. A látás.

A szem érzékszerveink legfontosabbika, mert egyrészt a benyomások legtöbbször látás útján nyerjük, másrészt érzékszerveink közül a szem a legfejlettebb és legmegbízhatóbb közvetítője a külvilágban kínálgató jelenségeknek.

A látás útján való érzékelésre befolyást gyakorolnak a látószervek *épsége és állapota, a távolság, a megvilágítási viszonyok, egyéb kísérő körülmények*, továbbá maga az *érezkelés tárgya*.

Az emberek látóképessége ép, egészséges szem mellett sem egyenlő, vannak, akik különösen élesen látnak, nagyon jó szemük van.

Épszemű, egyébként teljesen jól látó embernél előfordulhat az úgynevezett *színvaktság*, vagyis a színek megkülönböztető képességének hiánya. A színvaktság lehet teljes vagy részleges. A teljesen színvak a világot csupán három színben (fehér, szürke, fekete) látja, a többi (tarka) színek hiányoznak nála. A részleges színvakok csupán egyes színeket nem tudnak megkülönböztetni pl a vöröset vagy a zöldet. A színvaksnak külső ismertetőjele nincsen, fennforgásáról csupán kísérleti úton lehet meggyőződni. A kísérletet sohasem szabad olyankor elmulasztani, midőn a színek pontos meghatározásának a bűnügy szempontjából jelentősége van.

A szemek teljesítőképességét hátrányosan befolyásolják a *szemhibák*: rövidlátás, távollátás, továbbá a szem kóros állapotai, mint szemgyulladás, a szem bedagadása stb. A távollátást és rövidlátást megfelelő szemüveg helyesbíti, tehát megfelelő szemüveggel a rövidlátó vagy távollátó szeme is kifogástalanul működhetik.

A félszemű ember látóköre a hiányzó szem oldala felé szűkebb, ezért a fej fordítása nélkül a hiányzó szem oldala felől kínálgató jelenségek nagyrészt nem veszi észre.

A szervezet bármely részének fokozott igénybevétele *fáradtsági* vált ki. Ez a szemnél is így van. Huzamos figyelés folytán a szem kifárad és teljesítőképessége csökken.

A *távolság* a látás útján való érzékelést nagymértékben befolyásolja. Közelebről még minden részletet, szint meglát a szemünk, míg nagy távolságra csak a körvonalakat látjuk.

A látásnál a *fény* nagy szerepet játszik. A legjobb látási viszonyokat a napvilág biztosítja, amellyel a legtokéletesebb mesterséges világítás sem ér fel, egyrészt, mert hatáskörlete korlátolt, másrészt, mert mesterséges világításban a színek más árnyalatúaknak tűnhetnek fel. A napvilágnál meg kell különböztetni a napkeltét megelőző virradatot és a napnyugtát követő alkonyt, amikor a látási viszonyok teljes napvilághoz viszonyítva csökkentek. Az alkonyati világosságnak a színek megkülönböztetésére is befolyása van, pl a vörös feketének látszik. Maga a napsugár zavarja a látást, ha szemünkbe süt, viszont előnyös, ha a napsugarak az érzékelés tárgyára esnek és azt közvetlenül megvilágítják.

Csapadékok, mint eső, hó, köd, a látási viszonyokat korlátozzák.

Éjszaka a látási viszonyok a hold állása (újhold, holdtölte), továbbá a légköri viszonyok szerint (derült vagy felhős égboltozat) változnak. Az árnyéknak fokozottabb szerepe van. Holdtöltekor a nyílt mező vagy országúton elég jól látunk, de olyan helyek, amelyekre éles árnyék vetődik, sötétek maradnak. A színek érzékelése csillag- vagy holdfénynél megbízhatatlan. Gondoljunk arra a találó mondásra, hogy éjjel minden téhen fekete.

A távolság és a megvilágítási viszonyok mellett maga az érzékelés *tárgya* és az érzékelést kísérő egyéb *körülmények*, valamint ezeknek egymásra való kölcsönös hatása gyakorolnak befolyást a látásra.

Ha sötétségből hirtelenül fényesen kivilágított terembe vagy a napfényre lépünk, az első pillanatokban, amíg a szemünk a fényességet meg nem szokta, vagy semmit, vagy csak rosszul látunk. Ugyanígy járunk, ha erős világítás után sötétebb helyiségbe lépünk. Szembe fújó erős szél zavarja a látóképességet. Fokozza a hátrányos hatást, ha a szél esőt, havat, darát, port vagy füstöt vág a szemünkbe. Sok függ az érzékelendő tárgy és a környezet színének egymáshoz való viszonyától. Sötétruhás embert, telihold fénye mellett nem veszünk észre, ha az valamely tárgy árnyékába húzódott, míg a fehérruhást meglátjuk. A háborúban a katonák télen egyes helyeken fehér hóköpenyt viseltek, hogy színben ne üssenek el a hóborította környezettől.

Ha egy férfit látunk két oldalán apró gyermekekkel, úgy a férfi termetét magasabbnak látjuk. Vagy pl hosszú csikos ruha a termetet magasabbnak, keresztbe futó csíkok zömökebbnek tüntetik fel. Sötétszínű ruha karcsúbbnak, világos színű terjedelmesebbnek mutatja a termetet. Éjjel a fehér ruhába öltözött embert, nappal, világos háttér mellett, a sötét ruhába öltözött embert látjuk magasabbnak. Ködben az alakok egyenesen meseszerűen nagy alakot ölthetnek. Ha valaki hegygerincen áll, amely mögött a nap leáldozik, termetének csupán körvonalai rajzolódnak ki és az egész alakot feketének látjuk stb.

Az érzékelés magyarázata ismertette, hogy az érzékszerv és az agy közös munkája felületet, mert az érzékelés tárgyról csak összbenyomást szerez. Csupán a tárgyak egyes jellemzőit ragadja ki és azokat e jellemzők alapján határozza meg. Jó példa erre az olvasás. Az olvasásnál nem figyelünk meg minden egyes betűt, hanem pillantásunkkal csupán átfogjuk az egyes betűcsoportokat és ezen az alapon fogjuk fel a betűcsoportok vagyis szavak értelmét. Ez azért van, mert a betűcsoportok jellegzetesek, jól

ismerjük őket, gyakorlatunk van az olvasásban, tehát a betűzést feleslegesnek tartjuk. A kezdő olvasó vagy az, aki ismeretlen nyelven írt szavakat olvas: betűz Hasonló ehhez a dominójátékos, ki rápillant a kezébe vett kőre és anélkül, hogy azon az egyes pontokat megszámlálná, következteti, hogy „ötös“ vagy „kilences“ van a kezében.

Különös elbírálás alá tartoznak a mozgások megfigyelésére vonatkozó észrevételek. Szemünk a gyors mozgást nem tudja követni. A fényképezőgép-hasonlatra visszatérve, meg kell állapítani, hogy mozgóképekről a szem jóval kevesebb felvételt képes készíteni, mint a modern mozgófényképfelvételőgép, ezért szemünk a gyors mozgást nem tudja követni és így annak minden egyes mozzanatát nem is képes felfogni. Igen meggyőzőek erre vonatkozólag a gyors mozgásokról készült pillanatfelvételek. Ha pl vágató lóról készült pillanatfelvételt veszünk a kezünkbe, a kép gyakran egész különösen idegenül hat. A kép sehogy sem egyezik azzal a fogalommal, amelyet a vágató ló képéről alkottunk magunknak. Ez azért van, mert a kép a ló mozgásának talán olyan részletmozzanatát örökítette meg, amelyet még soha sem láttunk, emlékezetünkben pedig csupán a ló mozgásának egybefolyó képe él. A gyors mozgásnál szemünkkel a gyorsan egymást követő mozzanatok egész sorozatát öntudatlanul érzékeljük és azután ezeket, a tudatossá nem vált pillanatképeket, egy összképpé foglalva fogjuk fel, amely a valóságban, mint ilyen, egyáltalán nem is létezett.

H. Gross ezt a jelenséget a következő példával magyarázza: „Tegyük fel, hogy egy gyorsan lejátszódó folyamat a, b, c, d, f, g, h, i, k, l, és m pillanatképekből tevődik össze, amelyeket gyorsaságuk miatt az emberi szem egyenként nem képes felfogni. A megfigyelő tehát e pillanatképek bizonyos számát egy összképpé foglalja össze. Így a létesülő képek nagyon különbözőek lesznek, egyrészt, mert az összképek összehasonlítását egyes megfigyelők különböző időben kezdhették el, másrészt, mert a gyors megfigyelők már kisszámú pillanatképből összképet alkotnak, míg a lassú megfigyelőnél az összkép nagyszámú pillanatképből alakult.

Első esetben az egyik megfigyelőnél (aki előbb kezdte) az egyes pillanatképek a következőképpen csoportosulnának: abc — def — ghi — klm; a másiknál, aki csak egy gondolatnyival későbbben nézett oda: bed — efg — hik.

A második esetben (a megfigyelők különböző gyorsaságú megfigyeléssel rendelkeznek), a gyors megfigyelőnél, aki már két pillanatképből összképet alkot magának, a csoportosítás a következő lehet: ab — cd — ef — gh — ik — lm. A lassú megfigyelő, kinél esetleg csak három pillanatképből alakul egy összkép, a következő csoportokhoz juthat: abc — def — ghi — klm. Ha mindezen felül azt is meggondoljuk, hogy a megfigyelők egyes pillanatképeket valami okból, (pl. a mozgás túlgyors volt, vagy abban a pillanatban egy szűnyog csapódott a szeméhez, vagy valaki hozzászólt, az illető félrenézett) egészen elmulasztottak, vagy pedig azok csupán homályos benyomást keltettek bennük, akkor az összképek összetevői egészen mások lesznek. Ezek az okok eredményezik azt, hogy mozgási folyamatokat több egyforma jó és egyformán jól figyelő más és másképpen fog fel.

Jellemző példa a szem lassuságára az, hogy a vívóversenyeken újabban a zsűrik villamos jelzőkészülékeket használnak, mert a szem nem képes a vívók gyors mozdulatait követni és így igazságosan bíráskodni.

Az agynak az a készsége, hogy a hézagokat következtetéssel pótolja, a mozgások észrevételénél is jelentkezik. Előfordulhat pl verekedés tanúinál, hogy egy részük úgy látta, hogy a gyanúsított a söröskorsóval fejbeütötte a sértettet, más részük viszont úgy látta, hogy a gyanúsított a korsót hajította. A látással közvetített kép tudatossá válásához agyunknak bizonyos időre van szüksége. Példánknál a tanúk látták a söröskorsót a gyanúsított felemelt kezében, továbbá látták, midőn a kerső a sértett fejéhez csapódott. Ami a kettő között történt, az nem vált tudatossá, mert túlgyorsan történt ahhoz, hogy külön benyomást kelthetett volna. A hézagot azután ki-ki

saját egyénisége szerint következtetésekkel tölti ki. A következtetés rendszerint annak megfelelő irányban történik, amit a megfigyelő kezdetben képzelt. Pl ha a felemelt korsó láttára azt gondolta: „most dobja“ és azután meglátta sértett fején a korsót, akkor várakozásának megfelelően következtet is.

II. A hallás.

Második legfontosabb érzékszervünk a fül.

Az érzékelés megbízhatósága elsősorban szintén a fül épségétől függ. Az ép fül előnyei, a teljes vagy fél fültre siketség, nagyothallás, fülbetegségek hátrányai nem szorulnak magyarázatra.

A hallás útján való érzékelés a *távolságtól*, a *hangjelenség sajátosságaitól*, a *hallási viszonyoktól*, egyéb *kísérő körülményektől* és az egyénenként változó hallóképességtől (jó fül, kifinomodott hallás) függ.

A *távolság* szerepe nem kíván bővebb magyarázatot, valami hangjelenséget rendszerint annál jobban hallunk, minél közelebb van hozzánk. Kivételt képeznek a túlerős hangok, amelyeket közvetlen közléről hallunk ugyan, de nem értjük meg, pl valakinek tele torokkal beleordítanak a fülébe. Vannak különleges légköri viszonyok, amelyeknél előfordulhat, hogy a hangforrástól távolabb álló egyén hallja a hangjelenséget, míg a közelebb álló nem. Ezt a jelenséget a lövészetből ismert holttérhez hasonlíthatjuk.

A távolság szoros összefüggésben van a *hangerősséggel*. Suttogást csupán néhány lépésre hallunk, ágyúdörgés ezzel szemben kilométerekre is elhallatszik. A hangerősség mellett a hang *színezetének* is befolyása van; éles, magas, csengő hang könnyebben fogható fel a tompa, mély hangnál.

A mindenkor uralkodó *hallási viszonyok* szintén számottevő szerepet játszanak. Nagyvárosban az utcákon, vagy pl gyár géptermében a tomboló, fülsiketítő zaj, rossz hallási viszonyokat teremt. Előfordul, hogy ezek közepette azt sem halljuk meg, ha közvetlen közléről hangosan nevünkön szólítanak. Ezzel szemben vidéken, különösen éjjeli időben, egy-egy kutya vakkantása, a templomóra ütése, egy-egy lövés vagy kiáltás messzire elhallatszik.

Nedves légkör vagy a hangforrás irányából a figyelő felé fúvó szél a hangot nagy távolságról elhossa, viszont a más irányba fúvó szél a hangot elevezeti úgy, hogy a figyelőhöz nem jut el.

A hang terjedésének irányát a terepviszonyok is befolyásolhatják. A völgyben leadott lövést egyik irányban nagy távolságra meghallhatjuk, viszont az ellenkező irányban álló figyelő azt esetleg rövid távolságra sem hallotta, mert előtte a völgy élesen kanyarodott és így a hanghullámokat a hegyoldal felfogta.

Zajos helyről kilépve — ahol az ember a saját szavát sem érti, (pl lőtér, munkaterem, gőzfűrés, repülőgép) — fülünknek először rövid pihenőre van szüksége, mielőtt gyengébb hangjelenségeket felfogna. Közvetlen közléről hallott robbanás után pl a pisztolydurranás alig kelet benyomást.

Az előzőekben már utalás történt arra, hogy távolságoknak és irányoknak a hang alapján való *becslése* megbízhatatlan. Ugyanez áll a hangerősség becslésére is. A távolság és a hangerősség ugyanis annyira szoros kapcsolatban vannak egymással, hogy a becslés rendszerint a kettő összetévesztését eredményezi: erős hangot jól hallunk, tehát a távolságot alábecsüljük. Ha gyenge hangot hallunk, ennek, egyéb különleges körülményektől eltekintve, két oka lehet: vagy távol van és azért halljuk gyengén, vagy közel van, de a hangjelenség tényleg gyenge. A becslésre tehát nincs olyan határozott

támpont, amelynek alapján a becslő a két lehetőség közül a valódi mellett tudna dönteni. (A rádióból és a gramofónlemezről közismert a volgai hajósok dala, amely az ének halkításával tökéletesen azt a benyomást kelti, mintha a kórus hangja — egyre távolodva — a messzeségbe veszne.)

Az eddig felsorolt tényezők csupán a hallást, mint gépies, testi műveltet érintették. A fül által közvetített képnek szellemi feldolgozásánál azonban az agynak még tágabb tere nyílik, mint a látásnál, ami azzal magyarázható, hogy a szem jóval határozottabb, élesebb képet szállít, mint a fül.

A tanúzás szempontjából a hallás útján történt észrevételek vonatkozhatnak:

az *emberi beszédre*,

valamely *egyéb jelenségre*, pl reccsenés, roppanás, durranás, hangszerek hangja, állati hangok stb.

Az egyéb hangjelenségeknél nagy szerepe van a megértésnek, vagyis annak, hogy a tanú hallott-e már ilyen hangot és, hogy a hangjelenséget helyesen meg tudja-e határozni. A téves értelmezésnek tág tere van. Pl éles ostorcsattanást pisztolylövésnek, a párját hívogató macska hangját gyermek sírásnak stb. határozza meg.

A szakértelem és a gyakorlat ezen a téren is sokat jelent. Szakorvosnak elég a várószobájából áthallatszó lépteket vagy köhögést hallani és már tudja, hogy hátgerincsorvadásos ember lépteit és tüdővésztes köhögését hallotta. Soha nem hallott hangjelenség esetén, vagyis, ha azt a megfigyelő nem tudja valami előtte már ismert hanghoz hasonlítani, a hallott hang jellemzése nagyon nehéz és rendszerint nem is sikerül. (Nem tudja leírni a hangot úgy, hogy arra más ráismerjen.)

Emberi beszéd hallásánál az észrevétel minősége attól függ, hogy a beszédet megértettük-e vagy sem. A megértés, a vallomástétel és kikérdezéshez hasonlóan, két ember tevékenységének összeredményeként fogható fel: azé, aki beszél és azé, aki hallgatja.

A megértést a következőkben ismertetett körülmények befolyásolják.

A beszéd mód: lassú, hangsúlyozott vagy izgatott, gyors, hadart beszéd, dadogás stb.

Olyan nyelven, olyan tájszólásban történt-e a beszéd, amelyet a tanú ért.

Nem volt-e feltűnő különbség a beszélő és a tanú műveltségi foka között (földműves a műveltebb ember választékos kifejezésekkel, idegen szavakkal tarkított beszédét nem értheti kellően, viszont fordítva: a földműves paraszti kiszólásaival szemben a városi hallgató állhat értelmetlenül). Amennyiben a beszéd valamely szakmára vonatkozott és telítve volt szakki-fejezésekkel, akkor a tanúnál meg volt-e a kellő hozzáértés vagy sem.

Képzeljük el pl a legjobb fülű birkapásztor helyzetét, aki, mondjuk, két orvos, két villanyszerelő szakmájába vágó beszélgetését vagy két kommunista agitátor politikai és gazdasági szakki-fejezésektől hemzsegő vitáját hallgatja ki. Hiába beszélnek lassan magyarul, irodalmi nyelven, a beszédet egyrészt műveltség, másrészt szakértelem híján csak fülei hallják, de agya nem fogja fel. Amit nem értünk meg, azt nem is jegyezzük meg jól magunknak s így arra később nem is emlékezhetünk világosan.

Közvetlenül vagy távbeszélőn hallotta-e a tanú a beszédet?

Manapság gyakori, hogy a tanúnak valamely távbeszélőn hallott beszélgetésre vonatkozóan kell vallomást tennie. Itt figyelembe kell venni, hogy vannak gyakorlatlan telefonálók, akik — talán a szokatlanság okozta izgalom hatása alatt — a legvilágosabb beszédet sem értik meg, vagy pedig mindent félreértenek. A távbeszélőnél ezenkívül előfordulhatnak zörejeket,

kihagyásokat okozó zavarok, amelyek a beszéd közvetítését hézagossá tehetik, végül a távbeszélő a hang színezetét bizonyos mértékig torzítja, úgy, hogy a beszélő hangjának felismerése bizonytalan.

A tanú ismerte-e a beszéddel összefüggésben lejátszódó folyamatot, vagy nem. Pl verekedésnél csupán a hangokat hallotta-e (sötétségben, távolabb állt), vagy pedig egyidejűleg látta is a verekedést. Az, aki a beszéd hallása mellett a beszéddel kapcsolatosan lejátszódott eseményt szemével is megfigyelte, minden tekintetben előnyben van azzal szemben, aki csak vakon hallott.

Váratlanul, meglepetésszerűen hallotta-e a tanú a beszédet (pl segélykiáltást), vagy pedig arra el volt készülve? A váratlanul hallott hangnál ugyanis a figyelem még nem működhetett, tehát az észrevétel rendszerint nem jó. Ilyenkor az ember rendszerint először csupán „valami hangot, kiáltást” hall, mire odafigyel. A figyelem természetszerűen csak az ezután következő hangokra terjed ki.

A legelőbb ember a hallott beszédet *nem szószerint*, hanem *csak értelem szerint* fogja fel. A fül nem hallja, nem választja külön az egyes hangokat, szavakat, amelyekből pl egy mondat áll, hanem, miként a látásnál, csupán összbenyomásokat közvetít. A tudatossá válás ilyenképpen hézagos. A hézagokat azután az agy tudat alatti következtetésekkel tölti ki. A következtetéseknek így természetesen szerep jut az egyéniségnek, ami azután azt eredményezi, hogy egy és ugyanazt a beszédet az egyik tanú így, a másik úgy értette. A fültanú vallomása tehát nem szószerint azt a beszédet adja vissza, amelyet hallott, hanem annak csupán egyénisége (saját szájaíze) szerint többé-kevésbé módosított tartalmát, értelmét.

Rendkívüli képességekkel megáldott emberektől eltekintve, az átlagembernél elérhető legjobb eredmény a beszédnek értelem szerint való felfogása, vagyis a szavak által kifejezett gondolat megértése. Ez nem zárja ki, hogy a tanú pl egyes pontosan hallott szavakat, szótöréseket — az egész keretében — megjegyezzen magának.

Ha a tanú a hallott beszéd értelmét valami okból már az *elején félreértette*, úgy a kitöltések is ennek megfelelően történnek, úgy, hogy teljesen hamis eredmény jöhet létre. Pl az utcán békésen haladó emberre egy másik, joggatlanul és ok nélkül rátámad. Szitkozódás, verekedés támad. A később odaérkezett tanú, aki az előzményeket nem ismeri, egyikük mellett állást foglal: összetéveszti a támadót a megtámadottal. Ez elfogultságot teremt, amelyet, mint egyéni bélyeget, az egész megfigyelés viselni fog, mert a tanú minden mozdulatot, hangot ennek az elgondolásnak szemszögéből fog megfigyelni.

A hallott beszéd értelmének felfogásán kívül van még egy — a tanulás szempontjából igen lényeges — kérdés: a beszélőnek *hangjáról való felismerése*.

A hangnak három alaptulajdonsága van, úgymint:

- a hangmagasság,
- a hangerősség és
- a hangszínezet.

A hang felismerésénél a hangnak ezt a három alaptulajdonságát fel kell fogni, azokat össze kell hasonlítani a már előzőleg hallott hang hasonló tulajdonságaival és végül el kell döntení, hogy a most hallott hang és az emlékezetben őrzött hang mindhárom tulajdonságában azonos-e. Ez adja a felismerés alapjául szolgáló meggyőződést. Ha ezenfelül azt is figyelembe vesszük, hogy egy és ugyanazon személy hangja, más viszonyok és körülmé-

nyek között, eltéréseket mutathat: pl rekedt, náthás, orrán keresztül beszél, suttog vagy a helyiségek sajátlagos hallási viszonyai (üres, nagy teremben a hang öblös, kongó színezetű). akkor megállapítható, hogy a hang felismerésére vonatkozó állításokat mindig óvatosan kell fogadni.

Megbízhatóbb az eredmény, ha a felismerés olyan egyén hangjára vonatkozik, akivel a tanú, az érzékelést megelőzőleg, szoros kapcsolatban állt (jó ismerős, hozzátartozó), tehát hangját jól ismerte.

Szerencsés körülmények megkönnyíthetik a hang felismerését pl ha az illetőnek valami jellemző nyelvhibája vagy sajátlagos kiejtési módja, hanghordozása volt.

III. A szaglás, ízlés, tapintás.

Ezeknek az érzékeknek a két főérzék, a látás és hallás mellett csupán alárendelt szerepük van. Ez részben a szagló-, ízlelő- és tapintóérzék csekélyebb fejlettségében, részben pedig abban a körülményben leli magyarázatát, hogy ezek a szervek kriminalisztikai jelentőségű tényekre vonatkozó észrevételeket jóval ritkábban szolgáltatnak.

A szaglás.

A szaglóérzéknek a vaksághoz, süketséghez hasonló teljes hiánya ritkábban fordul elő, de ideglenesen a szaglóérzék annál gyakrabban el-tompulhat, sőt egyidőre teljesen ki is kapcsolódhat. Nem kell más hozzá, mint egy alapos nátha. Miként vannak olyan emberek, akik különösen éles hallással, látással vannak megáldva, hasonlóképpen egyesek szaglóérzéke, szimatja is jóval élesebb lehet másokénál. Pl azokra a szakértőkre mutat-hatunk rá, akik illatszergyárakban az illatokat keverik.

Minél erősebb, áthatóbb valamely szag, annál megbízhatóbban ér-zelkelheti a tanú. Zárt helyiségben a szag töményebb, sűrűbb, tehát jobban megérezzük, mint a szabadban, különösen, ha a szagforrástól nagyobb távolságra vagyunk. Légáramlatok, így zárt helyiségben légvonat (szellőz-tetés), szabadban szél, a szagokat rövid idő alatt eloszlatják. Szabadban a szél irányának is jelentősége van. A szag forrásától az érzékelő felé fúvó, nem túlerős, egyenletes szél a szagok nagy távolságokról való észrevételét is lehetővé teszi. Nedves, párás légkörben a szagok mintegy megülednek, nehezen illannak el, sokáig érzékelhetőek. Vannak anyagok, pl ruhaneműek, az ember haja, szőrzeit, amelyek a szagokat mintegy elnyelik és hosszú ideig megtartják.

A szokatlan szagot általában jobban érzékeljük, mint környezetünk mindennapi, tehát megszokott szagait, mert feltűnnek, felkeltik figyelmünket és szimatolásra (szaglással való megfigyelésre) késztetnek.

A szaglás tökéletlensége nem is annyira az érzékelésen, mint inkább a szagok megértésén, meghatározásán múlik. Illatos és bűdös viszonylagos fogalmak. A kínainak pl a záptojás illata kellemes. Sokan a vadat napokon keresztül tartogatják, míg „finom pikáns“ szagot nyer. Mások, akik az állott húsnak nem kedvelői, ezt a szagot egyszerűen dög-szagnak tartják. Az a megállapítás tehát, hogy valahol jó illat volt érez-hető, vagy pedig bűdös volt, teljesen egyéni meghatározás. A szagok meg-határozására vonatkozólag nincsenek olyan meghatározott megjelölések, mint pl a színekre és azok összes árnyalataira. A kesernyés, édeskés, savanykás fogalmak az ízeiktől vannak kölcsönvéve és többé-kevésbbé viszonylagos fogalmak. Erős, átható szag, kellemes, lágy illat még semmitmondóbb meg-határozások. A tanú úgy segít magán, hogy a frissen érzett szagot tapaszt-

talatai alapján valami ismert szaggal azonosítja és azt mondja: füstszagot, olajszagot, égett rántásszagot, rózsa illatát, bőrszagot stb. éreztem. Az ilyen meghatározások természetesen nem mindig találóak. Pl ha teljesen ismeretlen szaggal találkozunk, akkor azt mondjuk, hogy némileg emlékeztetett a frissen meszelt szoba stb. szagára.

A felsoroltakból következik, hogy a szag felfogása, megértése és meghatározása, *bizonytalan*, csak tapasztalati talajon mozgó összehasonlítási műveletekből áll és így a szaglás eredménye is kétséges értékű.

Nem tartozik ugyan szorosan ide, de megemlíthető az, hogy a szagok talán minden másnál élesebben vésődnek be az emlékezetbe. Bizonyos szagokat hosszú évek múlva is azonnal felismerünk. Pl az utcán haladva, egyszerre csak szimatolni kezdünk és megállapítjuk, hogy éppen olyan szagot érzünk, mint amilyent pl 10 év előtt X vasúti állomás mellett éreztünk. Legérdekesebb az, hogy a szagra való visszaemlékezés rendszerint bámulatos pontossággal a szag érzékelésének körülményeit, tehát a helyet, az időt és az egyidejűleg történt eseményeket is feleleveníti. Ennek a jelenségnek a magyarázatát nem ismerjük, de gyakorlatilag az emlékezés serkentése eszközként felhasználhatjuk. (H. Gross.)

Az ízeletés.

Az *ízeletőérzék*re kriminalisztikai szempontból még ritkábban kerül sor. (Kivételt mind a szaglás, mind az ízeletés szempontjából a szakértők munkája képez, amelynél mindkettőnek jelentős szerepe lehet.)

Az a meghatározás, hogy valaminek milyen íze volt, nagyon nehéz. Keserű, édes, savanyú, fanyar, csípős, sós nagyon szegényes kifejezések az ízek megszámlálhatatlan változatainak kifejezésére és ezenfelül többé-kevésbé csupán az egyéni ízlés kifejezői. Valaki savanyúnak találja a levest, ugyanakkor a másik még fél kanál ecetet tesz bele, mert neki még nem elég savanyú. Képzelnék el, hogy milyen nehéz feladat elé állítanánk egy olyan embert, aki életében először evett pl zöldbabfőzeléket és le kellene írnia, hogy milyen íze volt.

Az ízek megkülönböztetése terén az érzékelések talán akkor a legmegbízhatóbbak, ha olyasvalamit ízeletünk, amit jól ismerünk akár azért, mert nagyon kedveljük, akár mert undorodunk tőle. Aki pl a fokhagyma ízét utálja, az a kolbászban még akkor is megéri a fokhagymaízt, ha az a kamrában valami fokhagymás dolog közelében állt. Ugyanígy vagyunk a petróleummal vagy egyéb kellemetlen, átható szagú anyagokkal.

Nem létező, tehát pusztán képzelt szagok vagy ízek érzékelése (hallucináció) különösen izgalmi állapotban és befolyásolásra (szuggeszció) gyakran fordulhat elő. Ha étkezés közben pl valaki, eléggé tapintatlanul, elkezdi húsdagját szaglászni és azután kést, villát sokatjelentő pillantással félretéve, nem eszik tovább, néhány pillanat múlva az egész társaság büdösnek találja a húst és kórusban szidja a mézáróst. Hans Gross említ egy esetet, midőn két úr színházi előadás szünete közben valami tüzesetről beszélgetett. Ezt a beszédet szomszédaik félreértve, szimatolni kezdtek és néhányan felugrálva, a kijárat felé igyekeztek azzal, hogy füstszagot éreznek.

A tapintás.

A tapintóérzék az összes érzékeink közül a legfejletlenebb és legmegbízhatatlanabb. A tapintás útján való észrevételnél az érzékelés az érzékelendő tárgynak csupán legdurvább körvonalait, jellegzetességeit szolgáltatja, ezáltal a megértés számára csupán hézagokkal telt képet

hocsájt rendelkezésre és így a következtetésekkel való kitöltésnek a leg-lágabb teret nyitja.

Mindennél jobban szemlélteti ezt az a paraszt társasjáték, amelyet Hans Gross említ.

A fiatalág körülüli az asztalt. A társaságnak csupán egy-két tagja beavatott, akik azután az asztal alatt bizonyos ártatlan dolgokat adnak tovább, pl nedves homokkal tell bőrkezyüt, lágy, kígyó formájára kinyújtott tészttát, meghámozott nyers burgonyát, amelybe hegyes tüskék vagy fadarabkák vannak tűzdelve, stb. A társaság tagjai nem lát-hatják, csupán tapinthatják ezeket a kezükbe kerülő tárgyakat, amelyeket azután a leg-töb-ben — megborzadva — eldobnak maguktól, abban a hiedelemben, hogy valami undo-rító hüüllöt nyomtak a markukba. A magyarázata ennek abban található, hogy az illető a tárgyat nem láthatta, tapintással nedvességet, hideget és mozgást (kézbeadás), tehát a hüüllök legdurvább ismérveit érzekelte, a képzelet hozzátette a többit és így a krumpli helyett valami hüüllő képe válik az agyban tudatossá.

A pusztán tapintás útján való érzékelésre felépített adatok mérlegelésénél gon-doljunk mindig erre a játékra. Ebből a játékból azt is látjuk, hogy a tapintóérezék ön-állótlan érzékelései csak akkor megbízhatóak, ha azokat más érzékszerv, így elsősorban a szem is ellenörzi.

A gyakorlat sokat javíthat a tapintóérezéken. Selyem- vagy posztókeres-kedő pusztán tapintással meg tudja állapítani az anyag minőségét. A vakok tapintóérezéke igen fejlett, mert ez — és a fül — pótolják a szemet.

A tapintóérezék nemcsak az ujjakkal való tapintást, hanem a kül-világból, a test egész felületével felvett, benyomásokat is felöleli. Így a hideg, meleg és sérülések érzetét, tehát a hő- és fájdalomérzeteket is.

Ezekkel kapcsolatosan a tapintóérezék újabb hibaforrását ismerjük meg. Ez a hibaforrás az érzékelésnek a *viszonylagossága*. Erről egyszerű kísérlet meggyöz. Mártuk egyik kezünket forró, a másikat jég-hideg vízbe, azután mindkettőt langyos vízbe. Egyik kezünk a langyos vizet hidegnek, a másik melegnek érzi. A pincét télen melegnek, nyáron hűvösnek találjuk, mert csupán a pince és a külső hőmérséklet közötti különbséget érzékeljük.

A *fájdalomérzetek* szintén nem megbízhatóak. Verekedés sértettje, aki töb-b ütést, vagy egyéb sérülést kapott, a legritkább esetben tud arról beszámolni, hogy melyik sérülést mikor, a sérüléseket milyen sorrendben kapta. Az ilyesmire vonatkozó határozott állításokat fenntartással kell fogadni. Elő-fordulhat, hogy egyszerű, de valami érzékeny részt, idegdús területet érő, felületes szúrás vagy vágás nagy fájdalmat okoz, viszont a sérült azt a lövést, amelynek roncsolásai később halálát okozzák, egyszerű ütésnek érzi.

A fájdalomérzetek körül a *képzelődés* is nagy szerepet játszik. Az ide-ges, képzelt betegetől eltekintve, különösen nagyfokú ijedtség, rémület ese-tén lép a képzelet működésbe. Előfordul, hogy olyan emberek, akikre rálöt-tek, a fájdalmat, a kifolyó vér nedvességét és melegét érzik, dacára annak, hogy a lövés egyáltalán nem találta őket el. Vagy pl kellemetlen élödsdieket (bolha, tetű, poloska) sejtve közelünkben, máris viszketést érzünk.

e) A tanúvallomás első mozzanatának (észrevétel) összefoglalása.

Az észrevételre ható külső és belső tényezők mérlegelése alapján meg-szerkeszthetjük a tanúzás első mozzanatának mérlegét.

Mennyiség szempontjából:

1. Érzékszerveink (szemünk, fülünk stb.) nem fognak fel minden kül-világbeli jelenséget (nem látunk meg mindent, ami körülöttünk történik, nem hallunk meg minden hangot, nem érzünk meg minden szagot stb.).

2. Amit érzékszerveink a külvilágból a figyelem segítségével felfogtak és közvetítettek, az az agyunkban nem válik mind tudatossá (pl nagyfokú izgalmi állapotban).

3. A kínálkozó, de fel nem fogott külvilágbeli jelenségekkel szemben többletként jelentkeznek azok az észrevételek, amelyek a külvilágban egyáltalán nem, vagy csak részben létező jelenségekre vonatkoznak (érzékesalódás, képzelet játéka).

Minőségi szempontból:

1. Érzékszerveink a külvilágbeli jelenségeket nem minden részletükkel felölelően, hanem csupán főbb ismérveik szerint fogják fel és közvetítik az agyba, tehát a valóságnak csupán többé-kevésbé hézagos képét nyújtják.

2. Az agy a hézagokat érintetlenül hagyja, ez esetben hiányos észrevétel jön létre (ez csak igen ritkán fordul elő), vagy pedig a hézagokat tudatalatti következtetésekkel tölti ki.

3. Az így nyert benyomást az agy helyesen vagy tévesen értelmezi, fogja fel, de az is előfordul, hogy azt egyáltalán nem érti (pl kínai beszédet a magyar földmíves).

A hézagok kitöltése és a felfogás (értelmezés) révén az agy az érzékelt valóságot saját képére többé-kevésbé mindig átalakítja, átgyúrja. Az észrevétel ilyenképen már nem azt örökíti meg, ami történt, hanem azt, ahogy a valóságban történtet az észrevevő egyéniségének megfelelően látta, megítélte.

4. Az érzékelés és felfogással nyert benyomás további eltorzításához végül esetenként a becslésnél előforduló tévedések is hozzájárulnak.

Ha mindezt figyelembe vesszük, akkor az észrevétel, amely a megjegyzés révén az emlékezet raktárába kerül, ahol mint képzet, tovább él, nem fényképfelvételhez, hanem hézagos, hiányos vagy pedig túl kidolgozott, kifirázott, kiszínezett rajzhoz hasonlítható.

Végkövetkeztetésként levonhatjuk, hogy az észrevétel nem ölel fel minden kínálkozó benyomást, tehát pl az a tény, hogy valaki valamely eseménynél jelen volt és azt láthatta vagy hallhatta, egyáltalán nem jelenti azt, hogy azt látnia vagy hallania is kellett. Továbbá a számtalan hibaforrás miatt a legjobb észrevétel sem fedi tökéletesen a valóságot, nem tükrözi vissza teljes szolgálai hűséggel az észrevétel tárgyát. A szabályt inkább hiányos, vagy — bár kerek, de — tévedésekkel teli észrevételek alkotják.

Az észrevétel boncolgatása azt is kimutatta, hogy a tanú egy és ugyanazon jelenségre különböző alkalmakkor tett észrevétele eltérő lehet (figyelem, testi, lelki állapot, külső tényezők kérdése). Viszont az is lehetséges, hogy, bár az észrevételnél az egyéniségnek nagy szerepe van (mindenké: más szemmel néz és lát), valamennyi szemlélőre egyformán erősen ható külső és belső tényezők (veszély, borzalmas látvány keltette izgalmi állapot, befolyásolás) befolyása alatt valamennyi szemlélő észrevétele mintegy egyenruhát ölt s egy és ugyanazon irányban téves. Ez az egybehangzó tanúvallomások jelentőségének túlértékelésétől való óvatosságra int.

Példa:

Dr. Marx berlini törvényszéki orvos ismertett egy erre igen jellemző esetet.

Egy elmebeteg nő — hajón utazva — elmondta a fűtőnek, hogy kis gyermekével a vízbe öli magát. Az asszony belé is ugrott a vízbe, kimentették és eszméletlenül kórházba szállították. Több tanú látta, midőn gyermekével ugrott a vízbe, sőt olyan is akadt közöttük, aki a gyerekről szemléleírást is adott. A végén kiderült, hogy az asszonynak egyáltalán nem volt gyermeke, más gyermek sem volt vele öngyilkossági kísérleténél és a vízbe egyedül vetette magát.

2. és 3. Az emlékezet és emlékezés.

Ezeket a fogalmakat azért tárgyalja egy fejezet, mert szorosan összefüggenek egymással.

a) Az emlékezet és emlékezés folyamatáról általában.

Az emlékezetbe vésődés, emlékezetben tartás és az emlékezés az agynak olyan rejtélyes ténykedései, amelyekre a tudomány eddig nem tudott fényt deríteni. Csupán számtalan megfigyelés és kísérlet alapján létrejött feltevések vannak, amelyek mindezeket magyarázni próbálják.

Az észrevétel eredménye — vagyis a külvilági jelenségről érzékszerveink és agyunk közös munkájával kialakult benyomás, — a raktárba, az *emlékezetbe kerül*, ha azt a *megjegyzés* arra érdemesnek tartja. Az észrevételeknek az agyban visszamaradó képét *képzetnek* nevezzük. Emlékezetünkben, mint raktárban, képzetek — más szóval *emlékképek* — alakjában felhalmozva hevernek eddigi életünkben nyert összes észrevételeink anélkül, hogy ezekről tudnánk, őket számontartanók. Azt mondjuk, hogy a képzetek emlékezetünkben *tudat alatt* lappanganak.

Ez így nagyon bölcsen van berendezve. Képzeljük el, hogy mi volna, ha minden élményünk minden apró részletével, minden tárgy, esemény, minden hang, íz, szag, amelyet eddigi életünkben, zsenge gyermekkorunk óta láttunk, hallottunk, éreztünk, állapodóan tudatunkban volna. Fejünk zsongó darázszerűségekre vagy zsúfolásig megtelt szállodához hasonlítana, amelyben már egyetlen vendég számára sincs hely. Agyunk szintén képtelen volna új jövevényt — vagyis új benyomást — befogadni, mert az összekavarodna a tudatunkban hemzsegő képekkel. Ugy járnánk, mint az az ember, aki egy fényképlemezre három-négy fényképfelvételt készít, vagy pedig noteszkönyvének egy és ugyanazon oldalát teleírná és azután arra, újból és újból, további jegyzeteket firkálna. A lemezről készült kép és a többszörösen átfírt noteszlap csupán zagyva értelmellenséget tartalmazna.

Agyunkat megmenti ettől a — működését lehetetlenné tevő — túltelődéstől a *felejtés*.

Észrevételeinkről visszamaradó képzeteinket elfelejtjük, de nem végleg. Megvannak azok a raktárban — az emlékezetben — de nem tudunk róluik és így agyunk munkáját nem zavarják.

Képzeljük el, hogy agyunk közepén egy fényesen kivilágított helyiség van, amelyből köröskörül számtalan apró, sötét raktárhelyiség nyílik.

A kivilágított helyiségben történőkről tudunk — ez a főtudat —, a raktárhelyiségekben ellenben sötét van, oda nem látunk be, nem tudjuk mi van bennük, nem is törődünk vele.

Az észrevétel pillanatában az érzékszervek által közvetített kép, pl egy pöfékelő mozdony képe, a főtudat megvilágításában, tehát a fényes teremben áll. Kész a felvétel: látjuk a mozdonyt. Most a mozdonyra gondolunk. Ezután másfelé pillantunk, érzékszerveink újabb benyomást közvetítenek. A mozdonyra már nincsen szükségünk. A mozdonyról maradt szellemi kép, a képzet, szépen bevándorol valamely sötét raktárhelyiségbe és ott meghúzódik. A raktárajtó becsapódik és ezáltal a fényes, kivilágított terem (főtudat) és a raktárhelyiség (altudat) között minden összeköttetés megszakadt. A mozdonyt elfelejtettük, más szóval a mozdonyról alkotott képünk, a mozdony képzete a tudat alá süllyedt. A fényes terem most megint üres és kész arra, hogy a következő benyomással foglalkozzék.

A tudat alá süllyedt emlékkép zárt ajtó mögött, a sötét raktárhelyiségben pihen mindaddig, míg újból a fényes terembe, tehát a főtudat megvilágításába kerül. Ez többféleképpen történhetik:

vagy a főtudat parancsszavára olyankor, amikor törjük a fejünket (pl a tanú a feltett kérdésekre) és valami régi emléket fel akarunk eleveníteni,

vagy az emlékkép saját kezdeményezéséből, megúnva a pihenést, kinyitja bőrtöne ajtaját és egyszerűen belép a fényes terembe, a főtudatba. Ilyenkor azt mondjuk, hogy „eszünkbe jutott valami“,

végül úgy, hogy az emlékképet valamely új benyomás vagy pedig valamely másik emlékkép idézi fel (gondolattársítás). Ilyenkor a képzet bent ül a raktárban, a fényes teremben viszont megjelenik valami, egy friss benyomás, amely a képzetet a raktárból kicsalogatja. Ekkor azt mondjuk, hogy „erről eszembe jutott az az eset, hogy ...“ stb. Pl látunk egy kutyát. A kutya képe most főtudatunkban, a kivilágított teremben van, egyszerre csak kipattan az egyik raktárhelyiség ajtaja és előlép régi, kedvenc kutyánk emlékképe. Azt mondjuk, hogy az idegen kutya megpillantása eszünkbe juttatta régi kutyánkat.

Az ilyen emlékeztetőnek nem kell okvetlenül valamely friss benyomásnak lennie. Az emlékképet egy másik emlékkép megjelenése a főtudatban szintén kicsalogathatja a raktárból. Pl gondolkozunk, egyszerre csak eszünkbe jut, hogy mult vasárnap egy régi harctéri barátunkkal találkoztunk. A találkozás felmerült képze, amelyre most gondolunk, viszont felidézi valami közös harctéri élményt, tehát előcsal egy régebbi emlékképet a raktárból. Ezt a jelenséget gondolatkapcsolásnak, vagy gondolattársításnak nevezzük.

Azt a ténykedést, amelynek révén az emlékképek a raktárból a kivilágított terembe, tehát a tudat alól a főtudatba kerülnek és így újból tudomást szerzünk róluk: *emlékezésnek* nevezzük. Szakkifejezéssel ezt úgy mondjuk, hogy egy altudati egység egyesül a főtudattal.

Összefoglalás. Az emlékezés történhet valamely *ingerből* kifolyólag, ami lehet:

az akarat (törjük a fejünket, mert valamire vissza akarunk emlékezni), vagyis a főtudat parancsszava,

valami észrevétel (különösen azonosnak, hasonlónak, ellentétesnek vagy tér- és időbelileg összefüggőnek észrevétele),

egy gondolat (másik emlékkép), amely gondolatkapcsolás révén idézi elő az emlékkép felbukkanását és

végül az emlékkép minden inger nélkül önmagától is felbukkanhat.

b) Az emlékezetbevésés vagy megjegyzés és az azt befolyásoló tényezők.

A tanúvallomás *feltételei*, hogy

a tanú valamit *észrevegyen*,

észrevételét *megjegyezze*, emlékezetébe vésse,

az emlékezetbe vésett észrevételt (képzet, emlékkép) emlékezetében *megtartsa* és szükség esetén (kikérdezésnél)

a megőrzött emlékképet fel tudja eleveníteni, vissza tudjon rá *emlékezni*.

Az észrevétel az előző fejezetből már ismeretes.

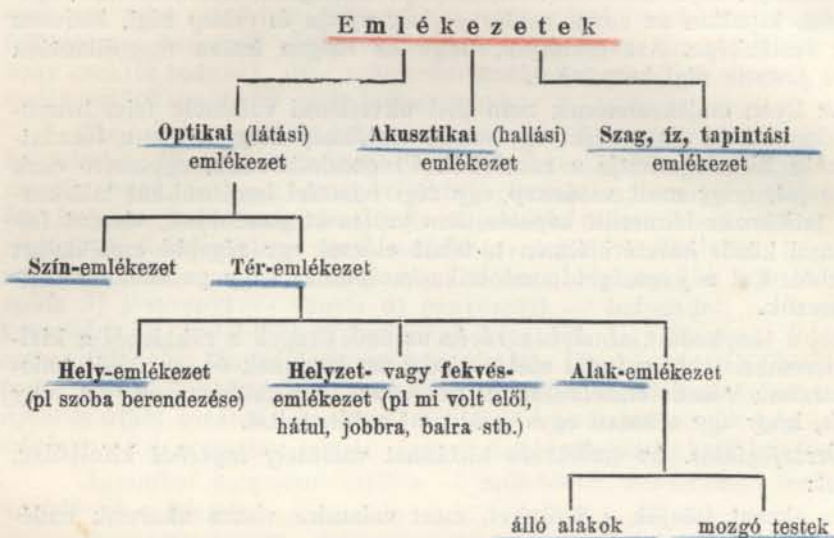
Az emlékezetbevésés vagy megjegyzés az észrevételt mintegy rögzíti az agyban.

A megjegyzést befolyásoló tényezők.

A megjegyzést vagy emlékezetbevéstést több tényező befolyásolja. Ilyenek:

A *megjegyzőképesség*, amely minden embernél más. Van olyan ember, akinek elég valakit egyszer látni, hogy arcvonásait emlékezetébe tudja vésni, mások többstrófás verset kétszeri olvasás után már kívülről fújnak, ismét mások bármely nótát egyszeri hallás után el tudnak füttyülni, de ezzel szemben a vers nem megy a fejükbe és felületes ismerőseik arcvonásait sem tudják megjegyezni.

A pszichológusok az embereket a szerint, hogy megjegyzőképességük és emlékezetük milyen irányban a legfejlettebb, típusokba sorolják. Szolgáljon erre az alábbi táblázat például (Stöhr), amely a különböző emlékezet-típusokat szemlélteti:

A táblázat csupán példa és nem öleli fel az összes emlékezettypusokat. Vannak emberek, akiknek emlékezetük különösen fejlett, pl arcokra, kézírásra, zenére stb.

A megjegyzőképesség egy és ugyanazon embernél a kor szerint változó. Aggok megjegyzőképessége csökken. Elmebajoknál a megjegyzőképesség csökkenése vagy kikapcsolódása is előfordulhat. Így pl az agyszifilisznél és paralízisnél.

Az emlékezetbevéstést befolyásoló második tényező maga az *észrevétel*, amelyre a megjegyzés vonatkozik. Minél élesebb az észrevétel, annál élesebben vésődik be az emlékezetbe. Homályos, hézagos észrevétel hasonló emlékképet is eredményez, de az is megtörténhet, hogy a felületes, futólagos észrevétel egyáltalán nem hatol be az emlékezetbe. Egyszerű, rövidebb folyamatokra vonatkozó észrevételeket könnyebben jegyünk meg, mint hosszabb tartamúakat vagy bonyolultakat. Kétsoros szöveg kívülről való megtanulása pl könnyebb, mint egy többoldalas szöveg emlékezetbe vézése; egyszerű kék munkásruhát is könnyebben jegyünk meg magunknak, mint valami külföldi katona színektől és sujtásoktól gazdag, ismeretlen egyenruháját.

Azt, ami rendkívüli, feltűnő, bosszantó, örvendetes, borzalmas vagy szomorúságot okozó stb., egyszóval mindazt, ami *kedélyünkre* mélyebben hatott, továbbá ami *érdekel*, könnyebben jegyezzük meg magunknak, mint a megszokottat és hétköznapit.

Különös jelenség az, hogy a már meglévő képzetek megnehezítik az újabbak hozzájárulását, ha csak nem feltűnőek. Az új, de nem feltűnő benyomás sokszor megakad az emlékezet küszöbén és onnan visszapatlanva, nem jegyezzük meg. Valakit bizonyos időkben mindennap egy fekete bőrtáskával látunk elmenni házunk előtt. Ezt a látványt megszoktuk. Ha az illető történetesen egy szép napon otthon hagyja a bőrtáskáját, a hiányt rendszerint nem jegyezzük meg, de ha pl a megszontosodott agglegény, aki eddig mindig egyedül járt, egy napon fiatal nő társaságában tűnik fel, úgy ezt a rendkívüli jelenséget megjegyezzük magunknak.

Hátrányosan hathatnak a megjegyzésre olyan körülmények, amelyek az agyat munkaközben *megzavarják* és ezáltal az emlékezetbevésés nem történik meg. A megjegyzési folyamat ugyanis bizonyos időt vesz igénybe. Ha ez nem áll rendelkezésre, a megjegyzés elmaradhat és az észrevétel nem kerül az emlékezetbe. Pl valakit rablótámadásnál leütnek, eszméletét veszti. Támadóját látta, észrevette, de arra már nem volt idő, hogy a megjegyzés folyamata is lebonyolódjék, mert az agy működése az elájulás pillanatában megszűnt, tehát támadójára nem is tud visszaemlékezni. Vagy pl valaki szobája ablakából kitekintve, az utcán egy nőt lát. Ebben a pillanatban a lakás belsejéből hozzátartozója kétségbeesett segélykiáltását hallja. Lehet, hogy a nőre vonatkozó észrevétel nem vésődik be az emlékezetbe, mert az agy megjegyzési munkáját a segélykiáltás nyomán támadt izgalom és gondolatok megzavarták.

A megjegyzésnél figyelembe kell venni azt, hogy az emberi emlékezet terjedeleme és tartalom szerint korlátolt befogadási képességű. Conan Doyle mondatta egyik regényében világhírű regényalakjával, Sherlock Holmessel, azt a bölcsességet, hogy az emberi emlékezet kicsiny padlásszobához hasonló, amelyben kevés hely van. Jól meg kell választani azt, amit benne elhelyezünk, nehogy felesleges dolgok a fontosakat kiszorítsák. Az emlékezet terjedelme a lehetséges megjegyzések számát szabályozza a tartalomra való tekintet nélkül. A tartalom egyrészt a környezettől, másrészt az ember jellemétől függ. A jellem alatt az ember alaphajlamainak (jó és rosszak egyaránt) összességét értjük. A környezet szállítja az anyagot, amelyből a jellem választja ki azt, amit megjegyzésre érdemesnek tart. Minden ember jelleme más s így mindenki azt jegyzi meg magának, ami jó vagy rossz hajlamainak kielégítésére leginkább alkalmas. Ezek szerint az érdeklődésnek nemcsak az észrevétel jóságára, hanem az emlékezetbevésésre és az emlékezetben tartásra is előnyös befolyása van. A football (labdarúgás) rajongó pl. évtizedek mulva is pontosan felsorolja a nemzetközi footballmérkőzések eredményét, mert érdekli, sportszenvédélyét kielégíti.

c) Az emlékezetbentartás és az azt befolyásoló tényezők.

A *megjegyzett* észrevétel most már képzetként, tudatunk alá süllyedve, bekerül az agy raktárhelyiségébe. Ott marad mindaddig, míg a képzet valami okból újra vissza nem tér tudatunkba. Az emlékezet tehát a képzeteket *megtartja*, tárolja.

Kérdés most már az, hogy az emlékezet a képzeteket változatlanul őrzi-e meg, ha pedig azok ott változásoknak vannak kitéve, úgy a változást milyen tényezők idézik elő. Itt két eshetőséget kell megkülönböztetni:

1. Ha a képzet (emlékkép) az emlékezet tudatalatti raktárában nyugodtan, *zavartalanul pihen*, másszóval elfelejtettük és egyáltalán nem gon-

dolunk rá többé, akkor az emlékkép csupán *élességéből veszít*, idővel elhalványul, elmosódik, esetleg más emlékképekkel összevegyül, de ezenfelül nincsen olyan változásoknak kitéve, amelyek az eredetileg elraktározott képzetet bármely irányban eltorzíthatnák. Az emlékkép e haladó értékcsökkenésére, amely az elkopással hasonlítható össze, az emlékezet *jósága* (megtartóképesség), a képzet alapjául szolgáló *észrevétel*, a *megjegyzés élessége*, erőssége és az *elmúlt idő* vannak befolyással.

Az *emlékezet jósága* (megtartóképesség) emberenként változó, egyéni. Jó emlékezettel bíró embereknél az emlékezet jóval hosszabb ideig őrzi meg frissen az emlékképet, míg rossz emlékezettel bíróknál az emlékképek már rövidebb idő múlva is megkopnak, elhalványulnak.

Ha az észrevétel és a megjegyzés *éles* volt, úgy természetesen az emlékkép is mélyebben vésődik be az emlékezetbe és ott tovább tartja meg frissességét.

Az *idő* az emlékezetbentartás legnagyobb ellensége. Az emlékképek élessége az eltelt idővel egyenes arányban csökken, vagyis minél több idő telik el a megjegyzés (emlékezetbe vésés) óta, az emlékkép annál jobban megkopik, elhalványul.

2. Ha az elraktározott képzet (emlékkép) *nem pihent háborítatlanul* az emlékezetben (tudat alatt), hanem onnan ismételten a főtudat megvilágításába került, tehát felelevenítettük, emlékeztünk rá, foglalkoztunk vele, akkor az emlékkép rendszerint *gyökeres változásokon* megy át. Ezek a változások bizonyos esetekben olyan mértéket ölthetnek, amelyek az emlékkép részbeni vagy teljes meghamisításához vezethetnek.

A változások megnyilvánulhatnak:

kihagyásokban,

hozzáadásokban,

az emlékképen belül történő *felcserélésekben* (permutatio), egyik emlékkép elemeinek, részeinek, egy másik emlékkép elemeivel, részeivel való *összekeverésében* (az emlékképek kombinációja), végül képzeletbeli (álomszerű) elemek *belevegýtésében*.

Az emlékkép megváltozását előidéző tényezők.

Azok a tényezők, amelyek az emlékképeken a felsorolt változásokat előidézhetik, a következőkben foglalhatók össze:

A tanú élményére többször visszagondol, töpreng rajta. Megfigyelése a történetek egyes pontjaira nézve hiányos. Egyes részleteket, összefüggéseket nem ért. Mindezekre magyarázatokat keres. Találgat. (Hogyan is lehetett? Bizonyára így volt.) Okok után fürkész. Megfigyelése hézagait *következtetésekkel* tölti ki. „Így kellett lenni, másképp nem lehetett.“ Ilyen módon az eredetileg egyes részletek megfigyelésére szorítókozó észrevétel, lassan ok és okozaton felépülő és összefüggő, kerek egészé válik. Most már mindenre tud választ adni, a hézagok eltűntek. Kialakult az egész ügy elgondolása. Ami azelőtt még bizonytalan volt, az most már biztos, a kezdetben félénken felmerült sejtések, feltevések (hátha így volt) megdönthetetlen igazságokká lépnek elő. Egyes részek, amelyeket a tanú fontosnak, lényegesnek tart, hangsúlyt, szint nyernek, másokat pedig jelentékteleneknek ítél, vagy pedig azért tol félre, mert nem illenek bele az elgondolásába.

Ilyen módon a tanú eredeti észrevételét saját ízlése szerint kiegészíti, *színezi*, kicifrázza, de *el is hagy belőle*.

„Hol is hevert a pisztoly, az öngyilkos hullája mellett? Jobb- vagy baloldalon? Ejnye, erre nem is emlékszem. Várjunk csak! Hiszen öngyilkos lett, a piz-

toly az öngyilkosság pillanatában esett ki a kezéből. Jól ismertem szegényt, nem volt balkezes, tehát csak a jobboldalán heverhetett a pisztoly. Most már határozottan emlékszem is rá." Mi történt itt? A tanu bebeszélte magának, meggyőzte magát arról, hogy a pisztolyt a hulla jobboldalán látta heverni, pedig ezt nem jegyezte meg és könnyen meglehet, hogy a pisztoly a baloldalon hevert, amely körülménynek a nyomozásnál döntő fontossága lehet. A legnagyobb baj abban rejlik, hogy nem az eredeti észrevétel képzete, hanem az így kikerekített, „megjavított“ tényállás kerül vissza az emlékezet raktárába, tehát majdan a vallomástételkor is ezt az emlékképet fogja feleleveníteni és a kikérdező csendőrnek egyszerűen annyit mond, hogy látta a pisztolyt a hulla jobboldalán heverni.

Minél élénkebb valakinek a *képzelőereje*, annál veszedelmesebb az ilyen okoskodás. Az emlékkép teljes meghamisításához vezethet a hisztériás emberek beteges képzelete, amely a rendszeres gondolkodás minden törvényétől függetlenül, a valóban történt észrevételt légből kapott, képzeletbeli képekkel kavarja össze, amelyek között a tények teljesen elvesznek. Példaképen gondoljunk a hazudozó emberre, aki a végén a legjobb akarata ellenére sem képes a hazugságokat a valé tényektől megkülönböztetni.

Fokozódik a baj, az eredeti kép még jobban eltorzul, ha a tanú észleleteit *mással közli, megvitatta, megbeszéli*, különösen akkor, ha az olyan valaki, aki ugyanannak az eseménynek tanúja.

Kicszerűlik észrevételeiket, most már együtt latolgatnak, találgatnak, egymást befolyásolják. Ilyenkor rendszerint a hiúság is szóhoz jut. („Te még ezt sem láttad? Micsoda szemed van? stb.) Mindegyik többet akart látni, hallani a másikuál. „Még azt sem hallottad, amikor azt mondta, hogy minden nadrágos embert ki kellene irtani? Hisz ott álltál néhány lépésre tőle! Én a terem másik végén is jól hallottam.“ A másik restelli a dolgot, gondolkozni kezd, majd kisüti, hogy most már emlékszik: tényleg hallott ilyesvalamit. Ha még sokáig beszélnek róla, az eredeti emlékképen tátongó hézag hamis emlékképpel töltődik ki és a tanú most már szentül hiszi, hogy ő is hallotta az izgató kijelentést. A vége azután az, hogy egyik sem tudja már megkülönböztetni, hogy mit látott saját maga és mi az, amit a másiktól hallott. Az eredeti emlékkép helyébe természetesen itt is az új alkotmány, a megbeszélés eredménye kerül vissza.

Súlyos bűncselekményeknél a *sajtó* az eseményeket feltűnő, úgynevezett „szenzációs“ tudósításokban kürtöli világgá. Nem elégszik meg a részletek végnélküli firtatásával, hanem találgatásokba bocsátkozik a tettes személyére, kinézésére, a cselekmény indítóokaira stb. vonatkozólag. Gyanúsít, pártol, támad. Mindez mérhetetlen káros befolyással van különösen a kevésbé értelmes (intelligens) tanúkra, akik a lapjukban foglaltakat szentírásnak tekintik és így annak véleményét, bírálat nélkül, egyszerűen magukévá szokták tenni. Az ilyen ember felidézi emlékezetéből, amit az csetről tud, amely azután lassacskán mindjobban hozzásimul a lapközvetítette közvélemény álláspontjához.

Súlyos bűncselekmények erősen foglalkoztatják az emberek képzeletét. *Szájról-szájra járnak a hírek*, mindenki tesz valamit hozzá, úgyhogy a végén a bolha elefánttá dagad. Vélemények és ellenvélemények hangzanak el, folynak a találgatások, magyarázatok, amelyek végeredményeképpen egy *közös felfogás* alakul ki. Nem csoda, ha az ilyen forgatagba kerülő tanú emlékezetében az eredeti emlékkép háttérbe szorul és helyét a kialakult közös felfogásnak megfelelő kép foglalja el, amely a sokirányú befolyás következtében jött létre.

Gyakran kapjuk tanúktól arra a kérdésünkre, hogy ezt vagy azt honnan tudja, az a választ: „Ugyan kérem, hisz ezt az egész falu beszéli.“ Az ilyen tanú vagy csupán hallomás alapján áll, vagy pedig voltak ugyan az ügyre vonatkozó

észrevételei, de azok már végleg felszívódtak abba a torzképbe, amelyet emlékezetében a sok mende-monda, vélemény, magyarázat teremtett.

Az emlékképen belül történő *felcserélésekre* (permutatio) szolgáljon pl az az eset, midőn valakinek emlékezetében a „Sólyom“ név „Somlyó“-vá alakul át.

Egyik emlékképnek a másik emlékkép elemeivel való *összekeveredése* igen gyakori jelenség. Pl „A.“, „B.“ és „C.“ minden este együtt üldögélnek a kocsmában. „B.“ egy alkalommal elmond valamit „A.“-nak. Néhány nap múlva „A.“ úgy emlékszik, hogy a dolgot „C.“-től és nem „B.“-től hallotta. A hasonló idő, hely és körülmények az emlékképeket felcserélték.

d) Az emlékezés.

I. Az emlékezés működése és az azt befolyásoló tényezők.

Az emlékezés az agynak az a tevékenysége, amely az észrevételekről alakult képzeteket az emlékezetből újból kiemeli, feleleveníti, más szóval a tudat alatt lappangó képzetet újból *tudatosává teszi*.

A tanú valamit észrevett, ezt megjegyezte magának, emlékezete a képzetet többé-kevésbé híven vagy pedig elferdítve megőrizte. Észrevételeiről a tanúnak most vallomás alakjában be kell számolnia. A vallomástétele közvetlen alapja az *emlékezés*. Nem mindenre sikerül bármikor visszaemlékezni, amit emlékezetbe véstünk, de ha sikerül is, arra nincsen biztosíték, hogy a felidézett kép azonos az eredeti észrevétellel. Ha az észrevétel, megjegyzés és megtartás hibátlan is volt, a visszaemlékezés hibás lehet.

Az emlékezést befolyásoló tényezők.

Az emlékezés függ elsősorban a minden embernél más és más *emlékezőtehetségtől*, az *emlékkép élességétől* és az *elmult időtől*.

Az *emlékezőtehetség* az a képesség, amely lehetővé teszi, hogy a tudat alatt levő emlékképet újból visszahívjuk a tudatba. Az emlékezőtehetség egy és ugyanazon embernél a kor szerint változik. A jó emlékezőtehetséggel rendelkező ember régebbi emlékképeket is fel tud eleveníteni, viszont a gyenge emlékezőtehetségűnek ugyanakkor a jóval újabb keletű emlékképek felidézése sem sikerül. Vannak betegségek, mint pl a hisztéria, amelynél az emlékezőtehetség megbízhatatlan és olyanok is, amelyeknél az emlékezőtehetség egyáltalán nem működik, pl az agylágyulás.

Fejsérülések az emlékezésben különböző zavarokat idézhetnek elő, azért az ilyen sérültek vallomását óvatosan kell fogadni.

Ziehen jeni egyetemi tanár szerint fejsérüléseknél a következő emlékezési zavarok fordulhatnak elő:

a) Az emlékezet általános gyengesége, amely az egész előző életre és a sérülés után nyert benyomásokra is kiterjedhet.

b) „Amnézia“ ami a sérülést megelőző és követő idő bizonyos részére vonatkozó emlékezőképesség részbeni vagy teljes elvesztését jelenti. Ez az idő órákat, napokat sőt heteket is kitehet és a megtartott emlékekkel szemben nincsen élesen elhatárolva. Mindennemű tévedések, összekeverések gyakoriak.

c) Emlékképek egyes csoportjainak elvesztése attól függ, hogy a sérülés az agyfelület mely részét érintette és ezek szerint egyes határozott érzéktérületek képzeire korlátozódik. Az egész előző élet emlékképei elveszhetnek, amennyiben a megrongált érzéktérülethez tartoznak.

Példák.

Haus Gross a zavarokra több érdekes példát említi.

1. Vásárra menő parasztot, még mielőtt a vásárra ért volna, útközben, egy erdőben rablók leütöttek és pénzét elrabolták. A paraszt súlyos fejsérülést szenvedett és eszméletét veszítette. Kórházba szállították. Másnap magához tért és a rablótámadása vonatkozólag mindenre kiterjedő pontos vallomást tett, amely egy pont kivételével teljesen összhangban volt a nyomozás adataival. A paraszt ugyanis azt állította, hogy a rablók tőle nem pénzt, hanem a tehenet rabolták el, amelyet ő a vásáron vett. Hiába bizonyították neki, hogy el sem jutott a vásárra, mert odavezető útján érte a támadás, állítása mellett kitartott.

2. Másik alkalommal molnárlegényt verekedés alkalmával egy karóval fejbe ütöttek. Midőn két nap múlva magához tért, kikérdezték, amely alkalommal határozottan azt állította, hogy őt egy hatalmas termetű, hosszú feketeszakállú ember ütötte le. Szerencsére egész csomó tanú igazolta, hogy a tettes egy alacsonytermetű, szökehajú és bajszú legény volt és a verekedésnél olyan ember, akire a sértett által adott személyleírás ráillene, egyáltalán nem volt jelen. A végén kiderült, hogy a személyleírás pontosan arra az orvosra illett rá, aki a sértettet elsősegélyben részesítette.

A fejsérülésekhez hasonlóan emlékezési zavarok léphetnek fel *altatás* (narkózis) után is. Előfordult, hogy egy nő, akin műtétet végeztek, az altatásból felébredve, az orvost erőszakkal vádolta meg. A műtét alatt jelen volt tanúk szerencsére ezt az alaptalan vádat határozottan meg tudták cáfolni.

Az emlékezés gyakran megerőltető, fáradságos teljesítmény, amelynek eredményére a tanú *testi és lelki állapota, hangulata* az emlékezés idejében nem közömbös.

Egészséges, kipihent test, friss szellem, jó hangulat, nyugalom az emlékezést elősegítik. Betegség, fájdalmak, testi vagy szellemi kimerültség, izgalmak, nyomott kedélyhangulat viszont az emlékezést megnehezítik. Ha valakinek gondjai vannak, nehéz testi vagy szellemi munka után ki van merülve, álmos, feje vagy foga fáj, a hőségtől félig elalélt, izgatott (félzavarban van, haragos, indulatos), az az esztét nem tudja kellően összeszedni.

Az *emlékkép élessége* az észrevétel és megjegyzés élességétől és az eltelt időtől függ. Ha nem éles kép raktározódott el az emlékezetben vagy pedig az emlékkép az eltelt idő következtében elmosódott, úgy világos, hogy a rá való emlékezés is nehezebb.

Általában annál jobb és megbízhatóbb az emlékezés, minél rövidebb idő telt el az észrevétel óta. Kivételt ez alól azoknak a tanúknak az emlékezése képez, akik valami félelmes, borzalmas élményen estek át az észrevétel idejében, mégpedig tekintet nélkül arra, hogy az esemény őket érintette-e vagy annak csupán tanúi voltak. Borzalmas szerencsétlenségek, kegyetlen gyilkosságok az embert teljesen kizökkentik lelki egyensúlyából, fokozott izgalmi állapotot okoznak. Az ilyen emberek emlékezése az esemény után közvetlenül nem jó. Még mindig az esemény hatása alatt állanak, nem tudják összeszedni gondolataikat. Bizonyos idő elteltével lehiggadás következik be, az idegrendszer kipiheni a megrázkódást. Ilyenkor az emlékezés könnyebben megy és jobb. A lehiggadás ideje egyéni, egyeseknél talán néhány óra is elég, másoknál csak napok múlva következik be.

Az emlékezés folyamatát és az emlékképek felelevenedésének különböző okait az „a) Az emlékezet és emlékezés folyamatáról általában” című fejezet ismertette.

Az emlékezetből történő becslésre általában az észrevételnél elmondottak a mérvadóak azzal, hogy az emlékezetből történő becslések megbízhatatlanabbak azoknál, amelyek már az észrevétellel egyidejűleg történtek és így azzal együtt vésődtek be az emlékezetbe.

Az emlékezés működése Forel szerint.

1. Az élménynek benyomást kell keltenie,
2. a benyomást fel kell újítani,
3. a felújított benyomást az eredeti élménnyel azonosítani kell.

Például: ha tegnap életemben először jegesmedvét láttam és ma újból a jegesmedvére gondolok, akkor:

ad 1. a jegesmedve tegnap benyomást keltett bennem,

ad 2. ma a jegesmedve képét felelevenítem (magamban reprodukálom),

ad 3. megállapítom, hogy a tegnap látott jegesmedve és a ma felidézett kép azonos.

A felelevenítés (reprodukció) jósága attól függ, hogy a benyomást hogyan, jól vagy rosszul sikerül-e felidézni és az ilyenkor mindig jelentkező hézagok miként lesznek kitöltve.

Az azonosításnál mérlegelés tárgyát képezi, hogy az eredeti benyomás és a felelevenített kép (reprodukció) mennyire fedik egymást. Az azonosítás eredménye szerint az állítás biztos, vagy bizonytalan. Ezeket az előbbi példára alkalmazva:

ad 1. Jól, vagy rosszul figyeltem-e meg a jegesmedvét?

ad 2. A felelevenítés helyes vagy hézagos képet eredményezett-e?

Pl nem figyeltem meg, hogy a jegesmedvének van-e farka. Ebben az esetben hézag mutatkozik, amelyet a képzelet vagy kitöltetlenül hagy, vagy kitölt. Ha nem tölti ki, akkor hézag marad és azt mondom, hogy nem emlékszem a farkára. Ha a képzelet a hézagot kitölti, akkor ennek eredménye lehet helyes, pl. olyan emberé, aki a jegesmedve pontos természetrajzi leírását könyvből ismeri, vagy pedig a képzelet egyszerűen ráhibáz a valóságra és lehet helytelen, ha a képzelet a hézagot tévesen tölti ki.

ad. 3. Ezután az eredeti és felidézett benyomás összehasonlítása útján történik az azonosítás, amelynek eredménye az egyén élesebb vagy lanyhább ítélőképességétől függ.

H. Gross ezt az egyszerű felosztást vezérfonálnak ajánlja a kikérdező számára a tanu emlékezése helyességének ellenőrzésére. Külön-külön ellenőrzés tárgyává kell tenni mindhárom mozzanatot. Így elsősorban a benyomás helyességéről és mélységéről kell meggyőződést szerezni. Ebből a célból meg kell kérdezni a tanút, hogy észrevétele meddig tartott, az hogyan, milyen körülmények között történt, egyébként hogyan szokott érzékelni (hogyan lát, hall, stb.). Ezután a felelevenítés menetét, különösen a hézagok mikénti kitöltését igyekezzen kérdésekkel tisztázni s végül az azonosítás mikéntjét beszélje meg alaposan a tanúval.

II. A kikérdező hatása az emlékezésre. A szuggesztív (sugalmazó, befolyásoló) kérdések.

A vallomástételnél az emlékezés külső és belső ingerre történik. A külső ingert a kikérdező kérdései, a belső ingert pedig a kérdések nyomán keletkező és a felelevenítésre törekvő akarat képviseli. Ebből az következik, hogy az emlékezés a vallomástétel folyamatának már olyan mozzanata, amelyre a másik fél, a kikérdező is hatással van.

Ez a *hatás* két irányú lehet. *Jó* vagy *rossz*.

Jó a hatás akkor, ha a kikérdező óvakodik mindentől, ami az emlékezés meghamisításához hozzájárulhatna és amellet hozzáértéssel olyan eszközöket alkalmaz, amelyek a tanu emlékezését — anélkül, hogy őt a legcsekélyebb mértékben is befolyásolnák — serkentik, alátámasztják.

Rossz a hatás akkor, ha az befolyásolássá válik. A befolyásolás meg nyilvánulhat olyan helytelen kérdések feltevésében, amelyek a tanúra szug-

gesztív hatást gyakorolnak és ezáltal, az emlékezetben leghívebben megőrzött emlékkép meghamisítását is előidézhetik. Megnyilvánulhat továbbá a kikérdező magatartásában, modorában is.

Ha valaki társaságban ásít, nemsokára az egész társaság utánozza. Azt mondjuk, hogy az ásítás, nevetés ragadós. Ehhez hasonlóan *gondolatok*, kedélyállapotok is átragadhatnak egyik emberről a másikra: félelem, gyávaság, bátorság, remény, kétség, hit, jókedv, komolyság, unalom. Ilyenkor azt mondjuk pl, hogy lelket öntött a másikba, vagy egy bolond százat csinál stb. A háborúban a bátorságot egyetlen ember személyes példaadása a vakmerőségig fokozza, viszont egy ember gyávasága, kicsinyhitűsége átragad az egész tömegre és vakrémületet okozhat. Egyik ember erős akarata, a másikban hasonló akarást idézhet elő, de gondolatai, elképzelése a másiktól hasonló gondolatokat, elképzeléseket is válthatnak ki. Ezt a jelenséget *suggestionak* (helyes magyar kifejezése nincs) nevezzük.

Suggestív kérdéseknek nevezzük azokat a kérdéseket, amelyekkel a kikérdező az adandó válaszra befolyást gyakorol, a választ mintegy a szájába adja a kikérdezettnek vagy adandó válaszáat legalább is szűk korlátok közé szorítja.

Schneickert a suggestív kérdéseket a következőképpen jellemzi: „Suggestív kérdések olyan kérdések, amelyek a válaszadásra mintegy útmutatást tartalmaznak, ezáltal megkönnyítik az öncsalódást, vagy pedig a bizonytalan emlékképet önbírálat nélkül bizonyosnak tüntethetik fel”.

Tulajdonképpen minden kérdés befolyásolja a választ. A tanú egyszerű felszólításra elmondja, amit tud, illetve tudni vél (jóhiszemű tanút feltételezve), míg ha részletkérdéseket teszünk fel, akkor már olyasmire is válaszolhat, amiről nincsen biztos tudomása.

„A kérdésekre adott válasz már nemcsak a tudás, hanem a kérdés hatása alatt támadt képzetek és érzelmek reakciója. Ilyenképpen könnyen valótlan válaszjöhét létre”. (Lippmann.)

A valótlan válaszadás természetesen a hamis visszaemlékezésen alapul, amennyiben a felelevenített emlékkép összekeveredik vagy kibővül a kérdés által támasztott képzetekkel, érzelmekkel.

A kérdéseket a következőképpen osztályozzák:

1. Meghatározó kérdés.

Külsőleg arról ismerhető fel, hogy valamely kérdőszóval kezdődik (ki, mit, melyik, hol, miért, mi, hogyan, stb). Pl: „Hogyan volt az illető öltözve?” A meghatározó kérdés a feleletnek nyitott ajtót hagy, ezért az összes kérdések közül a legveszélytelenebb.

2. A választásos (disjunctios) kérdés.

A választásos kérdésnél a kérdés a fogalmakat különválasztja egymástól, úgy, hogy a válasz csak az egyik vagy másik mellett foglalhat állást.

Megkülönböztetünk *tökéletes* választásos és *hiányos* választásos kérdéseket.

A *tökéletes választásos kérdések* olyanok, amelyekre csupán „igen”-nel vagy „nem”-mel lehet felelni, mert harmadik lehetőség nincs. Pl „Hallotta a „gazember” szót, vagy nem?”, vagy „volt a helyszínen egy második ember is jelen vagy nem?” E kérdés azért veszélyes, mert a tanúban azt a gondolatot támaszthatja, hogy még egy embernek kellett a helyszínen lenni, akit látnia is kellett. Ebből könnyen az a képzet származhat, hogy ott tényleg látott egy második embert is.

A *hiányos választásos kérdéseket* az jellemzi, hogy a kérdés széjjelválasztja a fogalmakat, de nem öleli fel a válaszadás összes lehetőségeit.

Pl „A fegyver jobbra vagy balra feküdt-e a hullától?” E kérdés hiányos, mert a fegyver feküdhethet a hulla lábai meghosszabbításban vagy a feje felett is, tehát a válaszadást határok közé szorítja és ezáltal a többi lehetőségeket többé-kevésbé kikapcsolja. Sok tanú csupán a két lehetőségre állítja be magát és ezáltal a való észrevétel, pl, hogy a fegyver a hulla lábánál hevert, elvész.

3. Az elváró kérdés.

Az elváró kérdés a tanúnak mintegy szájába adja a választ, a kérdés világosan mutatja, hogy a kikérdező milyen választ vár. Pl „Ugy-e, Kovács volt az az ember, aki az üzletből kilépett?” Vagy: „Nem volt szürke kalapja annak a fiatalembernek?” A tanú az ilyen kérdésekből megismeri a kikérdező véleményét és, ha a tanú egyébként is a kikérdező egyéniségének a hatása alatt áll pl tekintély (ő a csendőr, neki kell tudni a legjobban), akkor könnyen megtörténhetik, hogy a tanú a kérdésben elvártaknak megfelelően helyesbíti saját emlékképét és most már pl „látni vélte a szürke kalapot”. Az elváró kérdés gyakran hozzájárul ahhoz, hogy a tanú az emlékezetében levő hézagokat a kérdésből merített adatokkal kitöltse. Pl arra a kérdésre, hogy „úgy-e a tettes kissé be volt csípve?”, igennel válaszol, holott fogalma sincs arról, hogy a tettes be volt-e csípve vagy sem. Az elváró kérdéseknek főleg félnék, alacsony műveltségű vagy önállótan tanúk esnek áldozatul.

4. A feltételező kérdés.

Ez a szuggesztív kérdés közül a legveszedelmesebb és ezért a leghelytelenebb is. Lényege abban áll, hogy valamely tényállásról feltételezi, hogy az a tanú emlékezetében él, anélkül, hogy erről meggyőződött volna. Pl: „Mi volt annak a magas embernek a hóna alatt, aki a kapu alatt állt?” Ez a kérdés feltételező, ha még nincs tisztázva, hogy a tanú az illető embert egyáltalán látta-e.

Schneickert meghatározása szerint a feltételező kérdésnél egy következtetés főtételét — anélkül, hogy azt megelőzően megvizsgáltuk és bebizonyítottuk volna — egyszerűen valónak tételezzük fel és végkövetkeztetésnek (konklúziónak) tekintjük.

A feltételező kérdések a gyanúsított kikérdezésénél a beugrató, fogásos kérdések jellegét öltik, s mint ilyenek, tilosak.

A kikérdezőnek az a célja, hogy a tanúból legjobb tudását kiszedje. Ezzel szemben a szuggesztív kérdések a tanú legjobb tudásának meghamisításához vezethetnek, miért is ezeket a kérdéseket a tanúk kikérdezésénél kerülni kell. A gyanúsítottak kikérdezésénél a szuggesztív kérdések feltevését a törvény és utasítás (Bp. és Szut.) tiltja.

A kikérdező azonban nemcsak kérdéseivel, hanem *magatartásával, modorával, fellépésével* is károsan befolyásolhatja a tanú emlékezését. Gorombaság, nyersség a tanút egyénisége szerint megfélemlíthetik vagy felbátoríthatják. Az emlékezés türelmetlen unszólása a tanút zavarodottá, idegessé teszi. Mindezek a tanút kihozzák lelkiegyensúlyából, izgalmi állapotot eredményeznek.

III. Az emlékezés serkentése.

Ha a tanú emlékezése nem jól működik, bizonyos emlékképet nem tud feleleveníteni, emlékezetében hézagok mutatkoznak, akkor a kikérdező az emlékezőképességet megfelelő eszközökkel *serkentheti*. A serkentés nem történhet semmi körülmények között rábeszéléssel, sürgetéssel vagy gondol-

kodási idő adásával, nógatással, mert ezen az úton eredményt nem érhetünk el, sőt az emlékeztést azáltal, hogy a tanút megzavarjuk, idegessé tesszük, egyenesen hátráltatjuk.

Az emlékeztést serkenthetjük azáltal, hogy a tanúnál *gondolatkapcsolódások* létesülését előmozdítjuk, mert ezek úgyszólván hidat építenek a keresett emlékképhez. Ez kétféleképpen történhet.

Ha a tanú valamire nem emlékszik, akkor igyekezzünk őt valami másra emlékeztetni, amelynek révén azután a keresett emlékkép eszébe juthat. Az, hogy a tanút mire emlékeztessük, mindig a felidézendő emlékképtől, a tanú környezetétől, életviszonyaitól függ. Pl órák meghatározásánál a vasútas számára a menetrend lesz a legmegfelelőbb eszköz, földműves embernél valamely napra való emlékeztést mezőgazdasági események, vetés, aratás, cséplés stb. idejére való emlékeztetés segítheti elő. Időpontok megjelölésénél ünnepnapok, feltűnőbb események ideje, névnap, születésnap bárkinél jó segítőeszközt nyújtanak az emlékezés alátámasztására stb.

Gondolatkapcsolások létesítésére előnyös, ha a gondolatokat valami hasonlóra, vagy ellentétesre (pl ha a melegre gondolunk, eszünkbe jut az ellentét, a hideg is), egy helyen, egy időben történetekre tereljük. Aki pl vasúti szerencsétlenségnek volt már szenvedő részese, annak ezek az élményei minden alkalommal eszébe jutnak, ha vonaton utazik. Ezt a jelenséget az állatoknál is megfigyelhetjük, pl az a ló, amelynek patája valamikor valami rozoga fahíd deszkái közé szorult, egész életében minden hídtól óvakodni fog, mert a híd megpillantása eszébe juttatja a kellemetlen élményt. Lehet, hogy a tanú valamely tüzesettel kapcsolatos észrevételre nem emlékszik, de emlékezése azonnal felfrissül, mihelyt lángokat lát vagy füstszagot érez. (A szagok gondolatkapcsolások felidezésére különösen alkalmasak).

Az emlékezés serkentése rendszerint eredményes, ha az emlékeznit nem tudó vagy hézagosan emlékező tanút olyan *viszonyok közé helyezzük*, mint amelynek között észrevétele történt.

Példa:

Íróasztalunknál ülve eszünkbe jut, hogy valamit el kell intéznünk a városban. Mire az utcára érünk, valakivel találkozunk vagy valami érdekeset látunk és egyszerre csak azon vesszük észre magunkat, hogy elfelejtettük, hogy mit is akartunk a városban elintézni. (Hogy ilyesmi gyakran előfordul, azt azok az emberek bizonyítják, akik csomót kötnek a zsebkendőjükre). Ha visszamegyünk a szobába és újból leülünk íróasztalunkhoz, majdnem bizonyos, hogy utunk elfelejtett célja újból eszünkbe jut. Ez azzal magyarázható, hogy azok a benyomások, amelyek egyidejűleg hatnak az agykéregre, egymással összekapcsolódnak, így tehát egyikük felidézése, a kapcsolat révén, a többi felidezéséhez vezethet. Példánknál a szobába visszatérve ugyanazokat a benyomásokat nyerem (látom a falon a képet, hallom a falóra ketyegését, érzem a petróleumlámpa szagát, kárpítozott székem puha süppedősségét stb.), amelyeket akkor nyertem, midőn a városba való indulásra határoztam el magam, ezek viszont elhatározásomat és annak okait juttatják eszembe. (H. Gross.)

A nehezen emlékező tanút tehát ki kell vezetni arra a helyre, abba a környezetbe, ahol a kérdéses észrevételnek történnie kellett és ott híven meg kell teremteni azokat a viszonyokat, amelyek az észrevételkor fennállhattak. Ha tehát az észrevétel látás útján, fényes nappal, egy bizonyos helyen, délben történt, akkor a kísérletet is ugyanezen a helyen és ugyanebben az időben kell lebonyolítani. *Hallás* útján való érzékelés felidezésére vonatkozó kísérletnél azonos hallási viszonyokat kell kiválasztani stb. A cél ennél az, hogy a tanú a visszahelyezésnél lehetőleg minden tekintetben ugyanazokat

a benyomásokat nyerje, amelyek az észrevételkor hatottak rá, mert csak így van kilátás arra, hogy a létesülő gondolatkapcsolatok az emlékezést előmozdíják.

Az emlékezés serkentésére alkalmas eszközt nyújthat a *helyszíni rajz* és a helyszíni fénykép is. A tanú a helyszínrajz vagy a fénykép alapján jobban el tudja képzelni magának a helyszínt, a rajz egyes pontjai emlékképeket idéznek fel benne és így a gondolatkapcsolásra bőséges alkalmat nyújtanak.

IV. A tanúvallomás második és harmadik mozzanatának (emlékezet és emlékezés) összefoglalása.

Az emlékezet és az emlékezés szintén számtalan hibaforrást tartalmaz, amelyek hozzájárulhatnak ahhoz, hogy az a külvilági jelenség, amelyet a tanú észrevett, veszítsen eredetiségéből.

Az észrevételek a megjegyzés szűrőjén keresztül jutnak az emlékezetbe. A megjegyzés nem vés be minden észrevételt az emlékezetbe, a bevételek pedig nem egyforma élességgel történnek.

A megjegyzett észrevételek, tudat alatt, képzetek alakjában tovább élnek az emlékezetben, ahol azonban egyrészt az idő befolyása alatt megkopnak, elmosódnak, hézagossá válhatnak, más képzetekkel összekeveredhetnek, másrészt gyakori felelevenítés, másokkal való megbeszélés vagy a közvélemény (sajtó, hírköltés, pletyka) hatása következtében, továbbá a képzet kiszámíthatatlan játékának közreműködésével, eredetiségükből sokat veszíthetnek, sőt az is előfordulhat, hogy az eredeti képet a behatások előidézte csalóka. tévképzet teljesen elnyomja.

Amidőn vallomástételre kerül a sor, a tanúnak fel kell idézni, eleveníteni emlékezetéből eredeti észrevételének képzetét. Ezt az emlékezés végezi. Itt újból hibaforrások jelentkeznek, amelyek azonban már a vallomásttevő és a kikérdező között megoszlanak. Rossz emlékezőtehetség, az elmúlt hosszú idő, az emlékkép elmosódottsága, a vallomásttevő testi és lelki hangoltsága (diszpozíció), továbbá a kikérdező fellépése, modora, helytelen kérdései (szuggesztív kérdések) az emlékezést megakadályozhatják vagy pedig azt eredményezhetik, hogy az eredeti emlékkép a felidézés, tehát az altudatból való előlépés közben szenved az eredetiség rovására változásokat.

4. Visszaadás vagy élőszóval való kifejezés.

A vallomástétel utolsó mozzanata abból áll, hogy a tanú az emlékezés eredményét — amely eddig csak saját tudatában — tehát gondolataiban létezik, a külvilággal közölje, vagyis hogy észrevételeiről megőrzött és emlékezéssel felidézett emlékképéről (képzetéről) a kikérdezőnek élőszóval beszéljen. A gondolatok kifejezésére a nyelv, az élő szó szolgál. A külvilágból nyert benyomás a tanúzás összes eddigi mozzanatainál bizonyos változásokon ment keresztül, amelyek mind az érzékelt valóság eredetiségének rovására mentek. Ez alól a vallomástétel utolsó mozzanata, a visszaadás sem mentes.

Lehet, hogy a legjobban észrevett, megjegyzett, jól emlékezetben tartott és hibátlanul felidézett benyomás is eltorzul az élőszóval való visszaadásnál, mert a tanú nem tudja gondolatait élőszóval híven és találon kifejezni. A nyelv csupán tökéletlen kifejezője gondolatainknak.

Valamely személyt, tárgyat, helyiséget, folyamatot élőszóval olyan találon leírni, hogy azt a leírást meghallgató második személy a valóságnak megfelelően, el is tudja képzelni, igen nehéz dolog.

Erről a legjobban úgy szerezhetünk meggyőződést, ha e téren saját magunkat tesszük próbára. Kíséreljünk meg valamely egyszerű folyamatot vagy tárgyat megfigyelni és azután saját szavainkkal leírni. Ha az eredményt szigorú bíráló alá vesszük, akkor egyáltalán nem leszünk megelégedve. Az eredmény akkor sem lesz kielégítő, ha a tárgy, legyen az a legegyszerűbb pl. sapkánk vagy kalapunk, leírás közben előttünk áll. Mennyivel nehezebb ennél a tanú helyzete, akinek gyakran messze a múltban fekvő esemény felidézett emlékképét kell szavakba öntenie.

A leggyakrabban előforduló hibák.

A szóbeli visszaadásnál leggyakrabban előforduló hibák a következők:

- a) pontatlanság,
- b) túlzás és
- c) a szavak értelmének félreismerése,

a) A pontatlanság.

A szóbeli kifejezés két okból lehet *pontatlan*:

A tanú nem közli az emlékezés teljes eredményét, hanem csupán azt, amit említésre méltónak tart. Az, amit a tanú említésre méltónak, fontosnak tart, nem mindig fedi a bűnügy szempontjából fontos adatokat és így gyakran előfordulhat, hogy éppen a megemlítésre érdemesnek nem tartott, elhallgatott adatok volnának a legjelentősebbek. Pl a sértettnek fogalma sincsen arról, hogy a tolvajok mindenféle ártatlan ürügyek alatt jelentkező kémeikkel szokták az elkövetendő bűncselekmény helyszínét szemrevételeztetni, ezért a sértett elmulaszt emléktést tenni arról a „szegény emberről”, aki a betörés napjának délelőttjén a házban megfordult.

A szóbeli kifejezés pontatlanságának másik oka rendszerint abban rejlik, hogy a tanú műveltség, képzettség, hozzáértés és a nyelvben való járatlanság vagy egyéb hasonló okokból nem találja meg gondolatai — vagyis felidézett emlékképei — kifejezésére szükséges szavakat.

b) A túlzás.

A *túlzásra való hajlam* gyakoribb, mint a szükséztavúság. Kevés ember állja meg, hogy csupán annyit mondjon el, amennyit biztosan tud. A legtöbb tanú többet mond, fontoskodik. Azt hiszi, hogy tekintélye csorbát szenved, ha nem tud valami fontosat mondani. A kikerekítésre, magyarázgatásra, színezésre való hajlam egyébként is általános emberi tulajdonság, amely a tanút szóbeli *visszaadás közben* arra készítheti, hogy a felidézett emlékkép esetleges hézagait okoskodásokkal, feltevésekkel, következtetésekkel kitöltse. Ezek a pótlások az előadás hevében elveszítik jellegüket és a tanú tudatában összeolvadnak a valóban felidézett emlékképpel.

c) A szavak értelmének félreismerése.

A gondolatok kifejezésére a nyelv szolgál, de a nyelv nem elég gazdag ahhoz, hogy a gondolatok minden apró részletét, színárnyalatát híven tolmácsolni tudja. Ez azt eredményezi, hogy a tanú gondolatait — vagyis észrevétele emlékezéssel felidézett képeit — nem tudja találó szavakkal közölni. A gondolatok nyelvvel — beszéddel — való kifejezése mindig csupán pontatlan másolata annak a képnek, amely emlékezetünkben él, már pedig a vallomás nem a tulajdonképpeni emlékezést, hanem annak csupán nyelvi másolatát, szavakban kifejezett, tehát tökéletlen mását hozza a kikérdező tudomására. A kikérdező megértése, felfogása tehát szintén csak a tökélet-

len nyelvi kifejezésre és nem arra a valóságos emlékképre vonatkozik, amely csupán a tanú lelkében, gondolatában él, mert erről — nem látván bele a tanú gondolataiba — nem is szerezhethet tudomást.

Könnyebb valami *egyszerű* tárgyat, folyamatot élőszóval ecsetelni, mint valami különleges, sajátlagos, jellegzetességekben bővelkedő tárgyat vagy bonyolult folyamatot szavakkal leírni.

Az értelmes, *művelt ember* könnyebben megtalálja a találó szavakat, mint a korlátolt szellemi képességű, vagy iskolázatlan, műveletlen ember.

Az is érthető, hogy az észrevételek nyelvi kifejezésére az, aki a sajátosságuknak megfelelő *szakértelemmel* bír, találóbbr szavakat fog találni, mint a hozzá nem értő. A gépkocsit a soffőr mindenesetre jobban tudja leírni, mint a kondás, viszont a gépkocsivezető a gyanús egyén által hajtott sertések leírására talán egyáltalán nem találja meg a kellő kifejezéseket.

Nem szorul magyarázatra, hogy a vallomástétel helyességének alapkövetelménye az, hogy a tanú azt a *nyelvet*, amelyen a vallomást teszi, tökéletesen uralja.

A szóbeli visszaadás a tanúzásnak az emlékezéshez hasonló olyan mozzanata, amelynél nem csupán a tanú, hanem a kikérdező is befolyással van az eredményre. A vásár kettőn áll. Helyesen tudja-e a tanú gondolatait élőszóval kifejezni és a kikérdezőben a szóbeli kifejezés ugyanazokat a gondolatokat váltja-e ki, mint amelyeket a tanú szavaival kifejezni akart.

Egy és ugyanaz a szó más és más emberben különböző gondolatokat támaszthat. Ez a szavak többértelműségében és értelmük viszonylagosságában leli magyarázatát.

Ha pl. három barátunknak azt mondjuk, hogy ma délelőtt nagyon szép nőt láttunk, úgy ez a közlés mindegyiknél az egyéni ízlésnek megfelelő elképzelést váltja ki. Az ízlés különböző. Tehát a „szép” szó értelme viszonylagos. Ha pl. a csendőr a földműves tanútól egy nő szemléyleírására vonatkozólag tesz fel kérdéseket és a tanú azt mondja, hogy „nagy, derék, erős” asszonyt látott a kikérdező az „erős” kifejezést könnyen kövérnek, megtermettnek értelmezheti, holott a tanú az erős kifejezést egy magas, csontos, munkáratermett parasztasszonyra vonatkoztatta.

Félművelt emberek szívesen használják a cifra szólásmódokat, választékos kifejezéseket, idegen szavakat, amelyek valódi értelméről fogalmuk sincs. Ha a paraszt szépen akar beszélni, akkor azt mondja, hogy ablaka alatt valami „szavallatot” hallott. Ez alatt talán a bepityizált éjjeli őr ostoba dadogását érti, holott a szavallat, helyesebben szaválás, a közfelfogás szerint, csupán költemény hangsúlyozott elmondását jelenti.

Súlyos félreértések előidézője lehet a *tájszólás*, ha a kikérdező azt nem érti, hasonlóképen foglalkozásokba, szakmába vágó *szak kifejezések* és *szólásmódok* használata, ha a csendőr ezeken a tereken nem jártas.

Dadogók előadását a kikérdező jól megértheti. Ez csupán a kikérdező megnyugtató modorán és türelmén múlik.

Siketnémák szokatlan kifejezési módjának megértése nehéz. A kikérdezésekhez olyanokat kell bevonni, akik a siketnémák jeleit, szokatlan, megtanult torokbeszédét meg tudják érteni. Elmebajosok kikérdezésénél orvos közreműködése elengedhetetlen.

Idegen anyanyelvűeknél tolmácsot kell alkalmazni. A tolmács legyen megbízható, beszélje mindkét nyelvet tökéletesen. A tolmácsot ki kell oktatni, hogy a tanú előadását ne csupán értelme szerint, hanem szóról-szóra fordítsa. Ha van lehetőség rá, ellenőrző második tolmács alkalmazása célszerű, ez csökkenti a fordítással való közvetítés okozta hibaforrásokat.

Segítségk.

Az emlékezés serkentéséhez hasonlóan a kikérdező a szóbeli kifejezés jóságához is hozzájárulhat azáltal, hogy kerül mindent, ami a tanú lelkiállapotát hátrányosan befolyásolhatná (durvaság, türelmetlenség, gúny stb.), másrészt igyekszik a tanú munkáját *megkönnyíteni*.

Intelligensebb tanúkat pl bizonyos bonyolult helyzetek szóbeli leírása helyett a helyzet néhány vonallal való *felrajzolására* lehet felszólítani. Amit meg lehet tekinteni, ott a *megtekintést* — a leírás pontosságának ellenőrzése érdekében — nem szabad elmulasztani.

Előfordulhat, hogy a tanú észrevétele valamely mozdulatra vonatkozik, pl hogy a tettes hogyan ragadta meg áldozatát. Ilyenkor a mozdulat leírásán felül fel kell szólítani a tanút, hogy *a mozdulatot mutassa be*. Ha a tanú valamely tárgyat sehogy sem tud leírni, célszerű neki valami ahhoz hasonlókat mutatni. Lehet, hogy amire nem találta meg a szavakat, azt talán a két tárgy közötti eltérésekre való rámutatással könnyebben ki tudja fejezni.

Összefoglalás.

A szóbeli visszaadásnál fellépő hibaforrásokból levonható következtetések röviden így foglalhatók össze:

Az eredeti észrevétel a vallomástételnél az eredetiség rovására újból változásokon megy keresztül.

A csendőrnek tehát nem szabad beérnie azzal, hogy a tanú mennyit és mit mond. Szakszerű kérdések napvilágra hozhatják azt, amit a tanú — mint említésre nem méltót — elhallgatott és a részletekérdések azt is tisztázhatják, hogy a tanú hogyan gondolja azt, amit mondott. Ez az eljárás kitölti a tanúvallomás hézagait és egyben arra képesíti a kikérdezőt, hogy a tanúvallomást úgy értse meg, ahogy azt a tanú gondolta.

5. A tanúvallomás lélektanában való jártasság gyakorlati haszna a nyomozó csendőr számára.

A tanúknál lejátszódó lelki folyamatoknak és az azokra ható tényezőknek megismerése feltárja mindazokat a hibaforrásokat, amelyek a jó-hiszemű tanú tévedését előidézhetik.

A hibaforrások alapos ismerete arra képesíti a csendőrt, hogy a tanúvallomásokot elbírálni, mérlegelni és tévedések szempontjából megbízhatóságukra nézve értékelni tudja.

Aki ismeri az észrevételre, emlékezetre és emlékezésre, a visszaadásra általában befolyást gyakorló összes tényezőket és azok hatását, az fel tudja deríteni azt is, hogy ezek közül adott esetben melyek hatottak a tanúzás lelki folyamatának egyes mozzanataira és befolyásukat milyen irányban érvényesítették. Ha a befolyást gyakorló tényezőket és azok hatási irányát sikerült felismerni, úgy rendszerint nem nehéz ezek következményeit is megállapítani, vagyis azt tisztázni, hogy a tanú mikor, miben és milyen irányban tévedhetett. A tanúvallomásnak ilyen ellenőrzése, az egyes mozzanatokra vonatkozólag feltett szakszerű kérdésekkel, továbbá kísérletekkel, vagyis a tanú képességeinek, tehetségének, fizikai lehetőségeknek gyakorlati úton való próbára tételével történhetik.

Az ember a teremtés koronája, saját tökéletességétől el van telve. Azt, hogy erre vajmi kevés tárgyi alap van, a vallomás lélektana is bizonyítja. Az ember-szolgáltatta adatok olyanok, mint maga az ember: gyarlók és tévedés-

nek alávetettek. Ez a személyi bizonyítékok gyűjtése, elbírálása és értékelése terén óvatosságra int és arra utal, hogy a nyomozásnál a tárgyi bizonyítékok minél szélesebbkörű megszerzésére kell törekedni.

B) Lelki folyamatok a kikérdezőnél.

A vallomásttevő élőszóval közli gondolatait a kikérdezővel. A kikérdezőnek a vallomást meg kell hallania és fel kell fognia. A tanúvallomás tehát a kikérdező számára nem más, mint egy külvilágbeli jelenségre vonatkozó észrevétel, amely természetesen ugyanazoknak a hibaforrásoknak van alávetve, mint minden emberi észrevétel (L! „észrevétel“ fejezetet).

A kikérdezőnek az elhangzott tanúvallomást meg is kell jegyeznie, azt emlékezetbe kell vésnie és arra is képesnek kell lennie, hogy a tanúvallomás emlékképét akkor, amidőn a jegyzetbefoglalásra (jegyzőkönyv) kerül a sor, fel is idézze. A kikérdezőnél tehát a megjegyzésnek, emlékezetben tartásnak és emlékezésnek is szerepe van, amelyeknél ugyanazok a veszélyek környékeznek, mint minden más embert. (L! „Emlékezet“ és „emlékezés“.)

A tanú azzal, hogy élményeiről a kikérdezőnek élőszóval jól vagy rosszul beszámolt, dolgát már el is végezte. A kikérdező csendőr munkájának nehezebbik része azonban csak ekkor kezdődik.

Az elhangzott tanúvallomást el kell bírálnia és azt a bírálat alapján megbízhatóságára nézve értékelnie kell. Rá kell tehát jönnie arra, hogy a tanú tévedett-e, ha igen, hol, miben, milyen mértékben, vagyis a tévedésekkel teletüzdelt vallomásból ki kell tudni hámozni a való igazságot. Ez vonatkozik a derék, jó tanúra, aki az igazat akarja megmondani és meg is van győződve arról, hogy a legtisztább igazságot mondta. Vannak azonban olyan tanúk, akik szándékosan nem az igazat mondják, hazudnak, szándékosan elhallgatnak és minden tudásukat, ravaszságukat latba vetik, hogy a kikérdező csendőr számára az igazság megállapítását lehetetlenné tegyék. A kikérdező csendőrnek ezekkel is fel kell tudni venni a harcot és képesnek kell lennie arra, hogy a hazugságszötte lepel mögött meghúzódó igazságot napfényre hozza.

A bírálat eredménye képezi az alapját a tanúvallomás értékelésének. Ez dönti el, hogy a vallomás mit ér, megbízható-e, vagy sem és hogy a megbízhatóknak ítélt vallomások a további nyomozásnál mire használhatók fel. (Pl valamely feltevés alátámasztására, más adatok megdöntésére, alibi-bizonyítására vagy megdöntésére, új feltevés felállítására stb.)

A vallomás rögzítésének technikáját külön fejezet ismerteti.

III. Különleges tényezők befolyása a vallomásra.

A) A kor és nem.

A vallomás lélektanában ismertettek általában minden emberre vonatkoznak, vannak azonban olyan jelenségek is, amelyek a gyermekekre, serdülő fiatalokúakra, aggokra sajátosak. Hasonlóképpen különbségek észlelhetők a vallomás szempontjából a férfi és a nő lelkében lejátszódó folyamatok tekintetében is. Ezekkel a sajátosságokkal közelebbről meg kell ismerkednünk, hogy azokból gyermekek, aggok, nők kikérdezésére és vallomásaik értékelésére támpontokat nyerhessünk.

A gyermek, a serdült, az agg vagy a nő vallomását mindig az adott eset körülményeinek figyelembevételével kell mérlegelni. Lehet a gyermek stb. vallomása helyes és lehet rossz is. Az alábbiak tehát nem minden esetre ráhúzható szabványt jelentenek.

1. A gyermek.

A gyermek (7—9 éves) bizonyos tekintetben jó tanú. Szeretet és gyűlölet, becsvágy, vallási, társadalmi előítéletek, szenvedély, babona, indulatok, ittasság stb. a gyermeknél még egyáltalában nem, vagy csupán elvétve játszanak szerepet s így, mint hibaforrások, mindezek többé-kevésbbé kikapcsolódnak.

A gyermek rendszerint jó megfigyelő. Kíváncsi, általában minden felkelti érdeklődését, ami a külvilágban történik. Különösen a rendkívüli, a nem hétköznapi ragadja meg a figyelmét.

Ezzel szemben azonban számtalan olyan tényező is jelentkezik, amely a gyermekvallomásoknál a legnagyobb fokú óvatosságra int.

A gyermek agykérge — a lelkiélet hordozója — még nincsen teljesen kifejlődve, agyának működése tehát sem minőség, sem mennyiség tekintetében nem azonos a felnőttével. Ehhez járul még a *tapasztalatok hiánya* is, ami a gyermek látókörét korlátozza.

Hiába jó megfigyelő a gyermek, ha azt, amit látott, hallott, nem tudja megérteni. A gyermeknél az észrevétel nem ugyanazokat a képzeteket váltja ki, mint a felnőttél. A gyermek fogalmai a nagyról, kicsinyről, szép-ről, csunyáról, távolról és közélről stb. teljesen eltérőek lehetnek a felnőtt ember hasonló fogalmaitól. Folyamatok, amelyek a felnőtt számára teljesen érdektelenek és közömbösek, a gyermek szemében gyönyörűek vagy borzalmasak, viszont sok dolog a gyermeket egyáltalában nem érinti, amit a felnőtt pompásnak vagy elszomorítósnak tart.

A gyermek értelmi fejlettségéhez, tapasztalatai hiányához járul még *csékély szókincse*, továbbá az a körülmény is, hogy a gyermek szavait nem mindig az általános szóhasználatnak megfelelő értelemben használja és így nem az a jelentőségük, amelyet a felnőtt tulajdonít nekik.

A legveszedelmesebb hibaforrások egyike a gyermek *élnék képzelete*. Ez kb. 3 éves korban kezdődik és csúcspontját 6—7 év körül éri el. Ez az a kor, amikor a gyermek lelke a mesék világában kalandozik. A külvilág jelenségeit a mesék színes szemüvegén keresztül szemléli. A képzelet csapongása nem ritkán oda fajul, hogy a gyermek helyzeteket, eseményeket talál ki és azokat olyan hihetően és meggyőzően adja elő, hogy nemcsak másokat vezet félre, hanem képzelete szüleményeinek valóságában maga is hisz. Mindez gyakran csupán a meglévő emlékek megnagyításában, kicsinyítésében, túlzásában, emlékek képek összekeverésében, összolvasztásában nyilvánul meg. Máskor valami tárgyi alap van ugyan, pl a gyermek valamit látott, de azután a képzelete ezt tovább építi, felcicomázza. Az sem ritkaság azonban, hogy a gyermek minden tárgyi alap nélkül, pusztán a képzeletére építi meséjét. A gyermek ebbe a képzeletbeli világba tökéletesen beleéli magát és valóságát, igazságát szívósan védi, ha azt a felnőtt kétségbe vonja.

A gyermek nagymértékben befolyásolható. A gyermeknek még nincsenek kiforrott elvei, önálló véleménye. A felnőttnek vakon hisz, a tőlük hallottakat bírálathoz nélkül magáévá teszi. Különös befolyással lehetnek a gyermekre azok, akiknek a gyermek előlt nagy tekintélyük van, pl szülők, nevelő, tanító. A befolyásolást érvényesíthették harmadik személyek, akik

nek érdeke, hogy a gyermek bizonyos irányban vallomást tegyen (szülők, hozzátartozók stb.), de nagyon óvatosnak kell lenni a kikérdező csendőrnék is, mert fellépése, modora, továbbá a legenyhébb szuggesztív kérdés is olyan erős befolyást gyakorolhatnak a gyermekre, hogy ezeknek hatása alatt a valósággal ellenkezőket ad elő. A gyermekre kortársai (játsszótársak, testvérei, iskolapajtások) is nagy befolyással lehetnek.

A hozzátartozók a gyermekét akaratlanul is befolyásolhatják. Otthon a felnőttek gyakran megbeszélik a történeteket, hozzáfűzik véleményüket, magyarázataikat. A kíváncsi gyermek mindezt érdeklődéssel hallgatja, s ha történetesen maga is látott vagy hallott a kérdéses eseményről valamit, akkor az egy képpé olvad össze mindazzal, amit a felnőttektől az eseményre vonatkozólag hallott. Az is elő szokott fordulni, hogy a szülők a gyermeket teljesen jóhiszeműen előkészítik a várható kikérdezésre. Az anya megmosdatja, szépen felöltözteti a „Pistikét“, azután megkérdezi tőle, hogy „mond csak el szépen, hogy mit fogsz majd a csendőrbácsinak mondani?“ A gyermek engedelmeskedik, az anya már csak hiúságból is oktatgatja, egyes kifejezések helyett jobbakra tanítja, stb. nehogy szégyent valljon vele.

A gyermek szándékosan is vallhat hamisan, ami tudatos elhallgatásban vagy hamis tények állításában nyilvánulhat meg. Ez rendszerint szándékos befolyásolásra, de nem ritkán rossz nevelésre vagy annak a nem megfelelő környezetnek a hatására vezethető vissza, amelyben a gyermek él.

Jellemzők erre a tagadó gyermektanúk, akik semmiről sem akarnak tudni és minden kérdésre makrancos hallgatással vagy rövid „nem tudom“-mal felelnek. Ez főként olyan megfélemlített gyermekeknél fordul elő, akiket ütnek, vernek. Az ilyen gyermek mindenkor csak rossz tapasztalatokat szerzett. Bármit cselekedett, bármit mondott, semmi sem volt jó. Mindíg csak szidták, ütlegették s így kis agyával lassan megtanulta, hogy legjobb, ha semmit sem mond, semmiről sem tud.

Vannak olyan gyermekek is, akik *megszokásból hazudoznak*. Ez a legtiszteletreméltóbb szülők, egészséges viszonyok között élő, jólnevelt gyermekeinél is előfordulhat.

A gyermekvallomások számos fogyatékosága ellenére sem lehet azt az elvet felállítani, hogy a gyermekvallomás hasznavehetetlen:

a gyermekvallomás megbízhatósága mindig a gyermek egyéniségétől, környezetétől, a befolyásolás mértékétől, a vallomás tárgyát képező észrevétel minőségétől és a kikérdező módjától függ.

Előfordulhat, hogy a gyermekvallomás semmit sem ér, sőt félrevezet, de az is lehet, hogy az igazságot egy apró gyermek gügyögéséből ismerjük meg. A gyermektanú vallomását elvileg bizalmatlansággal és fokozott óvatossággal kell fogadni és ha az fontos tényekre vonatkozik, a vallomás megbízhatóságát minden elképzelhető eszközzel *ellenőrizni kell*. Következtetések alapjául a gyermekvallomás csak akkor használható fel, ha az ellenőrzés a vallomás megbízhatóságát kétségen kívül igazolta.

Az ellenőrzés eszközei: a környezettanulmány és a gyermek egyéniségének megállapítása. Meg kell állapítani, hogy a gyermeket nem befolyásolták-e, nem tanították-e be arra, amit mond. A gyermek értelmi fokát, tapasztalatait, felfogóképességét feltett kérdésekkel, esetleg kísérletekkel kell tisztázni. Szavahihetősége felől megbízható személyek véleményének kikérése útján tájékozódhatunk. (Szokott-e a gyermek máskor is hazudni, milyen nevelésben részesült stb.)

A gyermekvallomás jósága a kikérdező személytől és a kikérdező módjától is függ. A kikérdező barátságos, jóindulatú, derűs modora, mindannak kerülése, ami a gyermeket befolyásolhatná (nyersség, megfélemlítés,

szuggesztív kérdések), ha kell, apróbb megvesztegetések, mint cukorkával, csokoládéval való megajándékozás, lényegesen előmozdítják a kikérdezés sikerét. A kikérdező tudjon a gyermek nyelvén beszélni, viszont értse is a gyermek nyelvét. Ha a gyermek fél vagy nyugtalan, meg kell nyugtatni és tréfával vagy valami játékkal kell nála először a megfelelő hangulatot megteremteni. A gyermek könnyen feltárja a lelkét, de csak annak, akiről megérzi (akárcsak az állat), hogy jó ember. Ilyenkor a felnőtt azt teheti a gyermekkel, amit akar.

Ha van olyan érdektelen személy, aki a gyermeket jól ismeri vagy aki a gyermekkel való bánásmódban különösen jártas (gyermekorvos, nevelőnő, tanítónő, menhelyi gondozónő), akkor ezeket a csendőr szakértőként alkalmazhatja a gyermekek kikérdezésénél, mert ezek a gyermekkel jobban tudnak bánni és nyelvét is jobban megértik, mint ő. A hozzátartozók csak akkor lehetnek jelen a kikérdezésnél, ha a kérdéses bűnügyben nem érdekeltek.

2. A serdülő gyermek.

A serdülő gyermeknél már különbséget kell tenni fiú- és leánygyermek között.

a) A serdülő fiú.

Az értelmes, erkölcsi szempontból jólnevelt *serdülő fiú* egyike a legjobb tanúknak. Az ilyen fiúgyermek érdeklődését az élet viszontagságai, küzdelmei még nem foglalják le és így azt teljes terjedelmében a külvilág felé fordíthatja. A serdülő fiúgyermek szemfüles, kíváncsi, mindent meg akar ismerni és ezért kitűnő megfigyelő. Már elvei is vannak. A hazugságot pl megvetendőnek tartja. Tapasztalata jóval több a gyermekénél, ezért látóköre is tágabb. Már önálló véleménye is van, ami befolyásolás ellen jobban vértel, mint a gyermeket. A mozgatóerő sem hiányzik. A serdülő fiúgyermek becsvágya arra törekszik, hogy teljesítményével a felnőttek elismerését kiérdemelje. Mindezeket összegezve, az okos, jólnevelt, mondjuk, jól „sikerült“ fiú egyike a legjobb tanúknak. Természetesen itt is minden a serdülő fiúgyermek egyéniségétől és a körülményektől függ. Erkölcsileg züllött környezetben felnőtt, avagy akár születésénél vagy nevelésénél fogva nem értelmes fiúra az elmondottak nem vonatkozhatnak, de az is lehetséges, hogy az észrevétel tárgya olyan valami, ami a fiú látókörét és tapasztalatait is meghaladja és így a megértés elmarad.

b) A serdülő leány.

Serdülő leánygyermeknél a helyzet egészen más. A leánygyermek nevelése kevésbé szabad. Amíg a fiúgyermek kedve szerint mozoghat és elégítheti ki kíváncsiságát, addig a leánygyermeket a szülők szigorúbb felügyelet alatt és a maguk közelében tartják. A leánygyermek ilyenképen sokkal ritkábban jut idegen emberekkel érintkezésbe, kevesebbet lát, hall, tapasztal és így látóköre is szűkebb. A külvilág jelenségei által kellően le nem kötött érdeklődése *befelé fordul*. A serdülő leánygyermek sokat foglalkozik saját magával. Érdeklődése központjában saját énye áll, minden egyéb háttérbe szorul. A serdülő leány már nem gyermek és még nem nő, ezért benne fele-fele arányban mindkettő hibáit feltalálhatjuk.

A serdülő leánygyermek az önmagával való foglalkozás, továbbá a nemi fejlődéssel járó lelki hatások következtében hajlamos a képzelgésre, regényességre, túlzásra és színezésre és ezért megbízhatatlan tanú.

A veszély fokozódik, ha az esemény, amelyre a tanúzás vonatkozik, a leányt érintette vagy annak éppen ő volt a középpontja. Ilyenkor a valószínűségnek a képzelet szüleménycivel való összekeverése, de a teljesen szabadon kitalált dolgok feltalálása sem tartozik a ritkaságok közé. A serdülő leány előadásában egyszerű lopás rablásá, a jelentéktelen csirkefogó érdekes halovány ifjává, gorombaság támadássá, valamely hétköznapi esemény regényes szöktellessé, ostoba gyermekfecsegtés fontos összeesküvéssé válhat. (H. Gross.)

A serdülő leány bizonyos dolgokra vonatkozó észrevétele és felismerése viszont jobb lehet bárki másénál, ha a képzelet nem játszik közre. A közelben lakó érdekes szépségnek (pl színésznő) vagy fiatalembernek nincsen hűbb megfigyelője, mint a szomszédék 12—13 éves leánya. Senki sem tudja nálánál jobban, hogy az illetők mit tesznek-vesznek, milyen szokásaik vannak, kikkel érintkeznek, hogyan öltözködnek stb. Ilyen tekintetben a serdülő leányok jó tanúk, ha az igazat meg is akarják mondani.

Példa:

1932. évben Tata és Kocs községeket összekötő megyei úton két német túristát öt ismeretlen egyén kirabolt. A nyomozó járőrök a községekben találtak kilenc-tíz olyan egyént, akik látták a két sértett után 400—500 méterre haladó tetteseket, de a tettesekről adott személyleírások egymástól teljesen elütők voltak. Puhatólás közben az egyik járőr Nagyigmádon végre talált két 9 éves iskolás leánykát, akik a tettesek egyikéről bámulatosan pontos személyleírást adtak. A gyermekek még arról is részletesen be tudtak számolni, hogy az illető ruházata hol volt hiányos és szakadozott, valamint hogy fekete fűzős cipőjének nem volt sarka, a ballábán levő cipőjének fejbőre a talptól teljesen el volt váltva, úgyhogy ott lábravalója is kilátszott.

A személyleírás olyan pontos volt, hogy midőn az egyik járőr Budapesten a tettes után nyomozott és eközben azokat a helyeket felkereste, ahol a munkanélküliek tartózkodni szoktak, a véletlen játéka következtében a villamos Perronon olyan egyént pillantott meg, akiben a személyleírás alapján a tettesek egyikét fel tudta ismerni. — Igazoltatása és személymotaása alkalmával zsebeiből több olyan tárgy került elő, amelyek a sértettektől származtak. (Cs. L. 1/1935. sz. Tanulságos nyomozások.)

A serdülő leánygyermekek vallomását általában mindig bizalmatlansággal kell fogadni. Különös elővigyázat szükséges a 12—15 éves, korafejlett leánynál és valamennyinél akkor, ha vallomásuk valamely szeméremelleni bűncselekményre vonatkozik. Utóbbi esetben a veszély fokozódik, ha a leány a bűncselekmény sértettje.

3. A felnőtt ifjúság.

A felnőtt ifjúság, fiatal emberek és leányok egyaránt, nem a legjobb tanúk, mert általában rossz megfigyelők. Csupán az kelti fel érdeklődésüket, ami közvetlenül érinti őket, minden más közömbös és nem érdemes arra, hogy vele foglalkozzanak. A fiatal leánytól észrevétlenül elsüllyedhetne a világ egy táncmulatság fontossága mellett és a diákok bajtársi egyesületének ügyei mindennél jobban érdeklik.

Ha azonban az ifjúság valamit megfigyel, akkor rendszerint igazságszerető, megbízható vallomást kapunk. Az egyéniségtől természetesen itt is sok függ.

4. Az aggkor.

Az aggok vallomásának megbízhatósága a szervezet elhasználódottságának kérdése, és e szerint teljesen egyéni. Vannak 50 éves aggok és

vannak viszont 80 éves emberek, akik testi és szellemi frissességüket megőrizték.

Az aggkor egyetlen előnye a tapasztalatokban való gazdagság, ezzel szemben áll azonban az érzékek élességének, a felfogóképességnek csökkenése, a figyelem ellanyhulása, amelyet az aggok a külvilági eseményeknek szentelnek, végül a megjegyzőképesség és az emlékezet gyengülése.

Az aggkorra főleg a megjegyzőképesség csökkenése jellemző. Ezért az öregek messze a múltban fekvő eseményekre ugyan jól vissza tudnak emlékezni, de a közelmúltban történeteket elfelejtik. Gyakori dolog pl, hogy öreg emberek valamely tárgyat jól elraknak, ezt elfelejtik és azután lopás miatt tesznek feljelentést.

Az aggok hajlamosak arra, hogy az érzékszerveik és felfogásuk hiányos működése folytán nyert tökéletlen észrevételt képzeletből való hozzáadásokkal, magyarázatásokkal kiegészítsék anélkül, hogy erről tudnának.

Szellemi képességeik lassan, fokozatosan csökkennek úgy, hogy azt észre sem veszik. Ezért az öreg ember olyan állításának, hogy ő szellemileg még egészen friss, nem sok jelentősége van és így valamely észrevételnek megbízhatósága mellett való erősködés sem nyújthat biztosítékot.

Az aggok idegenekkel szemben többnyire bizalmatlanok és így csak nehezen hagyják magukat befolyásolni. Ezzel ellentétben könnyen befolyása alá kerülhetnek olyanoknak, akikben megbíznak, akiket szeretnek, vagy akik előttük tekintélyt képviselnek.

A kikérdezésnél óvatosan kell eljárni, kerülni kell az aggok kifárasztását (hamar kifáradnak), nógatását és a szuggesztív kérdéseket, mert ezek könnyen a tényeket nem fedő vallomásokhoz vezetnek.

Végül rá kell még mutatni egy az aggoknál tapasztalható sajátos jelenségre. Vannak jóindulatú és rosszindulatú öregek. A jóindulatúak a világ eseményeit derüs nyugalommal szemlélik, *jóindulatúak*, megértők, jószívűek, minden emberi gyengére találnak mentséget. Az ilyenek pl, ha valami súlyos kimenetelű verekedés szemtanúi voltak, közlegyintéssel intézik el a dolgot. Vallomásuk: „Fiatalság bolondság, én is voltam fiatal, nem volt ott semmi, kérem, csak a legények bolondoztak“, és ehhez hasonló okoskodásban merül ki. Ezzel szemben vannak önmagukkal meghasonlott, keserű, rosszmájú aggok, akik viszont a másik irányban túloznak. Rosszindulatúak, mindent sötét színben és mindenkiben ellenséget látnak, javaikat mindenkitől féltik, irigyek, semmire sem találnak mentséget. A szomszéd gyermek ártatlan csinytevése pl szemükben sötét gáztetté minősül. Az ilyen aggoknál rosszindulatú, valótlan vallomásokkal is számolni kell.

5. A nő.

A nő vallomásának a férfi vallomásával szemben való értékelésében a tudomány felfogása nem egységes. Vannak irányzatok, amelyek a nő vallomását eléve megbízhatatlannak tekintik (pl a kánoni jog a nőt bűnügyekben való tanúzásra alkalmatlannak tekintette, mert nem rendelkezik a kellő szellemi összpontosító képességgel és szilárdsággal), vannak viszont olyanok, akik ezt tagadják, sőt a nőt bizonyos tekintetben jobb tanúnak tartják a férfinél.

A nő teste másképpen van megalkotva, mint a férfié. Ez a különbség a két nem gondolkozásában, lelki tulajdonságaiban is kifejezésre jut, tehát a nő megfigyelési, megjegyzési és visszaadási képessége is eltér a férfiéétől.

A férfi főleg az észére, a nő a szívére hallgat. A nő *érzelmi* világát (szeretet, bosszu, harag, szánalom, stb.) jóval gyengébb ingerek hozhatják mozgásba, mint a férfiéét, egyetlen ingerek mellett a nő érzelmeire gyakorolt hatás pedig fokozottabb. Meséljünk el egy férfiakból és nők közül álló társaságban valami megható történetet. A történet a férfiakat talán egyáltalán nem érdekli, még kevésbé érinti, míg a nők javarésze telesírja a zsebkendőjét. A felkeltett érzelmek azután a nőket hatalmukban tartják. Megfigyeléseikre, elhatározásaikra, cselekvéseikre nem annyira a higgadtan mérlegelő értelem, mint érzelmeik vannak befolyással.

Ezzel magyarázható a nőnél a szertelenség és az érzelmek érthetetlen hullámozása is. Akit tegnap még szeretett, azt holnap a legcsekélyebb ok, pl hiúságának megsértése miatt már gyűlölni képes. Ha cselekvésre kerül a sor, akkor arra már az új érzelem, a gyűlölet nyomja rá a bélyegét. Ilyenkor a nő lelkiismeretlen, kíméletlen tud lenni. Néha valamely szeszélyből képes valakit hazugságaival hidegvérűen romlásba dönteni. A nő viszont a másik irányban is szertelen tud lenni. Szeretettől minden áldozatra kész és a szeretet vértanúja is lehet.

Hátrányos szerepet játszik továbbá a nőnél az *élnék képzet*, amelynek hatása a vallomás lélektanából már ismeretes.

A nő ítélőképessége bizonyos elővigyázatlanyságra, könnyelműsége hajlamos, ami főleg a nemüket jellemző *felületességre* vezethető vissza. Ezek az észrevételek jószágának rovására esnek. Ugyanezek a fogyatékoságok jelentkeznek azonban a szóbeli visszaadásnál is, amely gyakran az üres, megdöglötlan fecsegés jellegét ölti. A nő nem rágja úgy meg azt, amit mond, mint a férfi, nem mérlegeli szavai súlyát és nem gondol arra sem, hogy azok mily következményekkel járhatnak.

A legtöbb nő *született színésznő*. Vele született alakoskodó képességgel ártatlanságot, szeretetet, fájdalmat, felháborodást stb. olyan természetesen, meggyőzően tud megjátszani (sírás, jajgatás, elájulás), hogy valódiságukban nehéz kételkedni. Gondoljunk arra a gyakorlatból nem ismeretlen esetre, midőn az özvegyet úgy kell letépni elhalt férje koporsójáról a temetés előtt, pedig két nap mulva a nyomozás megállapítja, hogy a szerencsétlen férj az asszony és szeretőjének hidegen megfontolt gyilkosságának esett áldozatul.

A nő *kitűnő megfigyelő* lehet olyan dolgokban, amelyek a nő gondolatvilágához közel állanak, vagy pedig amelyek az illető nőt valamilyen oknál fogva különösképen érdeklik. A nő pl a szomszédasszony ünneplőruhájának minden fodrát, szalagját észreveszi és pontosan megjegyzi; a neki tetsző férfit is alaposan megfigyeli, de ugyanakkor semmit sem tud pl egy politikai jellegű párbeszédéről, amelynek fültanúja volt. Ami a nőt érdekelte, arra vonatkozólag természetesen a megjegyzés, emlékezetbentartás és emlékezés is jó lehet.

A nő egyéniségét abból a szempontból is mérlegelni kell, hogy *milyen viszonyok között él*. Különbséget kell tenni a háztartásban élő, esetleg elnyomott nő között, aki megszokta, hogy mindig mások gondolkoznak helyette, továbbá a saját lábán álló, önálló, kereső nő között. Utóbbi határozottabb, kifejezettebb egyéniség, önálló véleménnyel, tapasztalatokkal rendelkezik és életviszonyaiból kifolyólag lelkülete is közelebb állhat a férfiéhez.

A vallomás tárgya szempontjából nem közömbös a nő *családi állapota* (hajadon, anya, gyermektelen asszony, mostohaanya, vénleány stb.) A vénleányok rendszerint önmagukkal meghasonlott, irigy teremtések, telve keserűséggel és nem ritkán rosszindulattal, főleg minden iránt, ami fiatal. Reájuk vonatkozólag az aggodalom hasonló csoportjára elmondottak mérvadóak.

Szemérem elleni bűncselekményeknél a női szeméremérzet a nőket elhallgatásra vagy az igazmondástól való eltérésre készítheti.

A nők könnyen befolyásolhatók, különösen akkor, ha a befolyás érzelmeiken keresztül férközik hozzájuk.

Az igazságszeretet szempontjából a nőre nehéz általános ítéletet mondani. Ez mindig a körülményektől és az illető nő egyéniségétől függ. Általában véve azonban meg kell állapítani, hogy apróbb föllentésekben az egyébként legkifogástalanabb nő sem lát valami különösebb bünt, továbbá, hogy a heves érzelmek hatása alatt vallomást tevő nő igazmondás szempontjából teljesen kiszámíthatatlan.

A nőnél a *havibaj* (*menstruáció*), továbbá korosabb nőknél az úgynevezett *változási idő* (*climacterium*) rendellenes lelkiállapotot vált ki.

Külön helyet foglalnak el a női nem kivettjei, a *kéjnők* (*prostituáltak*), akiknek egész élete hazugságból áll és így igazmondás szempontjából a legrosszabb tanúknak tekinthetők.

B) A hipnotizmus.

E fejezet a hipnotizmusnak csak rövid lényegét és büntetőjogi vonatkozásait ismerteti.

A szuggeszció és hipnózis egymástól elválaszthatatlan fogalmak. Hipnózis szuggeszció nélkül nem lehetséges. Ezért elsősorban a *szuggeszció* fogalmával kell tisztába jönnünk. A szuggeszció fogalmát egy mondattal meghatározni nehéz, de magyarázatokkal könnyebben érthetővé lehet tenni. A hétköznapi életben megfigyelhetjük, hogy egyes embereket mások könnyen befolyásolnak. Az ilyenek egyszerűen nem képesek ellentállni azok rábeszélésének, akikkel éppen együtt vannak s ezért mások játékszereivé válnak. Sokszor gyöngé akaratóknak nevezik őket. Azt mondjuk, hogy az ilyenek képtelenek ellentállni egyes emberek *szuggesztív* hatásának. A legrikítóbb tények sem vezetnek józan belátáshoz őket s például képtelenek magukat kivonni olyan ember hatása alól, aki egyszer már úrrá lett rajtuk s ennek még csak nem is kell, hogy szellemileg kiválóbb legyen, mint ők. Egy könyv, hírlap, gondolat éppúgy tudja befolyásolni őket.

Másrésről viszont találunk olyan embereket, akik értik a módját annak, hogy hogyan lehet más embereket a befolyásuk alá keríteni. Ezeknek ez a képessége velük született adottság.

Nem tudományosan, hanem a gyakorlat számára a szuggeszció fogalmát talán „akaratátvitel”-ben lehetne meghatározni, vagyis egy személy akaratát a másikba, mintegy átönti, benne az akaratának megfelelő képzeteket támasztja és ezeknek a képzeteknek megfelelő magatartásra vagy cselekvésre bírja, anélkül, hogy utóbbi erről tudna.

A tudósok fogalommeghatározása a legkülönbözőbb. Pl Frank szerint: „A szuggeszció egy ember lelkébe oltott képzet és annak hatása.” Forel szerint: „A szuggeszció egy ember idegrendszerében (vagy az idegrendszerrel függő funkciókban) más ember által előidézett dinamikus változás, azon képzet (tudatos vagy tudatlan) keltésével, hogy ez a változás megtörténik, már megtörtént vagy meg fog történni.” Baudouin szerint: „A szuggeszció valamely ötletnek tudatalatti megvalósítása.”

A szuggeszció iránt érzékenyek (könnyen szuggerrálhatók) a gyermekek, hisztériások, továbbá olyan emberek, akik természetüknél fogva könnyen befolyásolhatók. A szuggeszciónak ezzel szemben aggok és elmebetegek rendszerint ellentállnak.

A szuggeszció érvényesíthető éber állapotban, ilyenkor *éber szuggeszcióról* beszélünk. Fokozott hatása van azonban a szuggeszciónak, ha a médiumnak alvást szuggérálnak és azután az akaratátvitelt, vagyis a szuggeszciót úgynevezett *hipnózisban* (hipnotikus, delejes álomban) folytatják.

A *hipnózisban* a médium (vagyis, akit elaltattak) a hipnotizáló akaratlan játékvá válhat, azt teheti vele, amit akar. A médium azt cselekszi, látja, hallja, amit a hipnotizáló neki parancsol. A hipnotizáló azt is szuggérálhatja a médiumnak, hogy mindent felejtse el, felébredése után ne emlékezzen. A hipnotizáló azonban ezen túlmenőleg az elaltatott médiumnak azt is megparancsolhatja, hogy felébredése után egy bizonyos időben valamilyen cselekményt hajtsa végre (pl lopjon el valamit, öljön meg valakit, vagy tegyen valamilyen ügyben hamis vallomást, feljelentést stb.) és ne tudjon arról, hogy erre parancsot kapott. (Posthipnotikus állapotban végrehajtott cselekmények.) Az ilyen, hipnózisban sugallt, de azután éber állapotban végrehajtott cselekményekről az illetők azt hiszik, hogy saját akaratukból fakadtak. A hipnotizáló azt is szuggérálhatja médiumának, hogy későbbi meghatározott időben merüljön delejes álomba és ez alatt hajtsa végre a megparancsolt cselekményt. Ilyen esetekben a hipnotizált a cselekményt hipnotikus álomban, öntudatlanul hajtja végre.

A hipnózisnak és szuggeszciónak a bűnözésnél a következő szerepe lehet:

1. Hipnotizáltak segítségével elkövetett bűncselekmények, vagyis olyan esetek, amikor a hipnotizáló a hipnotizálttal, mint eszközzel, valamely bűncselekményt (lopás, ölés, hamis vád, hamis tanúzás, stb.) hajtat végre.

2. Hipnotizáltakon elkövetett bűncselekmények. (Pl a hipnotizáló a médium védtelenségét kihasználva, erőszakos nemű közöszlést követ el.)

3. Éber szuggeszcióval befolyásolt tanúvallomások és beismerések (ide tartoznak a csendőr magatartásával és kérdéseivel elért szuggesztív hatások is).

Az eddigi bűnügyi gyakorlatban az 1. alatti esetre még nem volt megbízható példa. Ez abban leli magyarázatát, hogy — bár a lehetőség fennáll — a bűnöző nem tudja mindazokat a feltételeket megteremteni, amelyek egyrészt a szuggérált cselekmény akadálytalan végrehajtását, másrészt az ő személye titokban maradását teljes mértékben biztosíthatnák.

Forel erre a következőket mondja:

Amilyen könnyű és csábító lehet végrehajtatni hipnotizálttal, olyan veszedelmesek is ennek következményei a gonosztevő számára, mert az az alap, amire véleménye szerint biztosan építhet, nagyon illékony valami és nagyon könnyen szétfórtható. A hipnotizált sokszor olyankor ébred föl, amikor az ember a legkevésbé várná. Azt hisszük, hogy mindent elfelejtettünk vele s egyszerre valami mindarra visszaemlékezteti, ami vele történt. A hipnotizáltat többnyire más is tudja hipnotizálni s ilyenkor a médium visszaemlékezhetik a régebbi hipnózisok alatt történetekre. Minden benyomás, ami a hipnózisban jutott az agyba, megmarad benne. Csak gátló bilincs akadályozza meg, hogy öntudatba jöjjön. Ezt a bilincset bármikor szét lehet törni. Azt hiszem, hogy ezt minden hipnotizáló ösztönösen érzi s ez az oka annak, hogy eddig olyan kevés büntettet követtek el hipnotizáltakkal.

Sok függ a hipnotizált személytől. Az emberrel veleszületett vagy nevelés útján szerzett hajlamai ugyanis heves ellentállást tanúsítanak a hipnotizáló olyan szuggeszcióival szemben, amelyek hajlamaikkal ellentétben állanak. Becsületes ember, aki még soha életében nem lopott, a hipnotizálónak pl lopás végrehajtására vonatkozó parancsát nem könnyen teljesíti, de az is megtörténhet, hogy a parancsot egyáltalán nem hajtja végre, vagy felébred, poszthipnotikus állapotban pedig a cselekmény végrehajtásától visszatörpan. Ha feltesszük, hogy a hipnotizált a szuggeszció iránt túl-

érzékeny (igen jó médium) és a hipnotizáló is művésze a hipnotizálás technikájának, úgy a hipnotizáltat a hipnózis olyan mély stádiumba tudja helyezni, ami csak ritka embernél sikerülhet. Ilyenkor a bűncselekmény végrehajtása megvalósulhat ugyan, de a hipnotizálót az a veszély fenyegeti, hogy médiuma elárulja. Tegyük fel, hogy valakinek hipnózisban azt szuggerálják, hogy felébredése után (poszthipnotikus állapotban) valakit öljön meg. A médium az ölést végrehajtja. Mídon az áldozat a földön hever, a hipnotizált teljesen érthetetlen cselekménnyel találja magát szemben. A hipnotizált olyan lelkiállapotban lesz, mint egy alvajáró vagy eskóros, aki rohamából magához tért. Legnagyobb valószínűség szerint orvossal fogják megvizsgáltatni, aki a különös tünetek alapján hipnotizálhatja. Az új hipnózisban azután a való tényállás kiderül.

Ezek lehetnek azok az okok, amelyek a bűnözőket eddig visszatartották attól, hogy a hipnotizáltakkal bűncselekményeket hajtassanak végre.

A hipnotizáltakon elkövetett bűncselekményekre vonatkozólag a gyakorlat már ismer példákat. A mély hipnotikus álomban levő emberen gyilkosságot, lopást, stb. egész könnyen lehet elkövetni, mert teljesen védtelen, ugyanolyan, mintha tetszhalott, kábult vagy hülye lenne. A gyakorlatban a hipnotizáltak sérelmére, leginkább szemérem elleni bűncselekmények fordultak elő. Az utólagos felfedezés azonban itt is veszélyezteti a tettést, mert ritka az a médium, akinek a tökéletes felejtést szuggerálni lehet.

Az éber szuggeszciónak gyakorlati jelentősége jóval nagyobb. Befolyásolásnak könnyen engedő embereket az éber szuggeszció segítségével hamis vallomástételre, feljelentésre, sőt valótlan beismerés tételére is könnyen rá lehet bírni.

C) Az alkohol.

Az alkohol (bor, sör, pálinka) élvezete a szervezetben mérgezést és ezáltal beteges elmejelenségeket idéz elő.

Az alkoholmérgezés lehet *heveny* (akut) alkoholmérgezés, vagyis ittaság, részegség és lehet *idült* (krónikus) alkoholmérgezés, amelyet az alkohol élvezetével való rendszeres visszaélés, az iszákosság, idéz elő.

1. A heveny alkoholmérgezés.

A heveny alkoholmérgezés vagy részegség alatt az egy alkalommal elfogyasztott szeszitalok következtében fellépő mérgezési tüneteket értjük. Az alkohol egyfelől izgatja az idegrendszert, másrészt bénítja. A részegségnek az élenkségtől egészen a teljes öntudatlanságig különböző fokozatai vannak. Általában három fokozatot különböztetünk meg.

Az első fokozat az úgynevezett *izgalmi fokozat*, köznyelven becsípésnek (Salonspitznek) nevezik. Ebben a fokozatban az áttekintés megnehezül, a gátlások, amelyek a józan embert valamely cselekedettől visszatartanának, megszűnnek. A részeg hetykélkedik, dicsekszik, elfecsegi titkait, meggondolatlanul cselekszik (a *virtus* is főleg ilyenkor jelentkezik). A nyelv gyorsan pereg, de csökken az a képesség, amely azt szabályozná. A gondolatmenet veszít élességéből, ellaposodik. Böbeszédűség, kíméletlen megjegyzések (sértések), élénk mozdulatok (testi sértés, ellenszegülés), erőszakoskodás, elővigyázatlanság, önuralom elvesztése jellemzik ezt az állapotot (szemérem elleni bűncselekmények, vagyronrongálás, testisértés, emberölés stb.).

A második fokozatban — nevezzük ezt *középfokú ittaságnak* — a részeg többé nem hetykélkedik, dadogni kezd, dülöng, elalszik.

A második fokozatnál két kivételes eset figyelemre méltó. Erősen izgatott, heves indulatban levő embernél ez a fokozat még annyi alkohol elfogyasztása után sem következik be, amely az átlagembernél feltétlenül előidézte volna ezt az állapotot. Másfelől azt is tudjuk, hogy a második fokozatba jutott részeg hirtelenül kijózanodhatik, ha heves kedélyi izgalom éri, így a bénulás és öntudatzavar pl hirtelen eltűnhetik heves harag, vagy félelem hatása alatt.

A harmadik fokozat az úgynevezett *tökrészség*. A részeg teljesen öntudatlan, alszik, horkol, nem lehet felébreszteni.

Nem mindenkor esik át az ember mindhárom fokozaton. Egyeseknél az izgalmi fokozat, különösen egyik vagy másik alkoholfajta (pl sör) élvezete után be sem következik. Ezek mindjárt elálmosodnak. Ezzel szemben vannak az alkoholmérgezés iránt csökkent ellenállóképességű emberek (ilyenek a többé-kevésbé terhelt emberek, akik heves izgalmak, erős szellemi vagy testi kimerültség, nemi kicsapongás után, vagy nagy hőségben részegednek le, továbbá fejsérültek, hisztériások, vérbajosok, eskórosok stb.), akiknél az izgalmi szakasz rendkívül heves és hosszantartó. Ezek az izgalmi fokozatban nagy mozgási és cselekvési nyugtalanságot árulnak el, indulatos cselekedeteikben fékezhetetlenek. Ezt *komplikált* vagy *pathológiás* (kóros) részségnek nevezzük. Ilyen részeg emberek már gyakran követtek el emberölést, testisértést, gyujtogatást, veszélyes fenyegetést stb.

Az itasság beszámíthatósági foka.

Az alkohol vegyileg véve, tulajdonképpen altatószer, ezért a részeg embernél öntudati zavarokat idéz elő. Ez a *beszámíthatóság* kérdésének szempontjából nagy fontossággal bír.

Az emlékezet hűsége csökken, sőt teljesen kihagyhat. Az alkoholmérgezés nyomában fellépő öntudatzavart alkoholos, ködös állapotnak szokták nevezni. Hogy az öntudat milyen mértékben csökkent, a külső jelekből — a harmadik fokozattól eltekintve, amelynél az öntudat teljesen ki van kapcsolva — nehéz megítélni. Néha a ködös állapotban levő embert magatartásáról, révedező tekintetéről, összefüggéstelen beszédéről, mozdulatairól felismerhetjük, de ezek a külső jelek el is maradhatnak.

A részegnél bizonyos szellemi és testi teljesítmény, — pl virtusból magas fára mászik, nem dülöng, meg tudja mondani nevét, lakását, felismeri ismerőseit stb., — még nem nyújt biztos alapot az öntudatlanság fokának elbírálására.

A beszámíthatóság szempontjából általában az első fokozat — különleges esetektől eltekintve, a második fokozat is — csupán a beszámíthatóságot korlátozó, csökkentő öntudatlanságnak tekinthető. A *tökrészség* a beszámíthatóságot — teljes öntudatlanság miatt — kizárja.

A beszámíthatóság kérdésének mérlegelése és eldöntése nem tartozik a nyomozás keretei közé és így nem a nyomozó csendőr dolga. De igenis hivatott a nyomozás azokat az adatokat gondosan összegyűjteni, amelyek alapján azután a bíróság e tekintetben dönthet.

A beszámíthatóság elbírálására szolgáló körülmények.

Az alkohol hatása *egyéni*, nem minden emberre gyakorol egyforma hatást, a hatás azonban ugyanannál az embernél is változó. Egyik ember jobban bírja az italt, a másik kevésbé. Sokat jelenthet a gyakorlat. A csapolegény két-három korsó sört felhajthat a nélkül, hogy megérezné, ezzel

szemben asszony vagy gyermek, aki nem szokott inni, gyűszűnyi italtól is becsíphet. Vannak egyes emberek, akik beteges okokból nem bírják az alkoholt (L! a komplikált vagy pathológiás részegség).

Az egyéniségen felül az elfogyasztott mennyiségnek, a fogyasztott szesz minőségének, a fogyasztás időtartamának és egyéb körülményeknek jut szerep.

Pálinkában, nehéz vörösborban több szesz van, mint pl a vinkóban vagy a sörben, ezekből tehát kisebb mennyiség megárt. Higított alakban fogyasztott italok (fröccs) nem olyan veszélyesek, mint a tömény ital (tisztá bor). Fokozza a mérgezést többféle ital egyidejű élvezete.

Szerepet játszik az az idő is, amely alatt a fogyasztás történt. Ha valaki egy dl. pálinkát egyszerre felhajt, lerészegedhet, míg ha ugyanezt apránként, 3—4 óra alatt issza meg, esetleg semmi baja sem lesz tőle,

Lényegesen befolyással van a hőség foka vagy hirtelen változása. Nagy hőség, nagy hideg, de különösen a hőfok átmenet nélkül való változása (pl nagy hidegről jól fűtött szobába való belépés vagy fordítva) fokozza az alkohol hatását.

Háromfogásos ebéd után fogyasztott pohár bor meg sem kottyán, de ugyanaz a pohár bor reggel, éhgyomorral fogyasztva, részegséget okozhat.

Testi vagy szellemi kimerültség csökkenti az ellenállóképességet az alkohol hatása ellen.

Az ellenállóképességet a kedélyállapot, hangulat is befolyásolja. Jó, derűs, emelkedett hangulat fokozza, gondok, nyomott hangulat csökkenti az ellenállóképességet.

Az ittassági tünetek megállapítása.

A nyomozó csendőr ténykedései, amelyekkel a beszámíthatóság kérdésében való döntés céljaira adatokat gyűjt, a következőkben foglalhatók össze:

a) Ha a gyanúsított még ittas, midőn a csendőr elé kerül, fontos esetekben mindenkor vizsgáltassa meg orvossal és a vizsgálat eredményéről kérjen írásbeli véleményt. Jelentéktelenebb esetekben, vagy ha orvos nem áll rendelkezésre, úgy a részegség fokának elbírálásához szükséges jelenségeket igyekezzék sajátmaga megállapítani. Erre támpontul szolgál az illető külső megjelenése, viselkedése, mozdulatai, beszéde. Az észlelt jelenségeket a csendőr jegyezze fel és a feljelentésben is ezeket tárgyalja. A feljelentésbe tehát ne azt írja, hogy az illető „középfokban“ ittas volt, hanem részletesen sorolja fel azokat az észrevételeit, amelyeket tett, így:

az állapot tekintetében:

a száj alkoholszaga, tétova nézés (keresztben állt a szeme), az arc kivörösödése, erek kidagadása, nyelvbólás, dadogás, dülöngöző járás, az egyensúly teljes hiánya (elesés), alvás, horkolás, nem lehetett felébreszteni stb.

a ruházat állapota tekintetében:

szakadások, a földön való hempergés, hányás nyomai, rendetlen begombolás stb.

a viselkedés tekintetében:

erőszakos ellenszegülés, tör-zúz, stb.

a beszéd tekintetében:

bőbeszédűség, hengegés, hetykélkedés, dicsekvés, közlékenység (pl mindenféle kényes családi dolgok kifecsegése), fenyegetőzés, szidalmazás, átkozódás stb. A beszédből következtetni lehet, hogy a mérgezés milyen

fokban hatott bénítólag a gondolkozásra : összefüggéstelen beszéd, értelmes beszéd, érthetetlen dadogás, önmagával való beszélgetés stb.

Ha a részeg olyan állapotban van, *kísérleteket* is lehet tenni; ilyen pl annak ellenőrzése, hogy a részeg ember személyi adatairól be tud-e számolni, ismert személyeket felismer-e, felismeri-e a csendőrt mint olyant, tudja-e, hogy hol van, aznap hányadika és milyen nap van, tisztában van-e állapotával, stb.

Egyesek ezen túlmenő kísérleteket is ajánlanak, pl egyszerű számtani műveletek fejben vagy írásban való megoldását, a padlóra krétával rajzolt vonalon való járást, apróbb ténykedések végrehajtását, pl vegye fel a kalapját a földről és akassza azt a fogastra, stb.

b) Sokszor a gyanúsított már kiheverte mámorát, amikor a csendőr kezébe kerül. Ilyenkor az a) alatt tárgyalt adatokat tanúktól kell beszerezni. A tanúkat az egyes jelenségek fennforgására vagy elmaradására részletesen ki kell kérdezni. Nem szabad beérni az olyan meghatározásokkal, hogy „bizony erősen be volt rugva“, „jó kedve volt“, „részeg volt, mint az ágyú“, stb.

c) Azokon az adatokon kívül, amelyeket a lerészegedett személye szolgáltathat, mindenkor (tehát akkor is, ha a részeg orvos vizsgálta meg), fel kell deríteni a *lerészegedés körülményeit*.

Meg kell állapítani, hogy az illető rendes körülmények között *hogyan bírja az italt, mit és mennyit* ivott (bor, sör, pálinka, likőr stb.)? Nem elég pl azt megállapítani, hogy bort fogyasztott, hanem tisztázni kell a bor szesztartalmát is (hány maligános volt a bor). Tömény vagy hígított állapotban itta-e. A fogyasztás hirtelen volt-e („exelés“, egyszerre való lehajtás), vagy pedig hosszabb időre oszlott-e el, utóbbi esetben mennyi időre? Milyen szerepet játszott a hőmérséklet (hideg, meleg), a fogyasztás étkezés után vagy éhgyomorral, kimerült állapotban stb. történt-e?

Mindezeknek az adatoknak gondos összegyűjtése módot nyújt a bíróságnak, hogy annakidején a részegség fokáról, szakértő bevonásával, véleményt alkosson magának.

A vallomástétel szempontjából (sértett, gyanúsított, tanú) figyelembe kell venni, hogy az alkoholmérgezés az észrevételt, különösen a felfogást (megértést) megnehezíti, a képzetalkotást meglassítja, továbbá, hogy emlékezetkihagyások, sőt az emlékezet teljes kikapcsolása is előfordulhatnak. A gyanúsított rendszerint azzal védekezik, hogy semmire sem emlékszik, mert teljesen részeg volt. Ezt határozottan megdönteni — sajnos — nem lehet. A részegség külső jelenségeiből következtetve, legfeljebb valószínűségről lehet beszélni.

2. Az idült alkoholmérgezés.

Az alkoholfogyasztással való állandó visszaélés, az iszákosság, idült alkoholmérgezést idéz elő, amely a központi idegrendszert súlyosan érinti.

Az idült alkoholmérgezés bénítólag hat a szellemi tevékenységre, zavarja a táplálkozást és ennek keretében az agy táplálását is. Utóbbi az egyén erkölcsi és értelmi teljesítményeit csökkenti. Az iszákos önzővé válik, tovakodó, erőszakos, ingerlékeny, nem érdekli semmi, észrevételi és emlékezőtehetsége csökken. Elhanyagolja külsejét, foglalkozását, családját. A szellemi képességek csökkenése a teljes elbutuláshoz vezethet. Súlyosabb eseteknél elmekóros tünetek lépnek fel, így: érzékesalodások, öntudatzavarok, sőt napokig eltartó, öntudatlansággal járó, úgynevezett deliriumok, esekóros rohamok, félelemérzések (pl az az érzés, hogy üldözik) stb.

Az idült, súlyosfokú alkoholista érzékesalódásait valónak tartja s így mint valótlán feljelentést tevő, hamis tanú jelentkezhetik, továbbá téves eszméi alapján bűncselekményeket követhet el (pl üldöztetési téves eszmében szenvedő rálő az utcán egy járőkelőre).

Az iszákosság külső testi jelei: az erezett, borvirágos arc, elhízás, vérben úszó szemek, köhögés (arca egészen belekékül), szempillája, keze remeg. Ehhez járul rendszerint a külső elhanyagoltsága, piszkos test és ruházat, rendetlen öltözet, borotvátlan arc stb.

D) A morfium és kokain.

A *morfiumot* (máklékvonatot) a gyógyászatban fájdalomcsillapítószernek használják. Élvezete az emberben kellemes közérzetet támaszt és kezdetben fokozza a szellemi és testi képességet. Vannak emberek, akik — a kellemes közérzetet szomjuhozva — rabjává válnak és az adagokat fokozva, hatalmas mennyiséghez szoktatják a szervezetüket.

A morfinista a fokozott morfiumélvezet következtében testileg leromlik, lelkileg pedig ugyanolyan jelenségek következnek be nála, mint az iszákosnál. Önzés, megbízhatatlanság, akaratgyengeség, emlékezetgyengeség, nyomott kedély, erkölcsi ítélőképesség csökkenése, ingerlékenység jellemzik, de súlyosabb eseteknél érzékesalódások és zavarodottsági állapotok is felléphetnek (delirium). Ha a megszokott mérget elvonják tőle, minden bűncselekményre képes, hogy ahhoz valami úton hozzájusson. A morfiumot vagy por alakjában, vagy pedig befecskendezve (injekció alakjában) használják.

A *kokain* fehér por, amelyet tubákhoz hasonlóan szippantanak, vagy pedig feeskendővel oltják a testbe.

A szippantás a kokainélvezés enyhébb és veszélytelenebb formája. Kellemes közérzületet kelt (mint az alkohol vagy a morfium). Jó hangulatot okoz, az élvező mindent rózsás színben lát. Sok beszédre, cselekvésre ösztönöz, emeli az önérzetet és önbizalmat. Később az ítélőképesség csökken és részegséghez hasonló állapot áll be. Érzékesalódások és öntudatlanság csupán súlyos mérgezéskor következnek be.

A tulajdonképeni kokainizmus rendszerint azokon vesz erőt, akik a kokaint oldatban, injekció alakjában élvezik.

A kokainizmus a teljes erkölcsi zülléshez vezethet, amely a lelkiismeretből a bűn minden akadályát eltávolítja. (Gátlások kikapcsolódnak.) Nyomott hangulat, ingerültség, akaratgyengülés, testi leromlás, deliriumok, érzékesalódások jellemzik. Bőségesen vannak ijesztő, fenyegető, üldöző hallucinációk, érzékesalódások. Gyakori az, hogy mindent kisebbnek vagy nagyobbak látnak.

A morfinista pupillája szűk, a kokainistáé tág. Arcuk egyformán halvány, izomzatuk petyhüdt.

Mindkét szenvedély költséges s mivel az erkölcsi züllés folytán a bűntől sem riadnak vissza (gátlások hiánya), gyakoriak a vagyonelleni bűncselekmények. Szorongó érzéseikben, deliriumaikban erőszakosságra, tettelességre is hajlamosak. A morfinista a szuggeszció iránt igen érzékeny, ezért könnyen válhat más eszközévé.

A kokainista nemi ingere fokozott, ami szeméremelleni bűncselekmények elkövetésére hajthatja.